

OIKEUSTIEDE

JURISPRUDENTIA

LV

2022

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN VUOSIKIRJA

Toimitusneuvosto

Taina Pihlajarinne, puheenjohtaja

Kirsi-Maria Halonen

Mia Hoffrén

Janne Salminen

Toimittaja

Janne Kaisto

Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

© kirjoittajat ja Suomalainen Lakimiesyhdistys 2022

ISSN-L 03558215

ISSN 0355-8215

ISBN 978-951-855-563-9

Oy Nord Print Ab, Helsinki 2022

Kristiina Koivukari ja Sara Lehtilä

**SATTUMAA VAI YHTENÄINEN
JA PERUSTELTU PÄÄTÖSKÄYTÄNTÖ?
– ESITUTKINNAN RAJOITTAMINEN
VÄHÄISYYS- JA KUSTANNUS-
PERUSTEILLA KUNNIAN-
LOUKKAUSRIKOSEPÄILYISSÄ**

Sisällys

1	JOHDANTO	9
1.1	Tutkimuksen tausta ja konteksti	9
1.2	Tutkimuskysymykset, rajaukset, käytetyt käsitteet ja artikkelin rakenne	12
1.3	Tutkimusmenetelmät ja -aineisto.....	18
2	MITÄ ON RANGAISTAVA TOISEN KUNNIAN LOUKKAAMINEN?.....	25
3	ESITUTKINNAN RAJOITTAMINEN VÄHÄISYYS- JA KUSTANNUSPERUSTEILLA	30
3.1	Esitutkinnan rajoittaminen toimenpiteistä luopumisena	30
3.2	Esitutkinnan rajoittaminen osana esitutkintaa koskevaa sääntelyä	34
3.3	Kriteerit vähäisyydelle ja kustannusten epäsuhtaisuudelle?.....	37
3.4	Tärkeä yleinen ja yksityinen etu	42
4	ESITUTKINNAN RAJOITTAMISTA KOSKEVAN PÄÄTÖSKÄYTÄNNÖN ARVIOINTI.....	44
4.1	Yleisiä havaintoja aineistosta ja päätöskäytännöstä	44
4.2	Sama ratkaisu samanlaisissa tapauksissa?.....	46
4.2.1	Analysoitaviksi valitut tapaustyytit	46
4.2.2	Tuttujen ja naapureiden väliset konfliktit	48
4.2.3	Työhön, virkaan ja ammattiin liittyvät loukkaukset	51
4.3	Törkeää kunnianloukkausta koskeva päätöskäytäntö	56
4.4	Laajan henkilöpiiriin tietoon saatetut loukkaukset.....	61
4.4.1	Loukkauksen levinneisyyden merkitys ja laajalle levinneet loukkaukset koko aineistossa.....	61
4.4.2	Vähäisyysperusteella rajoitetut esitutkinnat	64
4.4.3	Kustannusperusteella rajoitetut esitutkinnat.....	67
4.5	Rasistiset ja vähemmistöön kohdistuvat loukkaukset.....	70
4.5.1	Kunniaa loukkaavaa vihapuhetta koskeva sääntely	70
4.5.2	Valtakunnansyyttäjän toimiston ratkaisuja.....	74

4.5.3 Soveltamiskäytäntö tutkimusaineistoon kuuluvissa tapauksissa	77
5 JOHTOPÄÄTÖKSET	82
LÄHTEET.....	85
OIKEUSTAPAUKSET.....	89
ABSTRACT.....	90

Sattumaa vai yhtenäinen ja perusteltu päätöskäytäntö? – Esitutinnan rajoittaminen vähäisyys- ja kustannusperusteilla kunnianloukkausepäilyissä

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta ja konteksti

Erityisesti sosiaalisessa mediassa ja internetin keskustelupalstoilla käydyin kärjekkään keskustelun yleistymisen myötä myös kunnianloukkausepäilyt ja niitä koskeva esitutkintakäytäntö ovat herättäneet keskustelua julkisuudessa. Useissa yhteyksissä on tullut esille, ettei käytäntöä ole koettu oikeudenmukaiseksi sen suhteen, milloin esitutkinta toimitetaan ja rikosprosessi etenee kunnianloukkausepäilyssä ja milloin ei. Toisaalta haasteena on ollut löytää keinoja puuttua vihapuheeseen¹ ja erilaiseen laajempaan maalittamistyyppiseen häirintään² yleisemminkin. Kunnianloukkaus (rikoslaki 19.12.1889/39, RL 24:9–10) puolestaan on yksi keskeisistä rikostunnusmerkistöistä, jotka voivat täytyä hankalammin määriteltävissä vihapuhe- ja maalittamistilanteissa. Edelleen, kun vain harva kunnianloukkausepäilystä tehty rikosilmoitus etenee esitutkintavaiheesta syyteharkintaan, on syytä tutkia, millainen esitutkinnan toimittamista koskeva ratkaisukäytäntö on. Tutkimuksen lähtökohtana on selvittää, toimitetaanko esitutkinta vakavimmissa loukkauksissa ja otetaanko vihapuhemotiivi tai loukkauksen laajempi konteksti esimerkiksi osana jatkuvampaa häirintää huomioon ja onko päätöskäytäntö yleensäkin ennakoitava ja yhdenmukainen.³ Tutkimuk-

¹ Ks. vihapuheesta käydyistä keskustelusta esim. Pöyhtäri – Haara – Raittila 2013; Neuvonen 2015a; Hyttinen 2019; Mäkinen 2019.

² Esim. Illman 2020; Koivukari 2021.

³ Käytämme käsitteitä esitutkinnan loppuun toimittaminen ja syyttäjälle syyteharkintaan eteneminen tai tapauksen lähettäminen syyttäjälle samassa merkityksessä. Kun esitutkinta

semme osoittaa, että näin ei ainakaan säännönmukaisesti ole vaan esitutinnan rajoittamiskäytäntö kunnianloukkausepäilyissä on suurelta osin epäyhtenäistä ja sattumanvaraista.

Rikosilmoituksia ja -epäilyjä kunnianloukkauksista on tullut viranomaisten tietoon vuosina 2010–2020 noin 4000–5000 tapausta vuosittain,⁴ mutta näistä keskimäärin vain noin 25 prosentissa esitutkinta on toimitettu loppuun ja tapaukset ovat edenneet syyttäjälle toimenpiteitä varten.⁵ Kunnianloukkauksen törkeästä tekemuodosta sen sijaan voi seurata vankeusrangaistus, ja rikoksia tulee viranomaisten tietoon huomattavasti vähemmän, vain noin 30–100 tapausta vuosittain.⁶ Törkeän tekemuodon osalta syyteharkintaan etenevien prosenttiosuuksissa on tapausten vähäisestä lukumäärästä johtuen suurempaa vaihtelua, mutta niissä esitutkinta toimitetaan loppuun kuitenkin selvästi todennäköisemmin kuin perusmuotoisissa kunnianloukkauksissa.⁷ Vaikuttaa siltä, että perusmuotoista kunnianloukkausta pidetään lähtökohtaisesti vähäisenä mutta esitutkintaviranomaisia paljon työllistävänä rikoslajina.⁸

Perusmuotoisia kunnianloukkausepäilyjä tulee viranomaisten tietoon vuosittain enemmän kuin tiettyjä muita vähäisiä rikoksia, joiden tunnusmerkitöt voivat täytyä myös vihapuhe- ja nettihäirintätyyppisissä tilanteissa, mutta syyteharkintaan edenneiden tapausten prosenttiosuudet ovat samansuuntaisia. Esimerkiksi rikosilmoitusten ja rikosepäilyjen mää-

on toimitettu (loppuun), asia on edennyt syyteharkintaan. Muussa tapauksessa on tehty päätös esitutinnan toimittamatta jättämisestä, lopettamisesta tai keskeyttämisestä.

⁴ Tapausmäärät ovat kasvaneet vuosina 2010–2020 suhteellisen tasaisesti 4078 tapauksesta 4986 tapaukseen. Artikkelissa esitetyt tilastotiedot on saatu Tilastokeskuksen ”Tietoon tulleet rikokset ja niiden selvittäminen rikosnimikkeittäin 2010–2020” -tilastosta.

⁵ Käyttämässämme lukumäärissä on huomioitu kunakin vuonna tietoon tulleen rikollisuuden määrä ja toisaalta päätetyt esitutkinnot. On kuitenkin huomattava, että kaikkia tiettyinä vuonna ilmoitettuja rikoksia ei saada tutkittua samana vuonna, joten niitä koskevat päätökset eivät ole mukana kyseisen vuoden tilastoissa. Vastaavasti aiempina vuosina ilmoitettuja rikoksia koskevia esitutkintapäätöksiä on mukana kunkin vuoden päätetyissä esitutkinnoissa.

⁶ Viranomaisten tietoon tulleiden rikosepäilyjen määristä puhuminen eri tekemuotojen kohdalla on tosin harhaanjohtavaa. Lukumäärät eivät kerro mitenkään objektiivisesti törkeiden ja perusmuotoisten kunnianloukkausten esiintymisestä ja ”tietoon tulemisesta”, vaan siitä, kuinka usein tai harvoin viranomaiset pitävät tekoja törkeinä ja kirjaavat ne järjestelmään törkeinä kunnianloukkauksina.

⁷ Törkeitä kunnianloukkauksia on tullut viranomaisten tietoon vuosittain (2010–2020) 32–97. Syyteharkintaan edenneiden osuus on vaihdellut 11 %:n ja 100 %:n välillä, mutta on kuitenkin ollut useimpina vuosina yli 50 %.

⁸ Vuonna 2020 tehtyyn kyselyyn vastanneet poliisit pitivät esitutinnan rajoittamista keskeisenä keinona hallita ruuhkautunutta työtilannetta, minkä lisäksi he ehdottivat myös kunnianloukkauksen dekriminalisointia ilmeisesti yhtenä keinona vaikuttaa työtilanteen ruuhkautumiseen. Tolvanen 2020, s. 26–31.

rät yksityiselämää loukkaavasta tiedon levittämisestä ovat kasvaneet vuoden 2010 vajaan sadasta tapauksesta vuoden 2019 noin neljänsataan tapaukseen.⁹ Näistä esitutkinta on toimitettu loppuun 18–40 %:ssa tapauksista. Puolestaan rikosilmoitusten määrä viestintärauhan rikkomisesta on pysynyt vuodesta 2014 lähtien reilun tuhannen ja vajaan kahdentuhannen välillä, ja niistä syyttäjälle edenneitä on ollut vuosittain 16–36 %.¹⁰ Sen sijaan hieman vakavammassa rikoksissa osuudet tapauksista, jotka ovat edenneet syyteharkintaan, ovat suurempia. Esimerkiksi laittomia uhkauksia koskevia rikosepäilyjä on tullut viranomaisten tietoon 8 000–9 000 tapausta vuosittain ja syyttäjälle edenneiden osuus on vaihdellut 36–47 %:n välillä. Puolestaan vainoamista koskevia rikosilmoituksia on tehty vuodesta 2014 lähtien 600–700, joista syyteharkintaan on edennyt 35–55 %.¹¹

Prosessieconomisista syistä kaikkia rikosepäilyjä ei voida tutkia ja viedä tuomioistuimen arvioitavaksi, vaan rikosprosessissa keskitytään vakavimpien rikosepäilyjen selvittämiseen ja käsittelyyn. Koska suuressa osassa viranomaisten tietoon tulleista kunnianloukkausepäilyistä ei toimiteta esitutkintaa lainkaan tai se lopetetaan jo alkuvaiheessa, olisi kuitenkin erityisen tärkeätä, että vakavimmissa tapauksissa esitutkinta toimitettaisiin ja tapaukset etenisivät syyteharkintaan ja edelleen tuomioistuimen arvioitavaksi. Tässä artikkelissa tarkoituksemme ei ole kritisoida niinkään sitä, kuinka useassa tai harvassa tapauksessa esitutkinta toimitetaan, vaikka sitäkin voitaisiin ja olisi syytäkin tarkastella kriittisesti. Sen sijaan keskitymme tarkastelemaan sitä, ovatko esitutkinnan toimittamista koskevat ratkaisut perusteltuja ja yhdenmukaisia, ja sitä, onko käytäntö ennakoitava.¹²

Oikeuskirjallisuudessa esitutkintaa ja esitutkinnan rajoittamista on tarkasteltu yleisellä tasolla ja lainopin metodein ja puolestaan oikeudellisen ratkaisukäytännön tutkiminen on luonnollisesti painottunut tuomioistuinratkaisuihin.¹³ Toisaalta esitutkinnan rajoittamiskäytäntöä on tarpeen tutkia

⁹ Tältä osin tiedot ovat vuosilta 2010–2019. Vuosi 2020 poikkeaa selvästi muista vuosista, koska silloin viranomaisten tietoon tulleita rikoksia oli jopa 21 104, ja syyttäjälle samana vuonna eteni 194 tapausta eli vain 0,5 %. Tilastokeskuksen mukaan tämä huomattava ja poikkeuksellinen kasvu rikosilmoitusten määrässä johtui Vastaamon tietomurrosta vuonna 2020.

¹⁰ Teko säädettiin rangaistavaksi joulukuussa 2013 (RL 24:1a, 13.12.2013/879), ja vuonna 2013 oli vain yksi viranomaisten tietoon tullut viestintärauhan rikkomista koskeva rikosepäily.

¹¹ Myös vainoaminen on ollut rangaistavaa vasta joulukuusta 2013 lähtien (RL 25:7a, 13.12.2013/879), ja samoin kuin viestintärauhan rikkomisia myös vainoamisepäilyjä tuli viranomaisten tietoon vain yksi vuonna 2013.

¹² Yhdenvertaisuuden merkityksestä rikosoikeudessa yleisesti ks. Melander 2011.

¹³ Ks. kuitenkin Pylvänen 2015.

juuri siksi, että aihe ja sen merkitys ovat jääneet vähemmälle huomiolle,¹⁴ kuten Matti Nissinen totesi jo vuonna 2007:

Esitutinnan rajoittaminen on tarpeellinen ja taiten käytettynä myös tehokas työkalu. On kuitenkin ilmeistä, että tiedämme siitä rikosprosessuaalisena ilmiönä liian vähän. Sen asiallinen soveltamisala, erot alueellisessa käytössä, suhde muihin rikosasioiden prosessuaalisiin päätösinstrumentteihin ja ylipäätään sen todellinen kriminaalipoliittinen merkitys kaipaavat sekä lainopillista että oikeuspoliittista lisätutkimusta osakseen. Esitutinnan rajoittaminen on aivan liian tärkeä asia jätettäväksi vain esitutkintaviranomaisille ja syyttäjille.¹⁵

Rikostyypeissä, joissa esitutkintaa rajoitetaan suurimmassa osassa viranomaisten tietoon tulleista rikosepäilyistä, esitutinnan rajoittamiskäytännöllä on huomattavan suuri merkitys siihen, mitkä ja minkä tyyppiset asiat päätyvät tuomioistuimien arvioitavaksi ja edelleen millaisista asioista saadaan oikeuskäytäntöä. Lisäksi rajoittamiskäytännöllä on tietenkin merkitystä asianosaisille itselleen, mutta kunnianloukkausten kohdalla myös laajemmin julkisessa keskustelussa. Esitutkintakäytäntö määrittää osaltaan sitä, millaista loukkaavaa puhetta siedetään ja millaista pidetään rangaistavana.

1.2 Tutkimuskysymykset, rajaukset, käytetyt käsitteet ja artikkelin rakenne

Tämän artikkelin tarkoituksena on ensinnäkin selvittää esitutinnan rajoittamista koskevan sääntelyn sisältöä erityisesti vähäisyys- ja kustannusperusteiden osalta kunnianloukkausrikosepäilyissä. Toiseksi artikkelin tarkoituksena on arvioida vähäisyys- ja kustannusperusteilla tehtyjä esitutinnan rajoittamispäätöksiä kunnianloukkausasioissa tarkoitusta varten hankkimamme aineiston perusteella. Tutkimuskysymykset ovat:

(1) Millaisia kriteereitä lainsäädännössä on asetettu kunnianloukkaus-epäilyjen vähäisyyttä (vähäisyysperuste) ja esitutkintakustannusten

¹⁴ Lisäksi, kuten Alvesalo-Kuusi ja Kumpula huomauttavat, ”tuomioistuimissa käsitellään lopultakin vain murto-osa oikeudellisista konflikteista”, kun taas muut viranomaiset ja toimijat tekevät suurimman osan oikeudellisista ratkaisuksista. Näillä päätöksillä ja soveltamisratkaisuilla on merkittävä rooli oikeuden tosiasiallisen sisällön muodostumisessa, jolloin ne ovat myös tärkeä tutkimuskohde. Alvesalo-Kuusi – Kumpula 2021, s. 40.

¹⁵ Nissinen 2007, s. 69.

*epäsuhtaisuutta (kustannusperuste) koskevalle arvioinnille esitut-
kinnan rajoittamispäätöksiä tehtäessä.*

(2) *Vastaako esitutkintaa koskeva päätöskäytäntö edellä mainituilta
osin rikoslain ja esitutkintasäntelyn asettamia edellytyksiä.*

(3) *Onko mainittu käytäntö yhtenäistä ja ennakoitavaa.*

Ennen tutkimusaineiston ja -menetelmien tarkempaa esittelyä on syytä selvittää sitä, miksi olemme rajanneet aiheen käsittelyn toisaalta esitut-
kinnan rajoittamiseen ja toisaalta mainittuihin kahteen rajoittamisperustee-
seen. Lisäksi on tarkennettava muutaman tutkimuksen kannalta keskeisen
mutta helposti epäselvyyttä aiheuttavan käsitteen käyttöä.

On useita syitä sille, miksi viranomaisten tietoon tulleissa rikosepäilyis-
sä ei toimiteta esitutkintaa (loppuun), ja toisaalta syyt tai perusteet, joilla
esitutkinta jätetään toimittamatta tai lopetetaan, vaihtelevat jonkin verran
esimerkiksi rikostyypeittäin ja myös poliisilaitoksittain. Seuraavassa taulu-
kossa on eritelty tutkimukseen valittujen poliisilaitosten osalta sitä, millai-
sia esitutkintapäätöksiä niissä on tehty kunnianloukkausasioissa vuonna
2019. Tiedot on saatu Poliisihallitukselta aineistopyynnön yhteydessä ja
alkuperäisessä tilastossa käytettyjä eri luokkia on yhdistelty luettavuuden
parantamiseksi.

Taulukko 1. Esitutkintaa koskevat päätökset poliisilaitoksittain.

	Itä-Uusimaa	Sisä-Suomi	Itä-Suomi
Edennyt syyttäjälle	27	166	109
Ei rikos ¹⁶	79	48	87
Asianomistaja ei vaadi rangaistusta ¹⁷	59	173	178
Esitutkinnan rajoittaminen	205	181	99
Muu ¹⁸	41	53	46
Yhteensä	411	621	519

Tilaston perusteella selvästi yleisimmät syyt esitutkinnan toimittamatta
jättämiselle on se, että esitutkintaviranomaisen näkemyksen mukaan kyse

¹⁶ Tähän on laskettu yhteen poliisin tilastoimat tapaukset luokista ”ei rikosta” ja ”asiassa
ei ole syytä epäillä rikosta, esitutkintaa ei toimiteta”.

¹⁷ Lukumäärät sisältävät myös ne tapaukset, joissa asianomistaja on peruuttanut rangais-
tusvaatimuksensa.

¹⁸ Muita tapauksia ja muilla perusteilla tehtyjä päätöksiä ovat mm. kirjaukset siitä, että
asiasta on jo ilmoitus, rikos on vanhentunut, rikollisesta teosta epäilty on alle 15-vuotias,
rikoksesta epäilty on kuollut ja rikos on vähäinen (ETL 3:9.1).

ei ole rikoksesta tai ei ole syytä epäillä rikosta tapahtuneen eikä asianomistaja ole esittänyt vaatimuksia, ja se, että esitutkintaa on rajoitettu.¹⁹ Kunnianloukkaus on asianomistajarikos, joten esitutkinnan toimittaminen edellyttää, että asianomistaja vaatii epäillylle rangaistusta. Jollei rangaistusvaatimuksia ole tai asianomistaja peruuttaa vaatimuksensa, esitutkintaa ei toimiteta tai se voidaan lopettaa (esitutkintalaki 22.7.2011/805, ETL 3:4.1 ja tietyissä tilanteissa myös ETL 3:9²⁰).²¹

Koska perusteita jättää esitutkinta toimittamatta ja lopettaa on useita, esitutkinnan rajoittamista tutkimalla ei voida selittää kaikkia syitä sille, että keskimäärin vain noin 25 % kunnianloukkausepäilyistä etenee esitutkintavaiheesta syyttäjälle. Esitutkinnan rajoittaminen (ETL 3:10)²² valikoitui tutkimuksen kohteeksi osittain siksi, että kunnianloukkausepäilyssä rajoittamispäätöksiä tehdään suhteellisen paljon. Lisäksi rajoittaminen on tutkimuksen kohteena siksi, että niissä tapauksissa, joissa tehdään rajoittamispäätös, esitutkintakynnys on ylittynyt. Tällöin on syytä epäillä rikoksen tapahtuneen ja tapauksissa asianomistaja vaatii rangaistusta, mutta esitut-

¹⁹ Suhteellisen suuri vaihtelu eri poliisilaitosten välillä myös ei rikos -perusteessa ja asianomistajalla ei vaatimuksia -perusteessa viittaa siihen, ettei päätöskäytäntö ole yhdenmukainen. Lisäksi kumpaankin mainituista syistä jättää esitutkinta toimittamatta saattaa vaikuttaa käytäntö sen suhteen, millaisissa tilanteissa asianomistajan ilmoituksen perusteella kirjataan S-ilmoitus (ns. sekalaisilmoitus) R-ilmoituksen (rikosilmoitus) sijaan, ja toisaalta se, että poliisi jo rikosilmoitusvaiheessa ilmoittaa asianomistajalle, että esitutkintaa ei tulla toimittamaan, ja asianomistaja päätyy jättämään ilmoituksen tekemättä tai vaatimuksen esittämättä.

²⁰ ETL 3:9:n mukaan tutkinnanjohtaja saa tehdä päätöksen esitutkinnan toimittamatta jättämisestä ja lopettamisesta silloin, kun ilmoitettua rikosta on pidettävä ilmeisen vähäisenä eikä asianomistajalla ole asiassa vaatimuksia. Tämän perusteen käytännön merkitys vaikuttaa olevan varsin vähäinen. ETL 3:9.1:n perusteella vuonna 2019 esitutkinta oli tilastoitu lopetetuksi tai toimittamatta jätetyksi kunnianloukkausrikosepäilyissä Sisä-Suomen poliisilaitoksella vain yhdessä tapauksessa ja Itä-Suomen poliisilaitoksella kahdessa tapauksessa. Itä-Uudenmaan poliisilaitoksella ei ollut yhtään tämän lainkohdan perusteella tehtyä päätöstä. Nämä päätökset ovat tilastoja koskevassa taulukossa kohdassa ”Muu”. Säännöksen merkitys vaikuttaisi siis ainakin kunnianloukkaustapauksissa vähäiseltä, mutta on vaikea nähdä sille kovin laajaa soveltamisalaa muissakaan rikoksissa. Toisaalta säännöksen merkitys osana toimenpiteistä luopumisen sääntelyä esitutkintavaiheessa ylipäänsä ei ole aivan selvä. Nimittäin kriteerit odotettavissa olevasta sakkorangaistuksesta, ilmeisestä vähäisyydestä ja siitä, että asianomistajalla ei ole asiassa vaatimuksia, viittaavat siihen, että säännös soveltuu jo lähtökohtaisestikin vain vähäisiin asianomistajarikoksiin, jolloin pelkästään se, ettei asianomistajalla ole vaatimuksia tai hän peruuttaa ne, on yksinään peruste olla toimittamatta esitutkintaa tai lopettaa se myös ETL 3:4.1:n perusteella.

²¹ RL 24:12.2:n mukaan valtakunnansyyttäjä voi kuitenkin antaa määräyksen syytteen nostamisesta, jos rikos on tapahtunut joukkotiedotusvälinettä käyttäen ja erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista.

²² Myös ETL 3:10a koskee esitutkinnan rajoittamista. Pykälässä on säännelty esitutkinnan rajoittamista tunnustuksen perusteella. Tunnustukseen perustuva esitutkinnan rajoittaminen on rajattu tämän artikkelin ulkopuolelle. Aiheesta lähemmin esim. Vatjus-Anttila 2021.

kintaviranomainen on kuitenkin katsonut, ettei esitutkintaa ole syytä toimittaa ollenkaan tai loppuun asti. Näiden tapausten voidaan siis olettaa olevan vakavampia tai ainakin asianomistajille merkityksellisempiä kuin niiden, joissa on todettu, ettei ole syytä epäillä rikosta tapahtuneen tai asianomistaja ei vaadi rangaistusta.

Olemme rajanneet tutkimusaihetta vielä niin, että emme tarkastele kaikkia esitutkinnan rajoittamisperusteita, vaan keskitymme erityisesti esitutkinnan rajoittamiseen niin sanotuilla vähäisyys- ja kustannusperusteilla. Vähäisyysperuste on yksi harkinnanvaraisen syyttämättä jättämisen edellytyksiin sidotuista esitutkinnan rajoittamisperusteista, joista on säännelty ETL 3:10.1:ssä viitaten syyttämättä jättämisen perusteisiin laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa (11.7.1997/689, ROL). Tällaisia perusteita ovat vähäisyysperusteen ohella muun muassa nuoruus-, kohtuus- ja konkurssiperusteet.²³ Puolestaan ETL 3:10.2:n mukaisia esitutkinnan rajoittamisperusteita ovat kustannusperusteinen rajoittaminen sekä niin sanotut prosessuaaliset rajoittamisperusteet, jotka on sidottu prosessuaalisiin syyttämättäjättämisperusteisiin. Tällaisia ovat ei rikosta-, ei näyttöä-, ei syyte-oikeutta- ja rikos vanhentunut -perusteet. Tutkimuksen rajaaminen vähäisyys- ja kustannusperusteisiin johtuu siitä, että niitä on käytetty kunnianloukkaustapauksissa huomattavan paljon verrattuna muihin perusteisiin ja että niissä on kyse väitetyn loukkauksen luonteen arvioimisesta eikä esimerkiksi prosessuaalisten edellytysten puuttumisesta.

Vähäisyysperusteella esitutkintaa voidaan rajoittaa (ETL 3:10.1:n ja ROL 1:7.1:n 1 kohdan mukaan) silloin, kun rikoksesta ei olisi odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakko ja sitä on sen haitallisuus tai siitä ilmenevä rikoksesta epäillyn syyllisyys huomioon ottaen kokonaisuutena arvostellen pidettävä vähäisenä. Kustannusperusteella rajoittaminen on puolestaan mahdollista (ETL 3:10.2:n mukaan), jos tutkinnan jatkamisesta aiheutuvat kustannukset olisivat selvässä epäsuhteessa tutkittavana olevan asian laatuun ja siitä mahdollisesti odotettavaan seuraukseen.

Esitutkinnan toimittamatta jättämistä, lopettamista ja rajoittamista koskeva sääntely on monimutkaista, ja sekä sääntelyn systematiikka että käytetyt käsitteet ovat monin paikoin epäselviä. Tämä näkyy myös säännöksiä koskevissa ohjeissa ja oikeuskirjallisuudessa. Ensinnäkin esitutkintalain sään-

²³ Lisäksi säännöksessä oleva viittaus syyttämättä jättämisen perusteisiin kattaa myös syyttämättä jättämistä koskevan kustannusperusteen, tunnustamisperusteen sekä muussa lainsäädännössä olevat tiettyihin rikoslajeihin liittyvät syyttämättäjättämissäännökset.

nöksissä on käytetty esitutinnan toimittamatta jättämisen ja lopettamisen käsitteitä epäselvästi.²⁴ Toinen käsitteisiin liittyvä haaste koskee ”harkinnanvaraisen syyttämättä jättämisen edellytyksiin sidottua esitutinnan rajoittamista”. Kuten edellä mainittiin, ETL 3:10.1:n mukainen esitutinnan rajoittaminen on sidottu ROL 1:7–8:n tai muun lainkohdan mukaisiin syyttämättä jättämisen perusteisiin. Ennen vuoden 2015 alusta voimaan tullutta lakimuutosta (22.8.2014/670) ROL 1:7–8:n perusteella tehtävää syyttämättä jättämistä kutsuttiin seuraamusluonteiseksi syyttämättä jättämiseksi, mutta lakimuutoksella perusteista käytettävä termi haluttiin muuttaa *harkinnanvaraiseksi syyttämättä jättämiseksi*. Tämä perustui siihen, ettei syyttämättä jättäminen sisällä kannanottoa epäillyn syyllisyydestä.²⁵ Muutos on kuitenkin huomioitu vaihtelevasti esitutinnan rajoittamisesta käydyssä keskustelussa; ETL 3:10.1:ssä tarkoitetuista rajoittamisperusteista, joissa viitataan ROL 1:7–8:n mukaisiin syyttämättä jättämisen perusteisiin, puhutaan useilla eri termeillä.²⁶ Lisäksi eri yhteyksissä harkinnanvaraisena tai seuraamusluonteisena esitutinnan rajoittamisena on käsitelty osittain eri perusteita.²⁷

Tässä artikkelissa ei ole sinänsä tarkoitus tutkia esitutkintalain systematiikkaa tai ottaa kantaa siihen, miten eri perusteet tulisi luokitella suhteessa toisiinsa. Systematiikkaan ja käsitteisiin liittyviä epäselvyyksiä on kuitenkin tarpeen käsitellä, koska ne vaikeuttavat säännösten soveltamista ja saattavat aiheuttaa vääriä tulkintoja. Toisaalta mainituista epäselvyyksistä johtuen ei ole mahdollista esittää kovin yksiselitteisesti sitä, minkä kaikkien säännösten perusteella esitutkinnassa voidaan missäkin tilanteessa päätyä siihen, ettei esitutkintaa toimiteta lainkaan tai loppuun asti. Käy-

²⁴ ETL 3:9:n otsikko on ”Esitutinnan toimittamatta jättäminen ja lopettaminen”, mutta säännös kattaa hyvin poikkeuksellisia tilanteita ja sitä käytetään ilmeisen harvoin. Otsikossa mainittuja käsitteitä käytetään kuitenkin muissa saman lain pykälissä yleisempinä käsitteinä kuvaamaan säännösten perusteella tehtyjä päätöksiä. ETL 3:10–10a koskevat otsikon mukaan esitutinnan rajoittamista, mutta niissä puhutaan kuitenkin siitä, että esitutkinta voidaan jättää toimittamatta tai lopettaa säännöksissä mainituilla perusteilla. Samoin asianomistajarikoksia koskevassa ETL 3:4:ssä puhutaan esitutinnan lopettamisesta.

²⁵ HE 58/2013 vp, s. 20. Ks. myös Jokela 2018, s. 275–276.

²⁶ Esim. ”harkinnanvarainen rajoittaminen” (VKS 2016:5, 1. Esitutinnan rajoittamisen merkityksestä ja tavoitteista); ”odotettavissa olevaan harkinnanvaraiseen syyttämättä jättämiseen perustuva rajoittaminen” (Jokela 2018, s. 180); ”esitutinnan rajoittaminen, joka on sidottu seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen edellytyksiin” (Fredman ym. 2020, s. 317–319); ”seuraamusluonteinen rajoittaminen” (Lönnroth – Rantaeskola 2014, s. 101). Viimeksi mainittu teos on tosin julkaistu vuonna 2014 ennen lakimuutosten voimaantuloa, mutta teoksessa on muissa yhteyksissä huomioitu tuleva lakimuutos ja sitä koskevat esityöt (HE 58/2013 vp). Myös poliisi tilastoi päätöksensä ”seuraamusluonteisena rajoittamisena”.

²⁷ Esim. Lönnroth – Rantaeskola 2014, s. 100–102; VKS 2016:5, kohta ’1. Esitutinnan rajoittamisen merkityksestä ja tavoitteista’; Fredman ym. 2020, s. 317–319.

tämme viimeksi mainittuja käsitteitä noudattaen uuden sääntelyn mukaista logiikkaa, joten ”seuraamusluonteisen rajoittamisen” sijaan käytämme käsitettä harkinnanvarainen rajoittaminen tai harkinnanvaraisiin syyttämättä jättämisen perusteisiin sidottu esitutkinnan rajoittaminen.

Mainitun käsitteiden käyttöön liittyvän valinnan lisäksi lienee syytä selvittää, että käytämme tutkimuksessa vähäisyyden käsitettä kolmessa eri merkityksessä. Ensinnäkin puhumme kunnianloukkauksesta vähäisenä rikoslajina. Kunnianloukkauksen tavallinen tekemuoto on rikoslajina suhteellisen vähäinen rikos, josta rangaistusseuraamus voi olla vain sakkoa. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, etteikö kunnianloukkaus voisi aiheuttaa kohteelleen vakaviakin seurauksia tai suurta vahinkoa. Kun puhumme kunnianloukkauksesta vähäisenä rikoksena tai rikoslajina, tarkoitamme tällä nimenomaan sen vähäisyyttä ja moitittavuutta rikoslain systematiikassa.²⁸

Toinen vähäisyyden merkitys liittyy siihen, että esitutkintaa ei toimiteta tai se lopetetaan kunnianloukkasasioissa usein teon vähäisyyteen liittyvien seikkojen vuoksi. Teon vähäisyys on siis myös peruste rajoittaa esitutkintaa, ja tässä merkityksessä käsitteellä viitataan yksittäiseen tekoon, joka on rikoslajissaan (kunnianloukkauksena) vähäinen. Tutkimuksessa on siis kyse rikoslain systematiikassa moitittavuudeltaan vähäisen rikoslajin tekoon vähäisyyden ja vakavuuden arvioimisesta. Kysymys siitä, millainen teko on vähäisen rikoslajin sisällä vähäinen, on tärkeä, koska nimenomaan tällaisten rikosepäilyjen esitutkintaa rajoitetaan ja säännösten esitöiden mukaan tulisikin rajoittaa kaikkein useimmin.²⁹ Kolmanneksi vähäisyys liittyy myös kustannusperusteella tehtävään esitutkinnan rajoittamiseen. Kustannusperusteisessa rajoittamisessa on kyse sen arvioimisesta, olisivatko tutkinnan jatkamisesta aiheutuvat kustannukset selvässä epäsuhteessa tutkittavana olevan asian laatuun ja siitä mahdollisesti odotettavaan seuraamukseen. Asian laatu ja seuraamus viittaavat vähäisyyteen siinä mielessä, että mitä vähäisemmäksi katsotusta teosta on kyse, sitä useammin ja pienempien esitutkintakustannusten perusteella esitutkintaa on mahdollista rajoittaa kustannuksiin vedoten. Mitä vakavammasta rikoksesta on kyse, sitä harvemmin voidaan vedota siihen, että esitutkinnasta aiheutuvat kustannukset olisivat epäsuhteessa asian laatuun ja odotettavissa olevaan seuraamukseen.

²⁸ Rangaistusasteikon ja moitittavuuden yhteydestä esim. Matikkala 2021, s.10.

²⁹ HE 79/1989 vp, s. 13: ”Mitä lievemmästä rikoslajista on kyse, sitä helpommin lainkohdassa tarkoitetut rikoksen vähäisyyttä koskevat ehdot täyttyvät. Käytännössä vähäisyysperuste tulisi siten koskemaan etenkin yleiseltä luonteeltaan vähäisten rikosten lieviä tekemuotoja.”

Seuraavassa esittelemme ensin tutkimusaineiston ja käyttämämme metodit. Tämän jälkeen luvussa 2 käymme lyhyesti läpi kunnianloukkauksen tunnusmerkistön soveltamisalaa. Luvussa 3 tarkastellaan ensin esitutkinnan rajoittamista laajemmassa rikosprosessin toimenpiteistä luopumisen kontekstissa, minkä jälkeen tarkastelemme ensinnäkin tiettyjä haasteita esitutkintaa ja esitutkinnan rajoittamista koskevan sääntelyn systematiikassa ja toiseksi rajoittamista koskevista säännöksistä käytettyjä avoimia ja tulokinnanvaraisia käsitteitä.

Päätöskäytäntöä arvioidaan puolestaan luvussa 4. Tarkastelemme aineistoa ensin siitä näkökulmasta, onko saman tyyppisissä tapauksissa päädytty samanlaiseen esitutkintaa koskevaan ratkaisuun. Tämän jälkeen tarkastelemme törkeinä kunnianloukkauksina käsitellyjä rikosepäilyjä sekä havaitsemiamme tunnusmerkistön valintaan liittyviä kysymyksiä ja haasteita. Näiden jälkeen tuleviin alalukuihin on valittu kaksi teemaa, laajalle levinneet loukkaukset ja rasistiset loukkaukset; luvuissa tarkastellaan aineistosta sitä, miten nämä kunnianloukkauksen vakavampaan luonteeseen viittaavat seikat on huomioitu esitutkintavaiheessa ja rajoittamispäätöksiä tehtäessä.

1.3 Tutkimusmenetelmät ja -aineisto

Tutkimuksessa on tarkoitus luoda lainopillisen analyysin perusteella teoreettinen viitekehys, jonka avulla esitutkinnan rajoittamispäätöksistä voidaan analysoida sitä, onko päätöskäytäntö linjassa sääntelyn ja sääntelyn tarkoituksen kanssa, ja toisaalta sitä, onko käytäntö yhtenäinen. Esitutkinnan rajoittamista koskevat säännökset sisältävät huomattavan paljon harunnanvaraa, ja niiden tulkintaohjeet ovat hyvin yleisiä. Niistä ei siten saada juuri tukea vähäisyyden ja kustannusten epäsuhdan arvioimiseen konkreettisessa soveltamistilanteessa eikä pelkästään niiden perusteella voida myöskään arvioida päätöskäytäntöä. Lisäksi vaikka esitutkintavaiheessa teon vähäisyyden arvioiminen on aivan olennainen kysymys ja vaikka kunnianloukkauksen tunnusmerkistö täyttyy suhteellisen helposti hyvin arkisissakin tilanteissa, kunnianloukkauksen vähäisyydelle ei ole löydettävissä kriteereitä rikoslaista tai lain esitöistä yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Nimittäin kunnianloukkaussäännöksen muuttamiseen liittyvässä hallituksen esityksessä on mainittu provosoiminen seikkana, joka voi tehdä kunnianloukkauksesta ”anteeksiannettavaan tekoon rinnastettavan”.³⁰

³⁰ ”Kunnianloukkauksia esitetään usein kiihtyneessä mielentilassa. Harvinaista ei ole, että loukkaaviin lausumiin vastataan uusilla loukkauksilla. Tunteiden kuumeneminen tällai-

Koska provosoinnin lisäksi muita sääntelyssä tai esitöissä eksplisiittisesti ilmaistuja kriteereitä kunnianloukkauksen vähäisyydelle ei ole, hyödynnämme törkeän kunnianloukkauksen kvalifointiperusteita sekä kokonaistörkeysarvioon vaikuttavia seikkoja epäillyn teon vähäisyyden ja vakavuuden arvioimisessa. Törkeän kunnianloukkauksen kvalifointiperusteet ja kokonaistörkeyttä arvioitaessa vaikuttavat seikat on huomioitu niin, että ne viittaavat teon vakavuuteen tai siihen, ettei tekoa tulisi lähtökohtaisesti pitää vähäisenä. Tämä perustuu siihen, että lain esitöissä mainittujen teon törkeyteen viittaavien piirteiden perusteella kunnianloukkauksen on todettu voivan aiheuttaa lähtökohtaisesti suurempaa kärsimystä tai vahinkoa, jolloin ne tulisi huomioida vähäisyyttä vastaan puhuvina seikkoina, vaikka törkeän kunnianloukkauksen tunnusmerkistö ei täytyisikään. Näitä seikkoja ovat ilmaisun laatu ja sisältö, halventamisen syy ja tarkoitus, loukkauksen levittämistapa ja levinneisyys, kärsimyksen pitkäaikaisuus, teon kohdistuminen lapseen, loukkaukseen sisältyvä ilmaisu väkivallan käyttämisestä, vihapuhetta sisältävän loukkauksen kohdistuminen vähemmistöryhmän edustajaan, rasistinen tai muu vihapuheen kaltainen kielenkäyttö sekä loukkauksen aiheuttama uhka teon kohteen maineelle tai asemalle yhteisössä.³¹

Mainittujen kriteerien perusteella rakentuu väljä teoreettinen viitekehys, jonka avulla analysoimme päätöskäytäntöä sisällönanalyysin menetelmiä hyödyntäen.³² Teorian joustavuuden³³ ja sen sisältämien avoimien käsitteiden vuoksi se voi tuottaa pelkästään suuntaa antavia vastauksia siihen, milloin kunnianloukkausta tulisi pitää vähäisenä ja milloin ei. Tämän lisäksi myös käytettävissä olevien tietojen puutteellisuudesta johtuen aineistosta ei voida riittävän luotettavasti arvioida sitä, kuinka monessa tapauk-

sessä tilanteessa on ymmärrettävää, ja saattaisi olla kohtuutonta tuomita rangaistukseen sitä, joka on alun perin ollut syytön loukkaustenvaihtoon ja lähtenyt siihen mukaan vain voimakkaasti provosoituna.” HE 19/2013 vp, s. 46/I. Provokaatiota on kuitenkin pidettävä rikosoikeuden systematiikassa nimenomaan lieventämisperusteena tai toimenpiteistä luopumisen perusteena eikä anteeksiantoperusteena, mihin hallituksen esityksen sanamuoto viittaa. Frände – Wahlberg 2018, s. 456, av 615.

³¹ HE 19/2013 vp, s. 49–50.

³² Analyysissä on piirteitä teoriaohjaavasta tai teoriasidonnaisesta ja aineistolähtöisestä sisällönanalyysistä: osittain aineistoa tarkastellaan lainopillisen analyysin perusteella hahmotetun väljän teoreettisen viitekehyyksen avulla ja osittain havainnot nousevat aineistosta. Sisällönanalyysistä ja lähestymistapojen eroista esim. Tuomi – Sarajärvi 2009, s. 95–124 ja analyysitapojen yhteenkietoutumisesta samassa tutkimuksessa Eskola – Suoranta 2014, erit. s. 162, 188–189.

³³ Samassa tapauksessa saattaa olla useita sekä teon vähäisyyteen että vakavuuteen viittaavia piirteitä. Lisäksi yksittäisille seikoille voidaan antaa erilainen painoarvo tapauksesta riippuen, ja ratkaisut teon vähäisyydestä tai vakavuudesta edellyttävät aina jossain määrin tapauskohtaista punnintaa.

sessä esimerkiksi provokaatio on ollut syynä tapauksen esitutinnan rajoittamiseen vähäisyysperusteella ja kuinka monessa tapauksessa provokaatiosta huolimatta esitutkinta on toimitettu loppuun. Kaikista tapauksista ei käy ilmi se, onko loukkauksen taustalla ollut esimerkiksi provosointia joko siksi, että asiaa ei ole esitutkinnassa selvitetty, tai siksi, että sitä ei ole kirjattu tietoihin tai päätöksen perusteluihin. Asia on myös useissa tapauksissa saamamme esitutkinta-aineiston perusteella tulkinnanvarainen. Näistä syistä tarkoituksemme ei ole niinkään ottaa kantaa siihen, olisiko jotain yksittäistä aineistoon kuuluvaa tapausta tullut pitää vähäisenä, vakavana tai jopa törkeänä kunnianloukkauksena, vaan tarkastelemme tapauksia ja niitä saatuja tietoja suhteessa edellä mainittuihin kriteereihin ja toisaalta suhteessa toisiinsa.

Mainittujen pääasiassa teon törkeysarvioon liittyvien seikkojen perusteella tehtävän analyysin lisäksi tarkastelemme käytännön yhdenmukaisuutta sen suhteen, onko samanlaisissa tapauksissa tehty samanlainen esitutkintaa koskeva päätös. Vertaillessamme tapausten samanlaisuutta pyrimme yleistämään kysymyksiä sekä tuomaan tapauksista esiin myös toisistaan erottavia tekijöitä sekä aineiston tulkintaan liittyviä ongelmia, jotta analyysimme olisi mahdollisimman läpinäkyvä.³⁴

Aineiston analyysi kohdistuu luonnollisesti vain muutamaaan niistä kysymyksistä, joita toisaalta lainopillisen viitekehyksen ja aineiston perusteella olisi voitu tarkastella. Kysymykset valikoituivat osittain aineiston ja osittain teorian pohjalta sen perusteella, mitkä teemat niissä nousivat keskeisiksi.³⁵

Tutkimuksen aineisto koostuu perusmuotoisia kunnianloukkausepäilyjä koskevista esitutinnan rajoittamispäätöksistä, jotka poliisi on tilastoinut ”seuraamusluonteisiksi”³⁶ ja kustannusperusteella tehdyiksi, sekä tapauksista, joissa esitutkinta on toimitettu ja asia on siirretty syyttäjälle. Tapaukset on poimittu kolmelta eri poliisilaitokselta, ja niissä on tehty esitutkintaa koskeva päätös vuonna 2019. Lisäksi aineistoon sisältyy samoilta poliisilaitoksilta esitutkinta-aineisto kaikista törkeinä kunnianloukkauksina kirjatuista tapauksista, joissa esitutkinta on päätetty vuonna 2019.

Olemme valinneet tutkimuksessa mukana olevat poliisilaitokset Tilastokeskuksen tilastotietojen perusteella. Tarkastelimme viranomaisten tietoon tulleiden kunnianloukkausepäilyjen lukumääriä ja näistä syyteharkin-

³⁴ Vrt. esim. Kivivuori ym. 2018, s. 104.

³⁵ Analyysin rajauksista ja valinnoista laadullisessa tutkimuksessa esim. Pietikäinen – Mäntynen 2019, s. 282–289.

³⁶ Tämä vastaa siis käytännössä esitutinnan rajoittamista harkinnanvaraisen syyttämättä jättämisen edellytyksiin sidotuilla perusteilla.

taan edenneiden tapauksen osuutta. Koko maan keskiarvo syyttäjälle edenneistä kunnianloukkausepäilyistä oli vuonna 2019 noin 22 %. Poliisilaitoskohtaisesti prosenttiosuudet syyttäjälle edenneistä tapauksista vaihtelivat pääasiassa 20:n ja 30 %:n välillä poikkeuksena Ahvenanmaa, jossa osuus oli noin 34,5 %, ja Itä-Uusimaa 6,1 %:n osuudella. Koska halusimme vertailla mahdollisia eroja eri poliisilaitosten päätöskäytännöissä, valitsimme tutkimukseen mukaan Itä-Uudenmaan poliisilaitoksen, jossa poikkeuksellisen harva tapaus eteni syyttäjälle. Ahvenanmaata emme kuitenkaan ottaneet tutkimukseen mukaan, koska siellä viranomaisten tietoon tulleita kunnianloukkausepäilyjä oli vuonna 2019 yhteensä vain 29. Sen sijaan hieman keskivertoa korkeampaa prosenttiosuutta valitsimme edustamaan Sisä-Suomen poliisilaitoksen, jossa noin 26,7 % kunnianloukkausepäilyistä eteni syyteharkintaan, ja hieman keskivertoa alhaisempaa prosenttiosuutta edustavan Itä-Suomen poliisilaitoksen, jossa syyttäjälle edenneiden osuus oli noin 20,7 %.³⁷

Poliisiasiaien tietojärjestelmään kirjattuja perusmuotoisia kunnianloukkausepäilyjä, joissa esitutkinta päätettiin vuonna 2019, oli Tilastokeskuksen tietojen mukaan Itä-Uudenmaan poliisilaitoksella yhteensä 442, Sisä-Suomen poliisilaitoksella 632 ja Itä-Suomen poliisilaitoksella 522. Tilastoissa on jonkin verran epävarmuutta, nimittäin Poliisihallitukselta saamiemme tietojen perusteella vastaavat luvut ovat hieman pienemmät: Itä-Uusimaa 411, Sisä-Suomi 621 ja Itä-Suomi 519. Tutkimuskysymykseen vastaamiseksi arvioimme riittäväksi aineiston kooksi 60 esitutkintapäätöstä (sisältäen sekä tapauksia, joissa esitutkinta on toimitettu, että tapauksia, joissa esitutkintaa on rajoitettu) kultakin kolmelta poliisilaitokselta.³⁸ Itä-Uudenmaan poliisilaitokselta pyysimme kuitenkin 60 esitutkinnan rajoittamispäätöksen lisäksi esitutkinta-aineistot kaikista syyttäjälle edenneistä tapauksista, koska niitä oli poikkeuksellisen vähän (yhteensä 27) ja koska vain pieni osuus näistä ei olisi ollut riittävä päätöskäytännön arvioimiseksi. Koska kustannusperusteella rajoitettuja esitutkintoja oli huomatt-

³⁷ Vuosi 2019 ei ollut mitenkään poikkeuksellinen, vaan osuudet ovat olleet suurin piirtein samaa luokkaa muinakin vuosina.

³⁸ Riittävän päätösmäärän arvioimisessa lähtökohtana olivat tutkimuskysymykset, minkä lisäksi arvioimisessa hyödynnettiin aiempaa tutkimustietoa ja oikeuskäytäntöä kunnianloukkausepäilyistä rikostyyppinä. Koska aivan vastaavaa esitutkintakäytäntöä koskevaa tutkimusta ei ole kuitenkaan aiemmin tehty emmekä tienneet varmuudella, minkä tyyppisistä tapauksista ja millä perusteilla tehdyistä päätöksistä aineisto tulisi koostumaan, varauduimme tarvittaessa laajentamaan aineiston kokoa tutkimuksen edetessä. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston koon määrittäminen on aina jossain määrin tapauskohtaista. Esim. Tuomi – Sarajärvi 2009, s. 85–90; Eskola – Suoranta 2014, s. 60–68; Silverman 2014, s. 58–73; Nieminen – Lähteenmäki 2021, s. 19–20.

tavasti vähemmän kuin harkinnanvaraisilla perusteilla rajoitettuja, pyysimme kaikilta poliisilaitoksilta kaikki kustannusperusteiset esitutkinnan rajoittamispäätökset. Näitä oli Itä-Uudellamaalla 18, Sisä-Suomessa 11 ja Itä-Suomessa 5, yhteensä 34. Harkinnanvaraisia rajoittamisia oli tehty vuonna 2019 Itä-Uudellamaalla 163, Sisä-Suomessa 87 ja Itä-Suomessa 73, ja näistä aineistoon poimittiin satunnaisotannalla Itä-Uudenmaan poliisilaitokselta 38, Sisä-Suomen poliisilaitokselta 21 ja Itä-Suomen poliisilaitokselta 27, jolloin Sisä-Suomen ja Itä-Suomen osalta syyttäjälle edenneiden tapausten osuudeksi jäi 28 ja 27.³⁹

Tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena ovat kustannus- ja vähäisyysperusteet. Poliisin tilastointitavan vuoksi vähäisyysperusteella tehtyjä päätöksiä ei kuitenkaan voinut erotella muista niin sanotuilla harkinnanvaraisilla perusteilla tehdyistä päätöksistä. Poliisin tilastoissa nämä on tilastoitu ”seuraamusluonteisina” rajoittamisina. Lopulta kuitenkin kaikista aineistoon sisältyneistä harkinnanvaraisista esitutkinnan rajoittamisista (86 päätöstä) vain viisi oli tehty muulla kuin vähäisyysperusteella. Mainituista viidestä päätöksestä kaksi oli tehty nuoruusperusteella ja kolme kohtuusperusteella. Näistäkin päätöksistä tehdään joitain huomioita aineistoa analysoitaessa, vaikka mainittuja perusteita ei käsitelläkään artikkelissa lähemmin.

Törkeinä kunnianloukkauksina kirjatusta rikosepäilyistä pyysimme kaikkien tapausten tiedot samoilta kolmelta poliisilaitokselta, joissa päätös oli tehty vuonna 2019. Näitä oli yhteensä 8.⁴⁰ Tapauksia oli Itä-Uudellamaalla kaksi, joista molemmissa esitutkinta on päätetty ei rikos-perusteella. Itä-Suomessa törkeinä kunnianloukkauksina kirjattuja rikosepäilyjä oli neljä, joista kaksi on edennyt syyttäjälle, yhdessä esitutkinta on keskeytetty⁴¹ ja yhdessä esitutkinta on päätetty ETL 10:2.2:n perusteella, koska epäilty oli alle 15-vuotias. Sisä-Suomessa törkeänä kunnianloukkauksena kirjattuja tapauksia oli vuonna 2019 kaksi, joista toinen on edennyt syyttäjälle ja toinen määrätty salassa pidettäväksi, joten emme saaneet tapauksesta tietoja. Yhdessäkään törkeänä kunnianloukkauksena kirjatussa rikosepäilyssä ei ollut tehty esitutkinnan rajoittamispäätöstä vuonna 2019.

³⁹ Viimeksi mainituissa valintaa kohdennettiin niin, että syyttäjälle edenneitä tulee riittävä määrä (25–30 tapausta).

⁴⁰ Sen sijaan Tilastokeskuksen tietojen perusteella vuonna 2019 *viranomaisten tietoon tulleita* törkeitä kunnianloukkauksia oli tutkimukseen valituilla poliisilaitoksilla yhteensä 14.

⁴¹ ETL 3:13:n mukaan esitutkinta saadaan sen aloittamisen jälkeen tutkinnanjohtajan päätöksellä keskeyttää, jos rikoksesta ei epäillä ketään ja jos asiaan vaikuttavaa selvitystä ei ole saatavissa. Esitutkinnan keskeyttämisestä päätettäessä on erityisesti otettava huomioon epäillyn rikoksen laatu. Esitutkintaa on jatkettava ilman aiheetonta viivytystä, kun edellytyksiä keskeyttämiselle ei enää ole.

Tutkimusaineistoon kuuluvat tapaukset on yksiköity aineiston keräämis-, luokittelu- ja analyysivaiheissa esitutkintaviranomaisten tekemien päätösten perusteella. Käytännössä tämä tarkoittaa, että osassa aineistomme ja siitä tehtyihin johtopäätöksiin sisältyvissä ”tapauksissa” tai ”päätöksissä” saattaa olla kyse useammasta yksittäisestä kunnianloukkausrikosepäilystä, jos niistä on tehty vain yksi kirjaus ja päätös samalla diaarinumerolla.⁴² Toisaalta aineistossa on mukana myös joitain sellaisia kokonaisuuksia, joissa on tehty kaksi tai kolme erillistä päätöstä samalla diaarinumerolla, jos epäiltyinä on ollut useampia eri henkilöitä.

Poliisin informaatioteknologiakeskukselta ja poliisilaitoksilta saamaamme aineistoon kuuluu tapauksesta riippuen poliisiasiaan tietojärjestelmään (Patja) kirjatut tiedot rikosilmoituksesta ja mahdollisista poliisin toimenpiteistä, tutkinnanjohtajan päätösesitys ja syyttäjän päätös esitutkinnan rajoittamisesta sekä mahdollinen esitutkintapöytäkirja. Tapauksista saamamme tiedot sekä rikosilmoitusten esitutkinta-aineistot ovat vaihtelevia sisällöltään ja laajuudeltaan riippuen poliisilaitoksesta ja tapauksesta. Joissain tapauksissa kuvaus esimerkiksi loukkauksen tekotavasta ja sisällöstä on yksityiskohtainen ja toisissa hyvin niukka tai epäselvä. Niistä tapauksista, joissa esitutkintaa ei ole toimitettu, tietoja on usein vähän jo siitä syystä, että esitutkintapöytäkirjaa ei ole laadittu. Suurimmassa osassa tapauksista ei ole myöskään kirjauksia esikäsittelytoimenpiteistä, joten emme voi tietää aineistomme perusteella, onko joitain toimenpiteitä tehty. Samoin esitutkinnan rajoittamista koskevat päätökset on myös perusteltu hyvin eri tavoin: osassa perustelut ovat huomattavasti laajemmat ja yksityiskohtaisemmat kuin toisissa. Lisäksi emme saaneet osaa pyytämistämme tiedoista siksi, että tiedot olivat salattuja.⁴³

Koodasimme ja keräsimme aineistosta SPSS-ohjelman avulla tiedot 20:stä eri muuttujasta, jotka ovat karkeasti jaettavissa kolmeen eri teemaan. Osa kerätyistä tiedoista liittyy tapausten kuvaileviin tai tyyppiteleviin ja sellaisiin niin sanottuihin ulkolegaalisiin ominaisuuksiin, joilla ei lähtökohtaisesti pitäisi olla merkitystä esitutkinnan toimittamisen tarpeellisuutta arvioitaessa (muun muassa poliisilaitos sekä osapuolten iät, sukupuoli ja syntymämaa tai kansalaisuus, tekotapa).⁴⁴ Toinen tarkasteltava

⁴² Hallituksen esityksen mukaan ”[k]unnianloukkausrikokset yksiköityvät loukattujen henkilöiden mukaan. Jos menettelyllä syyllistytään useaan henkilöön nähden kunnianloukkaukseen, kyseessä on useita kunnianloukkausrikkoksia.” HE 19/2013 vp, s. 47. Ks. myös HE 84/1980 vp, s. 8/I ja esim. KKO 2010:88, kohta 66.

⁴³ Tutkimusluvassa on rajattu tiedonsaantioikeutemme ulkopuolelle tiedot poliisiasiaan tietojärjestelmän salatuista ilmoitustiedoista.

⁴⁴ On kuitenkin huomattava, että tietyissä tilanteissa näillä saattaa olla merkitystä tehtäessä

teema on puolestaan se, onko tekojen vakavuutta arvioitaessa huomioitu riittävällä tavalla legaalisia seikkoja eli niitä teon ominaisuuksia, joiden pitäisi vaikuttaa teon vähäisyyden tai vakavuuden arvioimiseen (muun muassa väitteen levinneisyys, rasistinen motiivi tai kohdistuminen vähemmistön edustajaan). Kolmanneksi keräsimme tietoa esitutkintaprosessin sujumiseen ja toimittamiseen sekä rikoskokonaisuuteen liittyvistä seikoista ja niiden mahdollisesta vaikutuksesta esitutkinnan toimittamiseen (muun muassa siitä, onko tekijä myöntänyt syyllisyytensä ja onko osana samaa rikoskokonaisuutta tutkittu muita, vakavampia rikoksia).

Tietojen keräämisen ja analyysin jälkeen selvisi, ettei levinneisyyden ja kustannusperusteisen rajoittamisen välillä olevaa yhteyttä lukuun ottamatta mikään yksittäinen muuttuja selitä vahvasti sitä, miksi on päädytty joko esitutkinnan toimittamiseen tai sen rajoittamiseen. Toisaalta aineisto on kooltaan myös suhteellisen pieni eikä se ole valikoitunut kaikilta osin satunnaisotannalla, vaan olemme poimineet tietyistä päätöstyypeistä kaikki tapaukset ja tietyistä vain osan.⁴⁵ Näiden syiden vuoksi aineistosta ei lähtökohtaisesti voida tehdä yleistettävissä olevia päätelmiä pelkästään kerättyjä tietoja koskevien lukumäärien ja prosenttiosuuksien perusteella.⁴⁶ Lisäksi luokitteluun sisältyy paljon tulkinnanvaraisuutta: kaikista tapauksista ei ollut kaikkia tarvitsemiamme tietoja saatavilla, ja toisaalta muun muassa vähemmistöön kohdistuvia loukkauksia saattaa olla vaikea tunnistaa poliisin kirjaamien tietojen perusteella. Erilaiset päätökseen vaikuttavat seikat myös risteävät samoissa tapauksissa: samassa tapauksessa saattaa olla esimerkiksi yksi tai useampi törkeään tekemuotoon viittaava piirre mutta toisaalta myös teon vähäisyyteen viittaavia seikkoja. Päätöskäytännön analyysi on siksi tehty lopulta pääasiassa aineistoa lähilukemalla ja vertailemalla tapauksia toisiinsa useiden eri seikkojen suhteen. SPSS-ohjelman avulla kerättyjä tietoja on hyödynnetty kiinnostavien tapausten sekä niiden yhtäläisyyksien ja erojen havaitsemiseksi ja paikantamiseksi. Aineistoa analysoitaessa tietoja ja lukumääriä on käytetty havainnollistamaan tietyn tyyppisten tapausten määriä ja osuuksia aineistossamme.

Analyyssi- ja raportointitapaan on vaikuttanut osittain myös se, että tutkimuksen edetessä päätöskäytäntö osoittautui edellä mainittua väitteen levinneisyyden ja kustannusperusteisen rajoittamisen käytön välistä yhteyttä

päätöstä esitutkinnan toimittamisesta ja rajoittamisesta. Esim. iällä on merkitystä silloin, kun kunnianloukkaus on kohdistunut lapseen tai jos teosta epäilty on nuori henkilö.

⁴⁵ Aineistoon poimittiin kaikki Itä-Uudenmaan poliisilaitoksella kirjatut syyttäjälle edenneet sekä kultakin kolmelta poliisilaitokselta kaikki tapaukset, joissa oli tehty esitutkinnan rajoittamispäätös kustannusperusteella.

⁴⁶ Ks. tämän tyyppisestä analyysistä esim. Pylvänen 2015.

lukuun ottamatta sattumanvaraiseksi. Sattumanvaraisuuden osoittaminen ja raportoiminen edellyttää yksittäisten tapausten läpikäymistä ja vertailua keskenään aika yksityiskohtaisellakin tasolla sen sijaan, että voitaisiin esimerkiksi aineistoa kattavasti kvantifioimalla todeta tiettyjä selkeitä linjoja päätöskäytännössä.⁴⁷ Yksittäisten päätösten käsittelyn tarkoituksena ei ole niiden virheellisuuden tai oikeellisuuden tarkasteleminen ja osoittaminen, vaan nimenomaan päätöskäytännön epä johdonmukaisuuksien havainnointi ja raportoiminen.

Osapuolten tunnistamisen ehkäisemiseksi emme käytä tutkimusaineistoomme kuuluvista tapauksista niiden oikeita diaarinumeroita. Sen sijaan olemme käyttäneet lyhenteitä poliisilaitoksista (IU, SS, IS) ja numeroineet perusmuotoisissa kunnianloukkausepäilyissä tehdyt päätökset numeroilla 1–207. Itä-Uudenmaan poliisilaitoksen tapauksiin viitataan tunneilla I-U/1–I-U/87, Sisä-Suomen S-S/88–S-S/147 ja Itä-Suomen I-S/148–I-S/207.

2 MITÄ ON RANGAISTAVA TOISEN KUNNIAN LOUKKAAMINEN?

Erilaisilla kunnianloukkaussäännöksillä on pitkä historia, ja suhtautuminen kunniarikoksiin on vaihdellut.⁴⁸ Tällä hetkellä kunnianloukkaus on säädetty rangaistavaksi rikoslain 24 luvun 9 ja 10 §:ssä. Kunnianloukkauksen tunnusmerkistön täytyminen edellyttää RL 24:9 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan, että tekijä esittää toisesta valheellisen tiedon tai vihjauksen niin, että se on omiaan aiheuttamaan vahinkoa tai kärsimystä loukatulle taikka häneen kohdistuvaa halveksuntaa. Lisäksi momentin 2 kohdan mukaan tunnusmerkistö voi täytyä silloin, kun tekijä halventaa toista muulla tavalla. Ensimmäisen kohdan täyttymisen edellytyksenä on, että tieto tai vihjaus on valheellinen, kun taas toisen kohdan mukaisessa halventamisessa tällaista edellytystä ei ole eikä voikaan olla.⁴⁹

Ilmaisurikoksia koskevaa sääntelyä muutettiin vuonna 2013. Kunnianloukkauksen tunnusmerkistöön lisättiin 4 momentin sananvapautta korostava vastuuvapauslauseke niitä tilanteita varten, kun keskustelussa on kyse yleiseltä kannalta merkittävän asian käsittelemiseksi esitetystä ilmaisusta, jos sen esittäminen, huomioon ottaen sen sisältö, toisten oikeudet ja muut

⁴⁷ Laadullisin menetelmin kerätyn ja analysoidun aineiston kvantifioimisesta ja siihen liittyvistä haasteista esim. Tuomi – Sarajärvi 2009, s. 120–122.

⁴⁸ Ks. esim. Frände – Wahlberg 2018, s. 443–449.

⁴⁹ Ero halventamisen ja valheellisen tiedon tai vihjauksen välillä ei ole kuitenkaan aina selvä, ks. esim. KKO 2021:45, erityisesti eri mieltä olleen jäsenen lausunto.

olosuhteet, ei selvästi ylitä sitä, mitä voidaan pitää hyväksyttävänä.⁵⁰ Vastaava julkisessa roolissa toimivan henkilön asianmukainen arvostelu oli 3 momentin mukaan rankaisematonta jo ennen muutosta. Vuoden 2014 alusta lähtien voimaan tulleilla muutoksilla myös poistettiin vankeusrangaistuksen uhka perusmuotoisesta kunnianloukkauksesta.⁵¹ Sen sijaan törkeästä kunnianloukkauksesta vankeusrangaistus on edelleen mahdollinen. Kunnianloukkaus on törkeä RL 24:10 §:n mukaan silloin, kun sillä aiheutetaan suurta kärsimystä tai erityisen suurta vahinkoa ja kun rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Törkeän tekemuodon tunnusmerkistöistä poistettiin ankaroitamisperusteina joukkotiedotusvälineen käyttäminen ja loukkauksen toimittaminen lukuisten ihmisten saataville. Nämä seikat voidaan kuitenkin nykyisen lain esitöiden mukaan ottaa huomioon osana törkeyden kokonaisarviointia.⁵²

Perustuslaissa, rikoslaissa tai niiden esitöissä ei ole määritelty kunnian käsitettä, vaan sen sisältö on jätetty avoimeksi,⁵³ ja hyvin monen tyyppiset teot ja ilmaisut voivat olla kunnianloukkauksen tunnusmerkistön täyttävää toisen kunnian loukkaamista. RL 24:9 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaisena valheellisen tiedon tai vihjauksen esittämisenä rangaistavaa voisi esitöiden mukaan olla esimerkiksi sellainen paikkansa pitämätön väite, että toinen on syyllistynyt rikokseen tai muuhun moitittavaan tekoon. Vastaavasti valheellisen tiedon tai vihjauksen esittämisenä voidaan pitää loukkaavaa terveydentilaan liittyvää väitettä.⁵⁴ Väitteen totuudenmukaisuus on tarkis-

⁵⁰ HE 19/2013 vp, erit. s. 48–49. Muutokset liittyivät osittain EIT:n ratkaisukäytäntöön ja lukuisiin Suomen saamiin langettaviin tuomioihin, ks. lähemmin esim. Matikkala 2012; Neuvonen 2015b.

⁵¹ Myös tämän muutoksen taustalla olivat EIT:n ratkaisut sekä Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen 25.7.2007 antama päätöslauselma 1577 (2007) Towards decriminalisation of defamation, jossa suositellaan mm. vankeusrangaistuksen poistamista kunnianloukkauksista.

⁵² HE 19/2013 vp, s. 49–50.

⁵³ HE 309/1993 vp; KM 1992:3; HE 239/1997 vp; HE 184/1999 vp; HE 19/2013 vp. Oikeuskirjallisuudessa kunnian käsite on liitetty jokaiselle kuuluvaan arvonantoon ja arvostukseen. Säännöksellä pyritään suojaamaan yksityisiä henkilöitä häpäisemiseltä ja niiltä vahingoilta, joita kunnian loukkaamisesta aiheutuu. Nuutila – Majanen 2009. Ks. myös Frände – Wahlberg 2018, s. 443–462. Kunnianloukkausrikoksesta on myös paljon EIT:n ja korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntöä, joka ainakin välillisesti ottaa kantaa kunnian käsitteen sisältöön.

⁵⁴ HE 19/2013 vp, s. 45. Ks. myös Frände – Wahlberg 2018, s. 443–449, 452–454. Rikosepäilyistä uutisoimista esitutkintavaiheessa ei kuitenkaan ole pidettävä kunniaa loukkaavana valheellisen tiedon tai vihjauksen esittämisenä silloin, kun uutisoimisen yhteydessä on riittävällä tavalla tuotu esille, että esitutkinta on kesken eikä ole kyse jo selvitetystä rikoksesta. KKO 2013:70. Ks. myös KKO 2013:100 ja KKO 2010:88. Myös liioiteltujen väitteiden esittäminen voi olla hyväksyttävää, kun väite ei ole täysin perätön, erityisesti jos sitä ei ole esitetty loukkaamistarkoituksessa. KKO 2013:15. Ks. kuitenkin myös KKO 2021:45.

tettavissa jälkikäteen, ja sen esittäneen on esitettävä näyttöä väitteen todenmukaisuudesta. Rangaistavuus edellyttää tahallisuutta; tahallisuus puuttuu, jos syytetyllä on ollut vahvoja perusteita tai todennäköisiä syitä pitää tote-
na sitä, mitä hän on esittänyt tai vihjannut.⁵⁵ Valheellisuuden lisäksi edellytetään, että teko *on omiaan aiheuttamaan* vahinkoa tai kärsimystä kohteelle tai joutumista halveksunnan kohteeksi. Rangaistavan teon tulee siis olla sellainen, että sen tyyppillisenä seurauksena aiheutuu kärsimystä tai halveksuntaa suurelle osalle sellaisista ihmisistä, joihin se kohdistuu.⁵⁶ Arvio on tässä mielessä objektiivista.

Puolestaan kunnianloukkaussäännöksen ensimmäisen momentin toisen kohdan tarkoittama halventaminen edellyttää halvennetuksi tulemisen subjektiivista kokemusta. Sanallisten loukkausten, esimerkiksi vanhan rikoksen perusteettoman esiintuomisen, lisäksi halventamista voivat olla myös vihjailevat ilmeet, eleet tai koskettaminen.⁵⁷ Arvioitaessa ilmaisun halventavaa luonnetta on merkitystä myös tyyli-ilajilla ja asiayhteydellä, jossa ilmaus on esitetty; esimerkiksi kepeätyylinen tai satiirinen ilmaisu ei ole säännöksessä tarkoitettua halventamista.⁵⁸ Halventamisloukkauksessa tahallisuus täytyy esitettäessä totuudenmukainenkin väite, eikä momentin toisen kohdan tarkoittamien tekojen totuudenmukaisuutta ole aina edes mielekästä ratkaista.⁵⁹ Usein halventamistarkoitus käy ilmi jo ilmaisusta tai teosta itsestään, vaikka varsinaista loukkaamistarkoitusta ei kuitenkaan voida edellyttää. Merkittävää on, että tekijä itse on tietoinen tekonsa loukkaavasta luonteesta.⁶⁰

Kunnianloukkauksen tunnusmerkistön täyttymisessä on pohjimmiltaan kyse punninnasta kunnian ja sananvapauden välillä. Jokaisen kunnia on turvattu perustuslain (PL) 10 §:ssä, mutta toisaalta perustuslain ja muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 10 artiklan mukaan jokai-

⁵⁵ Tekijältä edellytettävä varmuus tietonsa totuudenmukaisuudesta määrittäyty tapauskohtaisesti. HE 19/2013 vp, s. 45/II. Ks. myös KKO 2021:45, jossa tekijä itse piti levittämänsä tietoa raiskauksesta totena, mutta korkeimman oikeuden mukaan teko täytti törkeän kunnianloukkauksen tunnusmerkistön. Väitteen totuudenmukaisuuden ongelmallisuudesta suhteessa selonottovelvollisuuteen ja tahallisuuteen ks. Matikkala 2005, s. 217.

⁵⁶ HE 19/2013 vp, s. 40.

⁵⁷ Ibid., s. 45/II; Frände – Wahlberg 2018, s. 454–455.

⁵⁸ Tiilikka 2007, s. 548–552; Nuutila – Majanen 2009; KKO 1991:116. Korkein oikeus on myös katsonut, että esimerkiksi ”limanuljaska”-sanana käyttäminen henkilöstä uutisotsikossa ei loukannut tämän kunniaa, vaan sanavalintaa oli kyseisessä asiayhteydessä pidettävä hyväksyttävänä (KKO 2013:70). Samoin ”rasisti” ja ”natsipelle” voivat asiayhteydestä riippuen olla sallittuja ilmaisuja (KKO 2022:1).

⁵⁹ HE 19/2013, s. 45/I. Väitteen totuudenmukaisuudesta ja halventamisesta ks. myös esim. KKO 2011:101.

⁶⁰ Frände – Wahlberg 2018, s. 459–460. Ks. myös KKO 2007:56, kohta 3.

sella on oikeus ilmaista ja julkaista tietoja, mielipiteitä ja viestejä sekä oikeus vastaanottaa niitä. Sananvapautta ei voida eikä tulisi rajoittaa kevein perustein, sillä sen perimmäisenä tarkoituksena on taata demokraattisen yhteiskunnan edellyttämä avoin julkinen keskustelu sekä vallankäytön kritiikki.⁶¹ Käytännössä tämän tyyppinen punninta koskee useimmiten lähinnä tilanteita, joissa on kyse kunnianloukkaussäännöksen kolmannessa ja neljännessä momentissa tarkoitetusta henkilön julkiseen toimintaan kohdistuvasta arvostelusta tai yleiseltä kannalta merkittävän asian käsittelemiseksi esitetystä ilmaisusta ja siitä, ylittääkö tällainen ilmaisu selvästi sen, mitä voidaan pitää hyväksyttävänä.⁶² Tällaisissa tilanteissa myös provosoiivat ja jopa loukkaavatkin ilmaiset saattavat kuulua sananvapauden piiriin.⁶³ Sen sijaan sananvapaus ei lähtökohtaisesti suojaa loukkaavien ilmaisujen esittämistä yleiseltä kannalta merkityksettömissä asioissa ja tilanteissa,⁶⁴ joskaan rajanveto siitä, onko asiassa kyse yleiseltä kannalta merkittävän asian käsittelemiseksi esitetystä ilmaisusta, ei ole välttämättä aina selvä.⁶⁵

Tämän kaltaiset säännöksen tulkintaan liittyvät punninnat ja rajanvedot eivät kuitenkaan yleensä tule vielä esituskintavaiheessa pohdittavaksi, vaan vaikeammat ja hienosyisemmät säännöksen tulkintaan liittyvät kysymykset on syytä jättää syyttäjän ja tuomioistuimen harkittavaksi.⁶⁶ Tästä syystä kunnianloukkaussäännösten soveltamiskäytännön tarkasteleminen on jätettävä myös tässä tutkimuksessa yleisemmälle tasolle. Säännösten tulkinta ja soveltaminen ovat, ja niiden kuuluukin olla, esituskintavaiheessa tietyllä tavalla summattaisempaa kuin prosessin myöhemmissä vaiheissa. Esituskinnan toimittamiseen liittyvässä harkinnassa myös rajoittamissäännöksiä tulisi niiden tulkinnanvaraisuuden vuoksi soveltaa vain aivan ilmeisesti rajoitusten soveltamisalaan kuuluviin tapauksiin.

Kunnianloukkauksen törkeä tekemuoto (RL 24:10) täyttyy silloin, kun kunnianloukkauksessa aiheutetaan suurta kärsimystä tai erityisen suurta

⁶¹ HE 309/1993 vp, s. 56.

⁶² Ks. lähemmin HE 19/2013 vp, s. 47–49; LaVM 11/2013 vp, s. 8; Frände – Wahlberg 2018, s. 456–459.

⁶³ Esim. Oberschlick v. Itävalta n:o 2 (1.7.1997), Hertel v. Sveitsi (25.8.1998), Steel ja Morris v. Yhdistynyt kuningaskunta (15.12.2005) ja Mouvement raélien suisse v. Sveitsi (13.7.2012). Ks. myös KKO 2020:68 (kohta 30) ja Tiilikka 2007, s. 203–204. Ks. myös sananvapauden merkityksestä ja toisaalta myös tarpeesta ja mahdollisuuksista rajoittaa vihapuhetta esim. Nuotio 2019.

⁶⁴ Ks. esim. KKO 2005:137.

⁶⁵ Esim. KKO 2021:45, kohdat 25–27.

⁶⁶ Vrt. keskusteluun toimenpiteistä luopumisesta, jossa pääsääntönä on pidetty sitä, että esituskinta- ja syyteharkintavaiheessa ei pitäisi luopua toimenpiteistä, jos tuomioistuin tulisi tuomitsemaan asiassa rangaistuksen tai jos asia on epäselvä. Esim. Lahti 1974, s. 354–357; Lappi-Seppälä 1991a, s. 915.

vahinkoa ja kun rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Teon katsominen törkeäksi kunnianloukkaukseksi edellyttää siis ankaroittamisperusteen käsilläoloa sekä kokonaistörkeyttä. Kärsimyksen suuruuteen vaikuttavat ainakin tiedon laatu, levittämistapa, laajuus ja kärsimyksen pitkäaikaisuus. Säännöksen esitöiden mukaan suuri kärsimys voi realisoi-
tua helpommin lapsen kuin aikuisen kohdalla, mutta toisaalta teon kohdistuminen lapseen vaikuttaa myös törkeyden kokonaisarvosteluun.⁶⁷ Kunnianloukkaukseen sisältyvä ilmaisu väkivallan käyttämisestä loukattua kohtaan saattaa myös täyttää säännöksessä tarkoitetun suurta kärsimystä koskevan kvalifointiperusteen. Lisäksi hallituksen esityksessä on todettu, että ”[v]ähemmistöryhmän edustajaan kohdistuvan vihapuheen voidaan katsoa lähtökohtaisesti aiheuttavan suurempaa kärsimystä kuin enemmistöryhmään kuuluvaan henkilöön kohdistuvan kunnianloukkauksen”.⁶⁸

Erityisen suurella vahingolla kvalifointiperusteena tarkoitetaan taloudellisen vahingon lisäksi muutakin sellaista vahinkoa, jonka ei voida katsoa sisältyvän kärsimykseen. Tällaista saattaa olla esimerkiksi työuralla etenemisen olennainen vaikeutuminen tai estyminen tai esimerkiksi yhteiskunnallisen arvonannon menettäminen.⁶⁹

Törkeyden kokonaisarvostelussa voi olla merkitystä sillä, että ”kunnianloukkaus sisältää rasistista tai muuta vihapuheen kaltaista kielenkäyttöä”.⁷⁰ Kokonaistörkeyttä arvioitaessa tulee ottaa huomioon myös ilmaisun laatu ja sisältö, miten laaja henkilöpiiri on voinut tunnistaa henkilön sekä halventamisen syy ja tarkoitus (ei esimerkiksi minkään merkityksellisen asian käsitteleminen, vaan puhdas vahingon aiheuttamistarkoitus loukkauksen kohteeksi joutuneelle). Lisäksi törkeän kunnianloukkauksen esitöissä on mainittu, että ”[j]oissakin tapauksissa selkeästi perättömät henkilöä tai tämän ammattitoimintaa koskevat tiedot voivat vakavasti uhata tämän mainetta tai asemaa yhteisössä.”⁷¹

Kvalifointiperusteet sinänsä sekä useat niiden ja kokonaistörkeyden täyttymiseen vaikuttavat seikat, joita lain esitöissä on tuotu esille, ovat tulkinnan- ja arvostuksenvaraisia. Tämän lisäksi epäselvyyttä saattaa aiheutua siitä, milloin törkeä tekemuoto *ei* kuitenkaan ole käsillä, vaikka tapauksessa olisikin törkeään kunnianloukkaukseen viittaavia, esitöissä mainittuja piirteitä. Esimerkiksi vähemmistöryhmän edustajaan kohdistuva rasistinen tai muuta vihapuhetta sisältävä loukkaus voi jo sinänsä täyttää

⁶⁷ HE 19/2013 vp, s. 44–45, 49.

⁶⁸ Ibid., s. 49/I.

⁶⁹ Ibid., s. 44/II.

⁷⁰ Ibid., s. 50/I.

⁷¹ Ibid., s. 49–50.

sekä kvalifointiperusteen että kokonaistörkeyden edellytykset. Säännös ja esityöt eivät anna yksiselitteistä vastausta siihen, edellytetäänkö tunnusmerkistön täyttymiseltä kuitenkin näiden lisäksi joitain muitakin törkeään tekemuotoon viittaavia piirteitä. Arvio edellyttää siten aina jossain määrin tapauskohtaista punnintaa. Korkeimman oikeuden oikeuskäytännössä kvalifointiperusteina on huomioitu muun muassa opintojen viivästyminen, eristäytyminen yhteisöstä ja loukkauksen leviäminen laajan henkilöpiiriin tietoon, erityisesti kun on kyse asianomistajan kannalta merkityksellisestä henkilöpiiristä.⁷² Kokonaistörkeysarviossa puolestaan on huomioitu muun muassa loukkauksen pitkäkestoisuus tai toistuvuus ja tekijän välinpitämättömän suhtautuminen valheellisen väitteen leviämiseen.⁷³

3 ESITUTKINNAN RAJOITTAMINEN VÄHÄISYYS- JA KUSTANNUSPERUSTEILLA

3.1 Esitutkinna rajoittaminen toimenpiteistä luopumisena

Rikosprosessi laajasti ymmärrettynä kattaa esitutkinna, syyteharkinnan, oikeudenkäynnin tuomioistuimessa sekä rangaistuksen täytäntöönpanon. Esitutkinna rajoittaminen puolestaan on osa rikosprosessin toimenpiteistä luopumista koskevaa sääntelyä, joka kattaa esitutkinna toimittamatta jättämisen ja lopettamisen (ETL 3:9–10a), syyttämättä jättämisen (ROL 1:6–8) ja rangaistuksen tuomitsematta jättämisen (RL 6:12). Näihin prosessin eri vaiheisiin soveltuvat toimenpiteistä luopumisen kriteerit vastaavat monilta osin toisiaan, ja siksi tarkastelemamme kustannus- ja vähäisyysperusteisiin liittyvät kysymykset eivät rajoitu pelkästään esitutkinna rajoittamiseen, vaan osittain päällekkäisiä ja vastaavia mahdollisuuksia toimenpiteistä luopumiseen on myös syyttämättä jättämistä ja rangaistuksen tuomitsematta jättämistä koskevissa säännöksissä.

Rikosprosessilla on useita eri funktioita, kuten rikosvastuun toteuttaminen, oikeusturva, konfliktinratkaiseminen, käyttäytymisen ohjaaminen ja aineellisen totuuden selvittäminen.⁷⁴ Kaikilla näillä prosessin tarkoitus-

⁷² KKO 2020:30 ja KKO 2021:45. Ratkaisussa KKO 2020:30 korkein oikeus ei arvioinut törkeän kunnianloukkauksen tunnusmerkistön täyttymistä, vaan teon törkeyttä on arvioitu hovioikeusvaiheessa.

⁷³ KKO 2020:30 ja KKO 2021:45. Ennen lakimuutosten voimaantuloa vuonna 2014 annetuissa ratkaisussa teon törkeyttä on arvioitu vanhan lain perusteella niin, että merkitystä on annettu joukkotiedotusvälineen käyttämiselle, loukkauksen vakavalle luonteelle ja sen saamalle laajalle julkisuudelle. Ks. esim. KKO 2013:100, KKO 2010:88.

⁷⁴ Rikosprosessin funktioista esim. Ervo 2005, s. 103–111; Launiala 2010, s. 28–31; Lau-

perillä on merkitystä esitutkintavaiheessa jo sinänsä, mutta myös siksi, että prosessin myöhemmät vaiheet perustuvat esitutkintaan, viranomaisten toimiin esitutkinnassa ja siinä hankittuun selvitykseen epäilyistä rikoksesta. Puolestaan tarkasteltaessa esitutkintaa sen rajoittamisen näkökulmasta on esitutkinnan tarkoituksen osalta kysyttävä, milloin ja millaisissa tapauksissa *ei ole* tarpeen pyrkiä toteuttamaan prosessin ja esitutkinnan funktioita ainakaan täysimääräisesti.

Tarpeelle rajoittaa esitutkintaa tai luopua toimenpiteistä rikosprosessin myöhemmissä vaiheissa on useita syitä, mutta tässä artikkelissa tarkasteltava vähäisyyteen ja kustannuksiin perustuva esitutkinnan rajoittaminen pohjautuu ennen kaikkea prosessiekonomisiin näkökohtiin.⁷⁵ Erityisesti lievemmin rangaistavissa teoissa esitutkintaviranomaisilla on varsin huomattava valta päättää, mitkä asiat etenevät rikosprosessissa ja mitkä eivät, ja tähän vallankäyttöön liittyvässä harkinnassa prosessin kustannukset sekä taloudelliset näkökohdat ovat merkittävässä roolissa.⁷⁶

Vähäisyys- ja kustannusperusteet esitutkinnan rajoittamisperusteina liittyvät toisiinsa sekä perusteiden tarkoituksen että osittain myös soveltamisalansa puolesta. Esimerkiksi Antti Jokela pitää vuoden 2006 rikosprosessiuudistusta merkittävänä: ”[u]judistus merkitsi aikaisemman legalistisen tutkintakulttuurimme muutosta, koska siinä ensi kerran luovuttiin rikosten yleisestä selvittämistavoitteesta taloudellisilla perusteilla”.⁷⁷ Hän viittaa tällä siihen, että tuolloin kustannusperuste lisättiin esitutkintalakiin yhdeksi nimenomaiseksi esitutkinnan rajoittamisperusteeksi. Kyse ei kuitenkaan ollut välttämättä kovin selkeästä muutoksesta legalistisesta tutkintakulttuurista harkinnanvaraiseen, koska esitutkinnan rajoittaminen oli mahdollista useilla eri perusteilla jo ennen muutosta.⁷⁸ Myöskään prosessiekonomia rajoittamisen perusteena ei ollut siinä mielessä uusi, että prosessitaloudelliset syyt ovat olleet osaltaan toimenpiteistä luopumisen taustalla jo pitkään ainakin vähäisyysperusteissa.⁷⁹

niala 2015; Fredman ym. 2020, s. 84–83. Ks. kuitenkin kritiikkiä aineellisen totuuden selvittämisestä rikosprosessin funktiona esim. Tolvanen 2020, s. 14–16.

⁷⁵ Prosessiekonomia ja kustannustehokkuus voidaan tosin nähdä kaiken esitutkinnan rajoittamista koskevan sääntelyn taustalla. Nissinen 2007, s. 55, av 5.

⁷⁶ Ks. esim. Kangasniemi 2006, erit. s. 650–651. Vaikuttaa myös siltä, että viranomaiset itse pitävät esitutkinnan rajoittamista keskeisenä keinona hallita tapaus- ja työmääriä. Tolvanen 2020, erit. s. 30–31.

⁷⁷ Jokela 2018, s. 181. Ks. myös Heiskanen – Ohisalo 2005, s. 254.

⁷⁸ Aiemmasta keskustelusta esim. Nissinen 2007.

⁷⁹ Lahti 1974, s. 114–124; HE 79/1989 vp, s. 6–7. Ks. myös Vajus-Anttila 2021, s. 1016–1017.

Prosessiekonomia huomioiden rikosprosessissa tulee kiinnittää huomioita yhteiskunnan voimavarojen järkevään kohdentamiseen: prosessiekonomia perustelee näkemystä, jonka mukaan ei ole tarkoituksenmukaista viedä kaikkia rikosasioita rikosprosessin loppuun asti tai edes aloittaa tai toimittaa esitutkintaa kaikissa tapauksissa.⁸⁰ Yleisesti pidetään kuitenkin tärkeänä, ettei prosessiekonomia johtaisi oikeusvarmuudesta ja yhdenvertaisuudesta tinkimiseen tai siihen, että joitain lievemmin rangaistavia tekoja jätettäisiin systemaattisesti aina tutkimatta ja rankaisematta.⁸¹

Erityisesti syyttämättä jättämiseen ja syytepaktoon liittyvässä keskustelussa on jo 1800-luvun puolivälistä lähtien argumentoitu vastakkaisia näkemyksiä perustelevilla opportunitteettiperiaateella ja rikosprosessioikeudellisella legaliteettiperiaateella; opportunitteettiperiaatteen mukaan syyttäjällä tulee olla harkintavaltaa syytteen nostamisessa, kun taas legaliteettiperiaatteen mukaan syyte on nostettava aina, kun näyttö on riittävä ja teko täyttää rangaistavuuden edellytykset.⁸² Legaliteettiperiaatteeseen⁸³ liittyvää syytepakkoperiaatetta on puolustettu ”oikeusturvaan ja yhdenvertaisuuteen, järjestelmää kohtaan tunnetun luottamuksen säilyttämiseen, lainkäytön objektiivisuuteen ja yleisestäävyyteen” liittyvillä argumenteilla, ja puolestaan opportunitteettiperiaatteen mukaan muun muassa prosessiekonomialle, kohtuuden vaatimukselle ja joustamistarpeelle yksittäistilanteissa on annettava merkitystä syyttämättä jättämistä koskevassa sääntelyssä ja harkinnassa.⁸⁴ Keskustelu ja punninta näiden periaatteiden välillä soveltuu myös esitutkinnan rajoittamiseen ja siihen liittyviin ristiriitoihin lähinnä prosessiekonomian sekä oikeusturvan ja yhdenvertaisuuden välillä.⁸⁵ Jälkimmäiset tavoitteet puoltavat esitutkinnan toimittamista myös vähäisissä

⁸⁰ Esim. HE 222/2010 vp, s. 187–188. Aiemmasta keskustelusta esim. HE 130/1964 vp, s. 2; Lahti 1974, s. 118–121.

⁸¹ Esim. Jokela esittää huolen kustannusperusteen lisäämisestä esitutkinnan rajoittamispe-
rusteeksi: ”Uudistus oli nykyoloissa tarpeellinen, mutta edellyttää viranomaisilta huolellista harkintaa ja pyrkimystä yhtenäiseen käytäntöön koko maassa. Muutoin on vaarana, että lainkäytön yhtenäisyys ja sitä myötä kansalaisten yhdenvertaisuus ja ratkaisujen ennustettavuus sekä sanktiovarmuus ja rikoslain yleisestäävä vaikutus tulevat heikkenemään liiaksi.”
Jokela 2018, s. 181.

⁸² Lahti 1974, s. 77 ss. Ks. myös Jonkka 1991, s. 193–202.

⁸³ Rikosprosessuaalisella legaliteettiperiaateella on eri merkitys kuin rikosoikeudellisella legaliteettiperiaateella. Esim. Lahti 1974, s. 85–88; Heiskanen – Ohisalo 2005, s. 245–246. Tässä yhteydessä puhutaan nimenomaan rikosprosessuaalisesta legaliteettiperiaateesta.

⁸⁴ Lappi-Seppälä 1991a, s. 902–928, s. 909 ss.; Jonkka 1991, s. 193–202.

⁸⁵ Lahti 1974, s. 81–82. Ks. myös Lappi-Seppälä 1991a, s. 915: ”Prosessiekonomian ja voimavarojen järkevän kohdentamisen intressit on otettu huomioon ennen kaikkea vähäisyyssperusteen ja konkurrenssiperusteen kautta.” Lisäksi nykyinen kustannusperuste (ETL 3:10.2 ja ROL 1:8.1, 3 kohta) on tietenkin selvä prosessiekonomiseen harkintaan ohjaava säännös.

rikoksissa ja silloinkin, kun niiden tutkinta tulee kalliiksi. Tapio Lappi-Seppälä kuitenkin huomauttaa (syyttämättä jättämisestä keskustellessaan), ettei oikeusvarmuus tai yhdenvertaisuus välttämättä kärsi syyttäjän harkintavallan lisäämisestä, koska harkintaa kuitenkin ohjataan periaatetyyppisin normein. Lisäksi hänen mukaansa laajempi harkintavalta saattaa jopa parantaa yhdenvertaisuutta mahdollistamalla tapausten relevanttien erojen huomioimisen ja näistä eroista johtuvan tarpeen toimia tapauksissa eri tavoilla.⁸⁶

Rikosprosessissa toimenpiteistä luopumista koskevan sääntelyn ideana on ajateltu olevan se, että rajatuin harkintavalta on poliisilla ja laajin tuomioistuimilla.⁸⁷ Esimerkiksi teon vähäisyys on peruste luopua toimenpiteistä läpi koko prosessin; sen perusteella voidaan jättää esitutkinta toimitamatta tai lopettaa esitutkinta (ETL 3:9), rajoittaa esitutkintaa (ETL 3:10.1), jättää syyte nostamatta (ROL 1:7.1, 1 kohta) tai rangaistus tuomitsematta (RL 6:12.1, 1 kohta). Koska toimenpiteistä voidaan luopua kaikissa mainituissa prosessin vaiheissa, toimenpiteistä ei pitäisi luopua prosessissa alemmalla tasolla silloin, jos ylempi viranomainen ryhtyisi asiassa toimenpiteisiin. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, ettei esitutkintaa tulisi rajoittaa tapauksissa, joissa syyttäjä nostaisi syytteen tai tuomioistuim tuomitsisi rangaistuksen.⁸⁸ Epäselvissä tapauksissa poliisin tai syyttäjän ei pitäisi luopua toimenpiteistä, vaan asia tulisi saattaa ylempään viranomaisen ratkaistavaksi.⁸⁹ Näin koherentti ja portaittain laajeneva harkintavalta ei kuitenkaan käytännössä liene edes mahdollista osittain eri tasoilla toteutettavien erilaisten toimenpiteistä luopumiseen liittyvien tavoitteiden vuoksi ainakaan silloin, kun on kyse prosessiekonomisiin syihin perustuvasta toimenpiteistä luopumisesta. Arvioitaessa teon vähäisyyttä ja toimenpiteistä luopumista vähäisyyden perusteella tällaista logiikkaa on kuitenkin edellytetty.⁹⁰

Ristiriita opportunitteettiperiaatteen ja legaliteettiperiaatteen ilmaisemien ideaalien välillä ei siis ole millään tavalla uusi, mutta se on edelleen ajankohtainen.

⁸⁶ Lappi-Seppälä 1991a, s. 902–928, s. 909 ja av 19. Harkinnanvaraisuutta ja perusteita poiketa ”normaalin” rikosprosessin oikeusturva- ja yhdenvertaisuustakeista on kuitenkin lisätty jatkuvasti. Tähän liittyvästä erityisesti syyteneuvottelujärjestelmää koskevasta kriitikistä ks. Linna 2019.

⁸⁷ Esim. Lahti 1974, s. 354–357; HE 79/1989 vp, s. 19/I.

⁸⁸ Esim. Lahti 1974, s. 354–357; Lappi-Seppälä 1991a, s. 915.

⁸⁹ Lahti 1974, s. 354–357.

⁹⁰ Jääskeläinen 1997, s. 456–461. Ks. myös HE 79/1989 vp, s. 19/I.

3.2 Esitutinnan rajoittaminen osana esitutkintaa koskevaa sääntelyä

Esitutkintalain mukaan esitutkintaviranomaisen on viipymättä kirjattava sille ilmoitettava rikos tai tapahtuma, jota ilmoittaja epäilee rikokseksi (ETL 3:1.1), ja esitutkinta on toimitettava aina, kun on syytä epäillä, että on tehty rikos (ETL 3:3.1). Tämä viittaa periaatteessa esitutkintapaktoon, mutta käytännössä esitutkintaviranomaisilla on harkintavaltaa olla toimittamatta esitutkinta useilla eri perusteilla. Perusteet esitutkintalain eri pykälissä ovat myös osittain samoja ja päällekkäisiäkin.⁹¹ Lisäksi esitutkintalain säännökset esitutkinnan toimittamatta jättämisestä ja lopettamisesta sisältävät useita tulkinnan- ja arvostuksenvaraisia käsitteitä.⁹² Erityisesti vähäisemmissä rikoslajeissa esitutkintaviranomaisilla on hyvin laaja harkintavalta päättäessään asian käsittelyn lopettamisesta jo kirjaamis- ja esitutkintavaiheessa.

Myös esitutkinnan rajoittamisäännökset tarkoittavat käytännössä sitä, että esitutkintaa ei toimiteta kaikista esitutkintakynnyksen ylittävistä rikosepäilyistä, jolloin suuressa ja lievemmin rangaistavissa rikoksissa jopa suurimmassa osassa rikosepäilyistä esitutkinta jää toimittamatta eikä esitutkintapakkoa siinä mielessä käytännössä ole.⁹³ Esitutkinnan rajoittamista koskevat säännökset ovat ETL 3:10–10a:ssa, joista tässä artikkelissa käsitellään vain ETL 3:10.1:n mukaisia harkinnanvaraisiin rajoittamisperuste-

⁹¹ Esitutkintaa koskevan sääntelyn systematiikkaa hämärtää kuitenkin se, että esitutkinta voidaan myös jättää kokonaan toimittamatta jo ennen esitutkinnan aloittamista samojen ETL 3 luvun säännösten perusteella kuin se voidaan lopettaa (ja siis päättää). Samoin se, ettei ole syytä epäillä rikosta, on peruste jo esitutkinnan aikaisemmassa vaiheessa jättää esitutkinta toimittamatta tai lopettaa se. Asianomistajarikoksissa myös se, ettei asianomistajalla ole vaatimuksia, on peruste jättää esitutkinta toimittamatta tai lopettaa esitutkinta, mutta perustetta ei kuitenkaan ole mainittu yhtenä esitutkinnan päättämistapana ETL 10:2:ssa; säännöksessä ei ole viittausta ETL 3:4:ään, jonka mukaan esitutkinta on lopetettava, jos asianomistaja peruuttaa rangaistusvaatimuksensa. Ks. myös Vatjus-Anttila 2021, s. 1018, erit. av 9.

⁹² Ks. myös Nissinen 2007, erit. s. 54.

⁹³ Ks. myös VKS:2016:5: ”Esitutkinnan rajoittaminen on *poikkeus* esitutkinnan toimittamisvelvollisuudesta eli esitutkintapakosta.” (Kursivointi lisätty.) Ei ole välttämättä mielekästä ajatella esitutkinnan toimittamatta jättämistä, lopettamista ja rajoittamista pelkinä poikkeuksina pääsääntöiseen esitutkintapaktoon huomioiden niiden hyvin laaja soveltaminen käytännössä. Vrt. myös keskusteluun syytepakkoperiaatteesta Lappi-Seppälä 1991a, s. 908, av 17; Jääskeläinen 1997, s. 50. Myös poliisit toivat vuonna 2020 toteutetussa kyselyssä esiin sitä, että esitutkintapakosta voitaisiin siirtyä harkinnanvaraiseen esitutkinnan rajoittamiseen. Tolvanen 2020, s. 31. Raportista (tai vastauksista) ei selviä, mitä tällä harkinnanvaraiseen esitutkintaan siirtymisellä käytännössä tarkoitettiin huomioiden varsin laaja harkintavalta jo nykyisen sääntelyn ja vain periaatteen tasolle jääneen esitutkintapakon perusteella.

siin kuuluvaa vähäisyysperustetta sekä ETL 3:10.2:ssa säänneltyä kustannusperusteista esitutkinnan rajoittamista.

Esitutkintaa voidaan rajoittaa jättämällä se toimittamatta tai lopettamalla esitutkinta ETL 3:10.1:n mukaan, jos syyttäjä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 7 tai 8 §:n taikka muun vastaavan lainkohdan nojalla tulisi jättämään syytteen nostamatta eikä tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista. Esitutkinnan rajoittaminen on siis sidottu harkinnanvaraisen syyttämättä jättämisen edellytyksiin ja sisältää tietynlaista syyttäjän ennakkointia siitä, tulisiko hän nostamaan rikoksesta syytteen. Sääntelyn taustalla on ajatus, että olisi turhaa toimittaa esitutkinta sellaisissa rikoksissa, joista syyttäjä ei tulisi kuitenkaan nostamaan syytetä.⁹⁴ Yksi näistä harkinnanvaraisen syyttämättä jättämisen ja esitutkinnan rajoittamisen perusteista on ROL 1 luvun 7 §:n 1 kohdan mukainen vähäisyysperuste. Puolestaan ETL 3 luvun 10 §:n 2 momentin mukaan esitutkinta voidaan lopettaa, jos tutkinnan jatkamisesta aiheutuvat kustannukset olisivat selvässä epäsuhteessa tutkittavana olevan asian laatuun ja siitä mahdollisesti odotettavissa olevaan seuraamukseen (kustannusperusteinen rajoittaminen). Tämänkin perusteen soveltaminen edellyttää lisäksi, ettei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi esitutkinnan jatkamista.

Kustannusperusteen osalta sääntelyssä on kuitenkin epä johdonmukaisuuksia. Nimittäin esitutkinnan rajoittamista koskevassa ETL 3 luvun 10 §:n 1 momentissa on viitattu syyttämättä jättämisperusteita koskeviin säännöksiin ROL 1 luvun 7 ja 8 §:ssä. Edelleen ROL 1:8.1:n 3 kohdan mukaan syyttämättä jättäminen voi perustua kustannusten epäsuhtaan, jolloin myös yksi ETL 3:10.1:n mukaisista harkinnanvaraisista esitutkinnan rajoittamisperusteista on säännösviittauksen johdosta kustannusperuste. Kustannusperusteinen esitutkinnan rajoittaminen on kuitenkin mahdollista edellä kerrotulla tavalla myös ETL 3:10.2:n perusteella omana esitutkinnan rajoittamisperusteenaan. Kustannusperusteinen esitutkinnan rajoittaminen on siten mahdollista ETL 3 luvun 10 §:n sekä 1 että 2 momentin perusteella.⁹⁵

⁹⁴ HE 82/1995 vp, s. 155/II; OJL 1993, s. 333; Jokela 2018, s. 180. Ajatus viittaa siihen, että esitutkinnalla ei olisi itsenäistä merkitystä tai muuta funktiota kuin palvelua myöhempiä rikosprosessin vaiheita. Tämä voidaan kuitenkin kyseenalaistaa, koska pelkät esitutkintatoimenpiteetkin saattavat ainakin osittain toteuttaa prosessin funktioita, vaikka syytetä ei koskaan nostettaisikaan. Poliisin puuttuminen asiaan saattaa toimia esimerkiksi konfliktinratkaisukeinona, ohjata käyttäytymistä ja myös antaa oikeussuojaa osapuolille.

⁹⁵ Säännös, jonka mukaan esitutkintaa voidaan rajoittaa kustannusperusteella (ETL 3:10.1) tuli voimaan vuonna 2006 (lailla 245/2006). Ks. muutoksesta Nissinen 2007. Tuolloin syyttäjällä ei ollut ROL:n mukaan mahdollisuutta jättää syytetä nostamatta vastaavalla perusteella. Kustannusperusteista syyttämättä jättämistä koskeva säännös tuli voimaan vasta vuoden 2015 alusta (lailla 670/2014), ja säännöksen tarpeellisuutta perusteltiin nimenomaan sillä, että syyttäjällä on oltava vastaava toimivalta syyteharkintavaiheessa kuin esitutkinnan

1 momentin perusteella voidaan päättää, ettei esitutkintaa toimiteta lainkaan tai että se lopetetaan, ja puolestaan 2 momentin perusteella esitutkintaa voidaan lopettaa (mutta ei jättää kokonaan toimittamatta).⁹⁶ Säännösten systematiikka on tältä osin jäänyt hieman epäselväksi sekä lain esitöissä että oikeuskirjallisuudessa.⁹⁷

Säännöksen valinnalla on merkitystä sen suhteen, voidaanko esitutkinta paitsi lopettaa myös jättää kokonaan toimittamatta kustannusperusteella. Apulaisvaltakunnansyyttäjä on todennut tapauksessa 461/12/15, että esitutkinnan rajoittamispäätöstä ei voi tehdä ETL 3:10.2:n perusteella silloin, kun esitutkintaa ei ole aloitettu ja esitutkinnassa ei ole vielä suoritettu toimenpiteitä, joiden perusteella syyttämättä jättämisen todennäköisyyttä voidaan riittävästi arvioida. Asian käytännön merkitys lienee kuitenkin vähäinen, koska ETL 3:10.1:n perusteella esitutkinta on joka tapauksessa mahdollista jättää toimittamatta kokonaan kustannusperusteella, jos esitutkinnan rajoittamisedellytykset ovat olemassa jo ennen esitutkinnan aloittamista. Tällöin pitäisi kuitenkin olla selvää, että esitutkintatoimenpiteitä ei tarvita (ETL 3:3.2).⁹⁸

rajoittamisesta päätettäessä. HE 58/2013 vp, s. 20–21. Ilmeisesti tarkoituksena on, että ETL 3:10.2:n säännöstä sovellettaisiin esitutkinnan rajoittamiseen kustannusperusteella ja ROL 1:8.1.3:a syyttämättä jättämiseen, mutta jälkimmäistä voitaisiin soveltaa myös esitutkinnan rajoittamiseen ETL 3:10.1:n perusteella, koska säännöksessä viitataan ROL:n syyteharkintaa koskeviin säännöksiin ROL 1:7–8:ssa ja koska ETL 3:10.1:n soveltamisala on hieman laajempi kuin 2 momentin. Säännösten suhteesta ei ole kuitenkaan tähän kysymykseen liittyviä mainintoja laissa tai esitöissä (HE 58/2013 vp, LaVM 5/2014 vp, PeVL 7/2014 vp) muuten kuin esimerkein ilmaistuna se, millaisissa tilanteissa kustannusperusteinen syyttämättä jättäminen voisi olla tarpeen tai mahdollista. Ks. myös esim. Fredman ym. 2020, s. 319 ja Lönnroth – Rantaeskola 2014, s. 102, 103–104, joissa ETL 3:10:n 1 ja 2 momentin suhde kustannusperusteen osalta jää epäselväksi.

⁹⁶ Vrt. kuitenkin Jokela 2018, s. 183, jonka mukaan kustannusperusteella ei voida määrätä, ettei esitutkintaa lainkaan toimiteta, vaan kustannusperusteella voitaisiin pelkästään lopettaa jo aloitettu esitutkinta. Tältä osin tekstissä on viitattu vuoden 2004 ja 2007 lähteisiin, joten siinä ei oletettavasti ole huomioitu vuonna 2015 ROL:iin tehtyjä muutoksia. Asiaa on kuvattu epäselvästi myös valtakunnansyyttäjän esitutkinnan rajoittamista käsittelevässä ohjeessa (VKS:2016:5), jossa on lueteltu esitutkinnan rajoittamisperusteet. Kohdan III otsikko on ”Kustannusperusteinen rajoittaminen”, ja otsikossa viitataan ETL 3:10.2:een, kun taas otsikon alla on mainittu kohta ”1. Epäsuhtaiset kustannukset ROL 1 luku 8 § 1 mom. 3-kohta”. Viittaus ROL:n pykälään on kuitenkin ETL 3 luvun 10 §:n 1 momentissa, ja säännösten välinen suhde jää epäselväksi myös ohjeessa myöhemmin käsiteltäessä kustannusperusteista rajoittamista (3.2 Kustannusperusteisesta rajoittamisesta).

⁹⁷ Ks. kaksi edellistä alaviitettä ja niissä mainitut lähteet.

⁹⁸ HE 222/2010 vp, s. 185. Tulkintaongelmista ja selvittelyistä jo ennen esitutkinnan aloittamista harkittaessa syytä epäillä -kynnyksen ylittymistä ks. Helesvirta 2020. Jo tässä vaiheessa prosessia tulee punnittavaksi hyvin erilaisia intressejä ilman, että on varmaa tietoa tutkinnan etenemisestä ja esitutkinnalla saatavista tiedoista.

Sääntelyn monimutkaisuus ja monitulkintaisuus eivät ainakaan ole omiaan helpottamaan ja yhdenmukaistamaan tulkintaa, mutta tämän lisäksi säännökset ovat sisällöllisesti avoimia ja niissä käytetyt käsitteet, kuten vähäisyys, ovat arvostuksenvaraisia. Säädetäessä kustannusperusteisesta esitutkinnan rajoittamisesta eduskunnan lakivaliokunta edellytti yhtenäisen soveltamiskäytännön turvaamiseksi syyttäjille annettavaa ohjeistusta rajoitusperusteen käyttämisestä. Rajoittamisperusteiden sisällöllisen tulkinvaraisuuden ja käytännön epäyhtenäisyyden vuoksi valtakunnan-syyttäjä onkin antanut ohjeen esitutkinnan rajoittamisesta⁹⁹, mutta ohje on aika suppea eikä ainakaan merkittävästi selvennä sääntelyyn liittyviä tulkinvaraisuuksia ja ongelmakohtia. Toisaalta esitutkinnan rajoittamisperusteiden soveltamisesta on hyvin vaikea antaa sisällöllisiä soveltamisohjeita yleisellä tasolla ilman rikoslajikohtaista kontekstia.

3.3 Kriteerit vähäisyydelle ja kustannusten epäsuhtaisuudelle?

Syyttäjä saa ROL 1:7:n 1 kohdan mukaan jättää syytteen nostamatta vähäisyysperusteella, kun rikoksesta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakko ja sitä on sen haitallisuus tai siitä ilmenevä tekijän syyllisyys huomioon ottaen kokonaisuutena arvostellen pidettävä vähäisenä. Vähäisyysperusteen sisältöä tai konkreettista merkitystä ei ole juuri pohdittu lain esitöissä, oikeuskirjallisuudessa tai esitutkinnan rajoittamista koskevissa viranomaisten ohjeissa.¹⁰⁰ Samoin vaikuttaa siltä, että syyttäjän roolia ja harkintavaltaa esitutkinnan rajoittamista koskevassa päätöksenteossa pidetään aika ongelmattomana ja itsensä selittävänä: jos syyttäjä jättäisi syytteen nostamatta, on pelkästään järkevää, että esitutkinta jätetään toimittamatta (loppuun).¹⁰¹ Tämä argumentti kuitenkin peittää tai jättää

⁹⁹ Viimeisin ohje VKS:2016:5, ks. myös HE 222/2010 vp, s. 186–187.

¹⁰⁰ Vaikuttaa siltä, että vähäisyysperusteen soveltamista on pidetty jotenkin selvänä tai ongelmattomana, koska esitutkintalain esitöissä ei ole perusteltu tai ohjattu vähäisyysperusteen käyttöä millään tavalla sen jälkeen, kun vanhan poliisilain (84/66) 14 §:ää muutettiin (23.3.1990 300/1990). Esitutkinnan rajoittamista koskevissa säännöksissä (ETL 3:10.1) viitataan lakiin oikeudenkäynnistä rikosasioissa, mutta senkin esityölausumat ovat niukat. ROL 1:7:ää koskevassa hallituksen esityksessä (HE 82/1995 vp, s. 38–39) on kommentoitu vähäisyysperustetta lyhyesti viitaten edellisen hallituksen esityksen perusteluihin (HE 79/1989 vp, s. 13). Ks. myös tuomitsematta jättämisestä vähäisyysperusteella HE 44/2002 vp, s. 210. On myös kuvaavaa, että esim. VKS 2016:5:ssä Vähäisyysperuste-otsikon alla on todettu vain, että ”[v]ähäisyysperusteen soveltamismahdollisuus on usein ilmeinen jo tutkinnan alussa, jos kyse on yleiseltä luonteeltaan vähäisen rikoslajin lievästä teosta”.

¹⁰¹ HE 82/1995 vp, s. 155/II; OLJ 1993, s. 333; Heiskanen – Ohisalo 2005, s. 253, 255; Jokela 2018, s. 180.

huomiotta sen hyvin laajan harkintavallan, joka syyttäjällä on esimerkiksi juuri rikoksen vähäisyyden arvioimisessa. Harkintavalta on erityisen laaja ennakkolisessa ”tulisin jättämään syyttämättä” -arvioinnissa, kun tapahtumista on ennen esitutkinnan toimittamista hyvin vähän tietoa. Arvio syyttämättä jättämisestä ei ole kovin objektiivinen tai pysyvä kriteeri, vaan pikemminkin subjektiivinen ja muuttuva, ja siksi epäillyn rikoksen peilaaminen sitä vasten ei tuota välttämättä mitenkään objektiivisesti arvioiden ”oikeaa” ratkaisua, saati yhtenäistä ratkaisukäytäntöä.

Vähäisyydedelitykseen sisältyvä vaatimus odotettavissa olevasta sakkorangaistuksesta soveltuu tietenkin perusmuotoisiin kunnianloukkauksiin aina, mutta oletettavasti useimmiten myös törkeisiin kunnianloukkauksiin, koska niistäkin tuomitaan pääsääntöisesti sakkorangaistus.¹⁰² Vähäisyydsarvion on kuitenkin aina perustuttava kokonaisarviointiin huomioiden mainitut teon haitallisuus ja tekijän syyllisyys, mutta vähäisyydellä tarkoitetaan myös sitä, että tekoa voidaan pitää vähäisempänä kuin kyseisen rikoslajin tyypillistä tekoa. Ja toisaalta vähäisyyden ehdot täyttyvät helpommin silloin, kun on kyse myös vähäisestä rikoslajista. Tarkoitus ei kuitenkaan ole, että kaikki vähäiset rikokset jätettäisiin säännönmukaisesti tutkimatta ja niistä epäillyt syyttämättä.¹⁰³ Syyttämättä jättämistä koskevan säännöksen esitöissä on lisäksi mainittu, että yleensä harkinta tekijän syyllisyyteen ja rangaistukseen (mukaan lukien lieventämis- ja koventamisperusteiden vaikutus) liittyvistä kysymyksistä on jätettävä tuomioistuimen tehtäväksi, ”mutta täysin ilmeisissä tapauksissa voi myös syyttämättä jättäminen olla mahdollista”.¹⁰⁴ Teon vahingollisuuden arvioinnissa ei tule myöskään kiinnittää huomiota pelkästään toteutuneisiin vahingoseurauksiin, vaan syyttäjän on otettava huomioon myös se vahinko, joka teosta olisi ennalta arvioitaessa todennäköisesti syntynyt.¹⁰⁵

Teon vähäisyys, vahingollisuus ja vaarallisuus ovat kaikki suhteellisia ja tulkinnan- ja arvostuksenvaraisia käsitteitä, joiden yhdenmukainen ja yhdenvertainen arvioiminen edellyttäisi konkreettisempia ja yksityiskohtaisempia rikoslajikohtaisia mittareita. Kaarle Lönnrothin ja Satu Rantaeskolan mukaan *kaikkien* vähäisten rikosepäilyjen (joista he mainitsevat esi-

¹⁰² Tilastokeskuksen tietojen perusteella viime vuosina on tuomittu vain muutamia vankeusrangaistuksia törkeistä kunnianloukkauksista.

¹⁰³ HE 79/1989 vp, s. 13/II; HE 82/1995 vp, s. 38–39. Ks. myös Lappi-Seppälä 1991a, s. 918–920; Lappi-Seppälä 1991b, s. 1213; Fredman ym. 2020, s. 318 sekä vähäisen tai ”vähäpätöisen” rikoksen käsitteestä Lahti 1974, s. 357–388. Vastaavalla tavalla tuomitsematta jättämisestä vähäisyyden perusteella ks. HE 44/2002 vp, s. 210.

¹⁰⁴ HE 82/1995 vp, s. 38/II.

¹⁰⁵ HE 79/1989 vp, s. 13/I; HE 82/1995 vp, s. 38–39.

merkkeinä ”lievät petokset” ja ”näpistyksen lievät tapaukset”¹⁰⁶) esitutkin-
taa ei kuitenkaan tulisi rajoittaa vähäisyysperusteella, koska mainitunlaisia
tapauksia on paljon ja ne edustavat jopa kyseisten rikosten tyyppitapauk-
sia. He perustelevat tätä yhdenvertaisuudella ja sillä, että kun näpistys jo
itsessään on vähäinen, tulisi vähäisen teon näpistysrikoslajissa ”olla todella
vähäinen, että esittäminen rajoitettavaksi olisi mahdollista”. Lisäksi heidän
näkemyksensä mukaan ”[r]ajoittamisesityksen tekeminen näissä tilanteis-
sa ei ole mahdollista senkään vuoksi, että säännönmukainen rajoittaminen
johtaisi siihen, että tällainen toiminta, eli tässä tapauksessa vähäinen näpis-
tely, katsottaisiin ’sallituksi’”.¹⁰⁷

Lönnrothin ja Rantaeskolan perusteluissa jää epäselväksi ensinnäkin se,
millaisissa tapauksissa vähäisyysperusteen käyttäminen olisi perusteltua,
jollei lähtökohtaisesti rikoslajin sisällä kaikkein vähäisimmissä teoissa, ja
toiseksi se, millä tavalla tämä olisi yhdenvertaisuuden vastaista.¹⁰⁸ Emme
näe ainakaan kunnianloukkauksissa mitenkään ongelmallisena sitä, että
esitutkintaa rajoitettaisiin nimenomaan vähäisimmissä teoissa. Päinvastoin
yhdenvertaisuusperiaate edellyttää, että samanlaisia tapauksia kohdellaan
samalla tavalla ja erilaisia eri tavalla, ja vähäisyysperusteessa vähäisyyden
ollessa kriteeri säännöksen soveltamiselle olisi yhdenvertaisuusperiaatteen
vastaista rajoittaa esitutkintaa osassa vähäisistä tapauksista ja toimittaa se
toisissa ilman vahvoja perusteita tähän. Perusteet puolestaan olisi käytän-
nössä sidottava vähäisyyteen (mahdollisesti tärkeän yleisen tai yksityisen
edun lisäksi) ja siis siihen, että tutkittavassa tapauksessa on syytä pitää sitä

¹⁰⁶ Sekä lievä petos (RL 36:3) että näpistys (RL 28:3) ovat rikoslajeina vähäisiä rikoksia, mutta vain jälkimmäisen osalta on täsmennetty, että tässä yhteydessä puhutaan vähäisen rikoslajin vähäisestä teosta. Asia yhteyden perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että tarkoitus on viitata kummankin rikoslajin sisällä kaikkein vähäisimpiin tekemuotoihin. Lönnroth – Rantaeskola 2014, s. 101.

¹⁰⁷ Lönnroth – Rantaeskola 2014, s. 101. Myös Risto Tuori argumentoi vastaavalla taval-
la tuomitsematta jättämisestä: ”Laillisuus- ja yhdenvertaisuusperiaatteet merkitsevät, ettei
rangaistuksen tuomitseminen tai tuomitsematta jättäminen voi olla mielivaltaista. Myös
rangaistuksen yleis- ja erityispreveniivisyyden vaatimukset rajoittavat vähäisyysarvioin-
tia. Ei voida ajatella, että säännönmukaisesti tietyn tyyppiset, varsinkaan tahalliset oikeu-
denloukkaukset jäisivät vähäisyyden perusteella kokonaan sanktioimatta, koska sellainen
ennakoitava menettely piankin vähentäisi ko. teon yleistä moitittavuutta ja sitä myöten te-
kisi siitä yleisesti sallitun.” Tuori 2005, s. 329. Argumentti on ristiriitainen, koska toisaalta
edellytetään rangaistuskäytännön yhdenmukaisuutta ja ennakoitavuutta, mutta toisaalta en-
nakoitavaa rankaisemattomuutta tietynlaisissa vähäisissä teoissa pidetään ongelmallisena.

¹⁰⁸ Lisäksi tekstistä saa sen käsityksen, että kaikkein vähäisimpien rikoslajien sisällä vä-
häisyysperustetta ei voisi soveltaa koskaan, mikä puolestaan on säännöksen tarkoituksen
vastaista. Vrt. esim. HE 79/1989 vp, s. 13/II: ”Mitä lievemmästä rikoslajista on kyse, sitä
helpommin lainkohdassa tarkoitettu rikoksen vähäisyyttä koskevat ehdot täyttyvät. Käy-
tännössä vähäisyysperuste tulisi siten koskemaan etenkin yleiseltä luonteeltaan vähäisten
rikosten lieviä tekemuotoja.”

vakavampana kuin muita suhteellisen vähäisenä pidettäviä tekoja. Kysymys on siten pikemminkin siitä, mitä vähäisyyden kriteerit kunkin rikoslajin sisällä käytännössä ovat ja miten niitä arvetetaan, sekä siitä, mihin esitutinnan toimittamisen ja rajoittamisen välinen raja vedetään.

Epäillyn teon vähäisyys vaikuttaa myös kustannusperusteista esitutinnan rajoittamista arvioitaessa. ETL 3:10.2:n mukaan syyttäjä voi tutkinnanjohtajan esityksestä päättää, että esitutkinta lopetetaan, jos tutkinnan jatkamisesta aiheutuvat kustannukset olisivat selvässä epäsuhteessa tutkittavana olevan asian laatuun ja siitä mahdollisesti odotettavaan seuraamukseen.¹⁰⁹ Hallituksen esityksen mukaan ETL 3:10.2:n keskeistä soveltamisalaa ovat nimenomaan vähäisimmät rikokset, joista oletettavasti seuraisi pelkkä sakkorangaistus, vaikka säännöksen ei pitäisi (tähtäkään osin) johdattaa siihen, että kaikki vähäisimmät rikokset voitaisiin jättää tutkimatta. Kustannusten ja asian laadun ja odotettavissa olevan seuraamuksen välistä suhdetta arvioitaessa on huomioitava myös rikoslaji sekä se, onko juuri kyseinen rikos poikkeuksellisen työläs selvittää muihin vastaaviin rikoksiin verrattuna. Arviointi tehdään siis kokonaisarviointina, kun on määritetty asian laatu, odotettavissa oleva seuraamus sekä tutkintakustannukset.¹¹⁰ Näiden lisäksi säännöksen edellyttämän epäsuhtaan ”selvyys” on tulkinnanvarainen.¹¹¹

Kustannusperusteinen esitutinnan rajoittamismahdollisuus ohjaa siihen suuntaan, että ainakaan suuritöisiä tai muusta syystä kalliiksi tulevia esitutkintoja vähäisissä tapauksissa voidaan ja tulisi rajoittaa, mutta tämäkään kriteeri ei ole lainkaan ongelmaton. Esitutkintakustannuksissa on osittain kyse myös siitä, millainen tapa tutkia valitaan, ja toisaalta tapauksen laadun tai sen vähäisyyden ja kustannusten välinen punninta ei ole aina selvää.

Esimerkiksi tapauksessa 93/21/19 apulaisvaltakunnansyyttäjä on määrännyt esitutkintaa jatkettavaksi, kun lapselle oli lähetetty Snapchat-sovelluksessa uhkaavia viestejä. Tapauksessa oli keskusteltu henkilön kanssa, jonka lähettämiksi viestejä oli epäilty, mutta vaikutti siltä, ettei tämä kuitenkaan ollut viestien lähettäjä. Tutkinnan jatkaminen olisi edellyttänyt oikeusapupyynnön tekemistä, joten tutkintaa oli rajoitettu kustannusperus-

¹⁰⁹ Säännös siis koskee tilanteita, joissa esitutkinta on jo ehditty aloittaa, kun taas ETL 3:10.1:ssä oleva viittaus lakiin oikeudenkäynnistä rikosasioissa mahdollistaa esitutkinnan rajoittamisen kustannusperusteella myös niissä tapauksissa, joissa esitutkintaa ei ole vielä aloitettu. ROL 1:8.1:n 3 kohdassa on em. ETL:n säännöstä vastaava säännös mahdollisuudesta jättää syyte nostamatta kustannusperusteella.

¹¹⁰ HE 271/2004 vp, s. 66; HE 222/2010 vp, s. 187–188. Ks. myös Nissinen 2007, s. 63.

¹¹¹ Nissinen 2007, s. 63–64.

teella. Apulaisvaltakunnansyyttäjän ratkaisussa todettiin kuitenkin, että selvitys tutkinnan aiheuttamista kustannuksista ei ollut riittävän yksilöity ja että oikeusapupyynnöiden tekeminen on osa normaalia esitutkintaa eikä voi automaattisesti johtaa esitutkinnan rajoittamiseen.¹¹² Lisäksi päätöksessä on todettu, että lähtökohtaisesti lapseen kohdistuvissa laittomissa uhkauksissa tärkeä yksityinen etu edellyttää esitutkinnan toimittamista, eikä mittarina yksityisen edun pohtimisessa voi olla pelkkä mahdollinen vahingonkorvaus ja sen vähäisyys.

Ei ole ollenkaan selvää, minkä suhteen tapausten vähäisyyttä, kustannuksia ja tutkinnan työmäärää peilataan: kunnianloukkausten yleensä vai joidenkin tiettyntyyppisten kunnianloukkausten suhteen, ja jos valitaan jälkimmäinen, millä perusteella ratkaiseva ominaisuus tai kunnianloukkaustyyppi valitaan? Esimerkiksi apulaisvaltakunnansyyttäjän ratkaisussa 184/21/14 on todettu seuraavasti (kursivointi lisätty):

Esitutkinnan rajoittamisesta annetun ohjeen (VKSV:2007:2) mukaan kustannusperusteisen rajoittamisen soveltaminen edellyttää, että tutkittavana oleva tapaus on kustannusten ja seuraamuksen epäsuhtaa ajatellen lajissaan tavanomaista suuritöisempi. [Asianomistajan] ilmoittamaan kunnianloukkausepäilyyn liittyvien seikkojen perusteella katson, että tapauksen selvittäminen ei eroa kustannuksiltaan olennaisesti *muista internetin välityksellä tehdyistä* kunnialoukkausta koskevista asioista.

Tapauksessa oli siis kyse internetissä tapahtuneen kunnianloukkauksen esitutkinnan rajoittamisesta. Apulaisvaltakunnansyyttäjä on ratkaisussaan verrannut tapauksen esitutkinnasta aiheutuvia kustannuksia muiden internetissä tapahtuvien kunnianloukkausten esitutkinnasta aiheutuviin kustannuksiin, ei kunnianloukkausrikosten esitutkintakustannuksiin yleensä, ja todennut, ettei esitutkinnan toimittaminen eroa kustannuksiltaan muista internetissä tehdyistä kunnianloukkausrikoksista. Päätöksessä ei ole kuitenkaan perusteltu todennäköisten esitutkintakustannusten vertaamista nimenomaan muiden internetissä tapahtuvien kunnianloukkausten tutkimisen kustannuksiin.

Lisäksi ratkaisun mukaan esitutkintaa oli perusteltua rajoittaa, mutta rajoittamispäätös olisi tullut tehdä vähäisyysperusteella. Vastaavalla tavalla apulaisvaltakunnansyyttäjä on todennut ratkaisussa 270/21/20, että kustannusperusteen sijaan esitutkinnan rajoittamisen olisi tullut perustua tekojen vähäisyyteen. Rajanveto perusteiden välillä näyttää siis myös häilyvältä, ja

¹¹² Ks. myös ratkaisu apulaisvaltakunnansyyttäjän ratkaisu 420/21/18, jossa on arvioitu kustannusperustetta vastaavalla tavalla.

ratkaisuihin todetaankin usein, että harkintavallan rajoissa on voitu käyttää kumpaa vain perustetta, vaikka toista olisi pidetty perustellumpana.¹¹³

3.4 Tärkeä yleinen ja yksityinen etu

Esitutinnan rajoittaminen (ETL 3:10–10a) edellyttää, että tärkeä yleinen tai yksityinen etu ei vaadi esitutinnan jatkamista. Asiaa tulisi arvioida aina harkittaessa esitutinnan rajoittamista, mutta sekä tärkeän yleisen että yksityisen edun sisältö näyttäytyy epämääräisenä konkreettisesti lainsoveltamistilanteessa.

Tärkeä yleinen etu liitetään ennen kaikkea rikosoikeudellisella järjestelmällä tavoiteltavaan yleisestäävyyteen, minkä vuoksi ”[j]ärjestelmän on toimittava yleisen oikeustajun mukaisesti ja luottamusta herättävällä tai ylläpitävällä tavalla”.¹¹⁴ Hallituksen esityksen mukaan keskeinen ongelma yleisestäävyyden kannalta esitutinnan rajoittamispäätöksissä on se, että epäiltyyn tekoon ei voida liittää minkäänlaista paheksunnan ilmausta silloin, kun esitutkintaa ei toimiteta (loppuun). Erityisen tärkeää esitutinnan toimittaminen on siten silloin, kun rikosepäily on ollut julkisuudessa esillä, epäillyllä on merkittävä asema yhteiskunnassa tai kun on ilmeinen vaara siitä, että rikollista toimintaa jatketaan. Lisäksi hallituksen esityksessä on mainittu mahdollisina tärkeää yleistä etua puoltavina seikkoina esimerkiksi tarve tuomita menettämisestä ja oikeuskysymyksen epäselvyys.¹¹⁵

Maininnat tärkeästä yksityisestä edusta lain esitöissä ovat vielä suppeammat, ja niissä korostuvat taloudelliset seikat, lähinnä asianomistajan korvausvaatimuksen suuruus, mahdollisuus saada korvausta muualta sekä osapuolten taloudelliset olosuhteet.¹¹⁶ Kuten edellä on mainittu, apulais-

¹¹³ Kantelumenettely ei ole varsinainen muutoksenhakekeino, vaan kantelu viranomaisen toiminnasta. Koska harkintavalta eri perusteiden suhteen ja niiden välillä on hyvin laaja, kanteluratkaisussa voidaan todeta, että esitutkintaviranomainen on toiminut harkintavallan rajoissa, vaikka ratkaisija olisi toiminut toisin.

¹¹⁴ HE 222/2010 vp, s. 187/I.

¹¹⁵ HE 222/2010 vp, s. 187/I. Hallituksen esityksessä on myös todettu, että nuorten rikoksentehtävien kohdalla tulisi pidättäytyä esitutinnan rajoittamisesta, jotta voidaan huomioida mahdollisen ROL 1:9.2:n mukaisen huomautuksen antamisen tarkoituksenmukaisuutta. Kyseinen momentti on kuitenkin kumottu vuonna 2014 (22.8.2014/670). Kumoaamisen syyinä oli huomautuksen vähäinen käyttö sekä se, että syylliseksi epäillyn ei voida todeta syyllistyneen mihinkään rikokseen eikä epäillystä teosta siksi antaa myöskään seuraamukseksi tarkoitettua huomautusta. HE 58/2013 vp, s. 22/I.

¹¹⁶ HE 222/2010 vp, s. 187. Vastaavalla tavalla myös aiemmissa, vanhoja säännöksiä koskeissa esitöissä ja oikeuskirjallisuudessa: esim. HE 79/1989 vp, s. 9/II; Lappi-Seppälä

valtakunnansyyttäjän ratkaisussa 93/21/19 on kuitenkin huomautettu, että tärkeän yksityisen edun arvioimiseen vaikuttavat myös muut seikat kuin todennäköisen vahingonkorvauksen suuruus, kyseisessä tapauksessa se, että teon kohteena oli lapsi. Myös epäillyn etu saattaa puoltaa esitutinnan toimittamista, jotta häneen kohdistuneet aiheettomat epäilyt tulevat selvitettyä.¹¹⁷

Usein perustelut ovat tärkeän yleisen ja yksityisen edun osalta myös apulaisvaltakunnansyyttäjän ratkaisuihin suppeat tai asiaa ei ole perusteltu lainkaan, joten kanteluratkaisuistakaan ei juuri saa tulkinta-apua.¹¹⁸

Yleisen ja yksityisen edun käsitteet ovat siis vähintään yhtä tulkinnan- ja arvostuksenvaraisia kuin vähäisyys ja kustannusten epäsuhtakin, eikä ole täysin selvää, millaisissa tilanteissa yleiselle tai yksityiselle edulle tulisi antaa painoarvoa. Perustelut vanhan poliisilain (84/66) 14 §:n muuttamiseksi ovat yleisen edun kannalta kiinnostavat. Poliisilain 14 § koski toimenpiteistä luopumista esitutkintavaiheessa ja vastasi pääosin nykyistä ETL 3:9:n säännöstä esitutinnan lopettamisesta ja toimittamatta jättämisestä. Muutoksella pykälästä poistettiin yleisen edun arvioimisen edellytys nimenomaan siksi, että ”[y]leinen etu on soveltamisohjeena tulkinnanvarainen ja monessa suhteessa epämääräinen”.¹¹⁹ Yleinen etu heijastaa myös rikosprosessioikeudellisista opportuniteteetti- ja legaliteettiperiaatteista käytä keskustelua¹²⁰, ja yleisellä edulla voi perustella täysin vastakkaisia näkemyksiä, kuten Lappi-Seppälä tiivistää:

Yleinen etu vaatii, että rikoksenteikijät saatetaan vastuuseen teoistaan; mutta se vaatii myös, ettei järjestelmää aiheettomasti kuormiteta pienillä rikkeillä, jolloin vakavammat rikokset jäävät vaille niiden edellyttämää huomiota. Yleinen etu vaatii, että rangaistukset ovat yhdenvertaiset ja, ettei yleisön mielestä rangaistuksen ansaitsevia tekoja päästetä seuraamuksitta; samalla se kuitenkin edellyttää, ettei lakia sovelleta oikeustajuntaa loukkaavan jäykällä ja kohtuuttomalla tavalla. Eräässä merkityksessä koko toimenpiteistä luopumissäännöstö on yleisen edun vaatima,

1991b, 1214–1215 sekä VKS:2016:5 (5. Tärkeä yleinen ja yksityinen etu esitutinnan rajoittamisen harkinnassa).

¹¹⁷ Jokela 2018, s. 184.

¹¹⁸ Esim. apulaisvaltakunnansyyttäjän ratkaisussa 420/21/18, jossa oli kyse laittomasta uhkauksesta, on todettu ilman nimenomaisia perusteluja, että ”myös tärkeä yksityinen etu vaatii esitutinnan suorittamista”.

¹¹⁹ HE 79/1989 vp, s. 8/I.

¹²⁰ Yleinen etu edellyttää mm. sitä, että toimenpiteistä luovutaan vähäisissä rikoksissa, jotta resurssit riittävät vakavien tekojen tutkimiseen ja käsittelemiseen. Samoin yleinen etu liittyy yhdenvertaisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen sekä rangaistusten yleisestäävään vaikutukseen. Lappi-Seppälä 1991b, s. 1211–1214.

mutta samalla on selvä, ettei säännöstöä saa käyttää yleisen edun vastaisesti.¹²¹

Ainakaan tärkeän yleisen edun edellytys ei siten käytännössä selvänä esitutinnan rajoittamissäännösten soveltamista, vaan pikemminkin jopa lisää harkinnan- ja tulkinnanvaraa. Mahdollisuus esitutinnan rajoittamiseen eri perusteilla jo sinänsä perustuu ajatukseen yleisestä edusta ja yleisprevention vahvistamisesta, mutta säännösten laaja soveltamisala ja tulkinnanvaraisuus johtavat helposti epäyhtenäiseen päätöskäytäntöön. Puolestaan yhdenmukainen, läpinäkyvä ja ennakoitava soveltamiskäytäntö edistäisi myös yleisen edun tai yleisprevention tavoitteita samoin kuin yksityisen edun toteutumista.

4 ESITUTKINNAN RAJOITTAMISTA KOSKEVAN PÄÄTÖSKÄYTÄNNÖN ARVIOINTI

4.1 Yleisiä havaintoja aineistosta ja päätöskäytännöstä

Aineistomme koostuu yhteensä 207 perusmuotoisesta ja 8 törkeästä kunnianloukkaustapauksesta. Kunnianloukkaus vähäisenä sakkorikoksena on kuitenkin usein osana rikoskokonaisuutta, jossa päärikos on vakavampi teko. Ne tapaukset, joissa päärikoksena on tutkittu muuta kuin kunnianloukkausepäilyä (näitä aineistossa olivat muun muassa pahoinpitely RL 21:5, laiton uhkaus RL 25:7, vainoaminen RL 25:7a, salakatselu RL 24:6, tietomurto RL 38:8 ja väärä ilmianto RL 15:6), eivät yleensä kerro juuri mitään nimenomaan siitä, miten kunnianloukkausepäilyihin suhtaudutaan esitutkintavaiheessa, vaan esitutkintatoimenpiteet tai päätös rajoittaa esitutkintaa on tehty lähtökohtaisesti vakavamman päärikoksen tai rikoskokonaisuuden perusteella. Tästä syystä päätöskäytännön arvioimisessa olennaisimpia ovat ne tapaukset, joissa on ollut kyse pelkästä kunnianloukausrikosepäilystä tai sen lisäksi muista vähäisistä sakolla rangaistavista rikoksista (muun muassa lievä pahoinpitely RL 21:7, identiteettivarkaus RL 38:9a ja yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen RL 24:8). Tällaisia tapauksia aineistossa oli yhteensä 143, joista 105 tapauksessa on tehty esitutinnan rajoittamispäätös ja 38 tapauksista on edennyt syyttäjälle.

Aineistopyyntöemme koski kustannusperusteisia ja harkinnanvaraisella perusteella tehtyjä esitutinnan rajoittamispäätöksiä. Aineistoon kuuluvissa

¹²¹ Lappi-Seppälä 1991b, s. 1210.

harkinnanvaraisilla perusteilla tehdyissä rajoittamispäätöksissä on mukana yhteensä kolme kohtuusperusteella ja kaksi nuoruusperusteella tehtyä rajoittamispäätöstä, loput päätöksistä on tehty vähäisyysperusteella. Tämä tietenkin jo sinänsä kertoo vähäisyysperusteen käyttämisen yleisyydestä verrattuna muihin harkinnanvaraiseen syyttämättä jättämiseen sidottuihin perusteisiin. Toisaalta näitä muutamaa kohtuus- ja nuoruusperusteella tehtyä rajoittamispäätöstä ei ole karsittu aineiston ja analyysin ulkopuolelle, vaikka tämän tutkimuksen kiinnostuksen kohteena ovat nimenomaan vähäisyys- ja kustannusperusteet, koska myös mainituilla muilla perusteilla tehtyihin ratkaisuihin liittyi joitain tarkastelemiemme aiheiden kannalta kiinnostavia kysymyksiä.

Keräsimme aineistosta tietoja myös sellaisista seikoista, joiden ei pitäisi lähtökohtaisesti vaikuttaa teon vähäisyyden arvioimiseen ja jotka eivät ole yhtä tulkinnanvaraisia kuin lain tulkintaan ja soveltamiseen liittyvät asiat. Näitä olivat muun muassa osapuolten ikä ja sukupuoli.¹²² Kerättyjen tietojen perusteella päätöksissä on vaihtelua siinä, kuinka usein esitutkinta on toimitettu ja kuinka usein sitä on rajoitettu silloin, kun osapuolena on mies tai nainen tai tietyn ikäinen henkilö. Vaihtelu on kuitenkin suhteellisen pientä eikä viittaa siihen, että päätöskäytäntö *yleisesti* olisi sukupuolen tai iän suhteen syrjivää tai suosivaa. Tämän arvioimiseksi aineiston koon olisi pitänyt olla huomattavasti suurempi. Joissain tapauksissa oli kuitenkin epäjohtomukaisuutta myös suhtautumisessa sukupuolen ja iän (loukkauksen kohde alaikäinen) merkitykseen arvioitaessa teon luonnetta ja sen vähäisyyttä.

Vähäisyys- ja kustannusperusteinen esitutkinnan rajoittamiskäytäntö vaikuttaa olevan kunnianloukkausepäilyissä yleisesti ottaen aika epäyhtenäistä. Aineistoa pyytäessämme oletimme, että tutkimukseen valikoitujen kolmen eri poliisilaitoksen päätöskäytännöissä olisi joitain sisällöllisiä eroja, koska syyttäjälle edenneiden tapausten prosenttiosuuksissa on selviä eroja. Aineiston ja siitä tehtyjen analyysien perusteella näin ei kuitenkaan käytännössä ole: kaikilla tarkastelluilla poliisilaitoksilla käytäntö on sattu-
manvaraista ja epäjohtomukaista siinä, millaisissa tapauksissa esitutkinta toimitetaan loppuun ja millaisissa ei. Jopa suhteellisen pienessä aineistossa on jokaiselta poliisilaitokselta saman tyyppisiä tapauksia, joista toinen tai osa oli edennyt syyttäjälle ja toisessa tai osassa oli tehty esitutkinnan rajoittamispäätös. Toisaalta jokaisella tutkitulla poliisilaitoksella oli toimitettu esitutkinta tapauksista, jotka olivat selvästi vähäisempiä kuin osa niistä, joissa esitutkintaa oli rajoitettu teon vähäisyyden perusteella.

¹²² Sukupuoli on päätelty henkilön nimen ja osittain tapahtumakuvausten perusteella, joten on hyvin mahdollista, että sukupuolen tilastoinnissa on virheitä.

Niissä tapauksissa, joissa esitutkinta on toimitettu ja asia on edennyt syyteharkintaan, ratkaisun perustelujen arvioiminen on kuitenkin mahdollista, koska ”pääöstä” toimittaa esitutkinta ei yksittäistapauksissa perustella. Toisaalta esitutkinnan rajoittamispäätöksen tekee syyttäjä tutkinnanjohtajan esityksestä, jolloin ei ole varsinaisesti kyse poliisilaitosten vaan syyttäjän päätöskäytännöstä. Suurimmassa osassa päätöksistä käy kuitenkin ilmi, että syyttäjä on hyväksynyt tutkinnanjohtajan esityksen sellaisenaan. Vain muutamassa päätöksessä on maininta, että syyttäjä oli perustellut asiaa hieman eri tavoin kuin tutkinnanjohtaja oli esittänyt.

Ainoa havaitsemamme poliisilaitoskohtainen sisällöllinen poikkeama päätöskäytännössä liittyy sellaisiin Itä-Uudenmaan poliisilaitoksella tutkittuihin tapauksiin, joissa samassa yhteydessä tai rikoskokonaisuudessa ei ollut tutkittu kunnianloukkauksen lisäksi mitään muita rikoksia. Tällaisia syyttäjälle edenneitä tapauksia oli poliisilaitoksella viisi¹²³, ja näistä jopa neljässä oli ensin tehty päätös esitutkinnan rajoittamisesta, mutta asianomistajan kanneltua valtakunnansyyttäjälle, oltua yhteydessä päätöksen tehneeseen syyttäjään tai toimitettua lisätietoa asiasta poliisille esitutkinta oli kuitenkin päädytty toimittamaan. Tämä viittaa siihen, että rikosten esikäsittelyvaiheessa tai joka tapauksessa ennen rajoittamispäätöksen tekemistä rikosepäilyistä ei ole saatu tai hankittu riittävästi tietoa päätöksen tekemistä varten. Näyttää myös siltä, että kunnianloukkausepäilyissä esitutkinta toimitetaan Itä-Uudenmaan poliisilaitoksella lähinnä vain asianomistajan oman aktiivisuuden perusteella.

4.2 Sama ratkaisu samanlaisissa tapauksissa?

4.2.1 Analysoitaviksi valitut tapaustyytit

Valtaosa tutkimusaineistoon kuuluvista tapauksista on sellaisia, joissa kunnianloukkausepäilyyn osapuolet tunsivat toisensa jo entuudestaan.¹²⁴ Vähäisten ja yksittäisten loukkausten ohella tuttujen¹²⁵ välisissä kunnianloukkaus-

¹²³ Lisäksi Itä-Uudenmaan poliisilaitoksella tutkittiin kunnianloukkaussasiaa neljässä sellaisessa tapauksessa, jossa kunnianloukkauksen lisäksi oli muita lieviä sakkorikoksia. Muissa sellaisissa tapauksissa, joissa esitutkinta toimitettiin, päärikos oli vakavampi rikos, josta voidaan tuomita myös vankeusrangaistus.

¹²⁴ Keräsimme aineiston tapauksista tiedot siitä, tunsivatko osapuolet toisensa entuudestaan. Yhteensä 207:stä perusmuotoista kunnianloukkausta koskevasta tapauksesta 144 tapauksessa osapuolet tunsivat toisensa ja vain 22 tapauksessa eivät tunteneet. Asia jäi aineiston perusteella epäselväksi 41 tapauksessa eli lähes 20 prosentissa.

¹²⁵ Osapuolet olivat keskenään esim. perheenjäseniä, sukulaisia, entisiä puolisoita tai naa-

epäilyissä on usein kyse myös tilanteista, joissa on mukana jonkinlaista uhkaavaa käytöstä tai jopa väkivaltaa ja joko pyrkimystä maalittamistyyppiseen häirintään tai vainoamisen tapaista pidempään jatkunutta häirintää. Kaikki tapaukset, joissa osapuolet tunsivat toisensa entuudestaan, eivät siten ole keskenään kovin samanlaisia, ja toisaalta vakavammissa asiakokonaisuuksissa esitutkinta on luonnollisesti toimitettu pääasiassa muiden, kunnianloukkausta vakavampien rikosnimikkeiden perusteella.

Valitsimme saman tyyppisiä tapauksia koskevan tarkastelun kohteeksi toisilleen tuttujen henkilöiden välisissä kiistatilanteissa väitetysti esitettyjä kunnianloukkauksia, joissa ei ollut mukana muita, selvästi vakavampia rikoksia. Näitä tarkastellaan siksi, että tämän tyyppiset kunnianloukkaukset ovat aineiston perusteella yleisiä. Lisäksi toisin kuin niissä tapauksissa, joissa tekokokonaisuudessa on mukana muita, selvästi vakavampia rikoksia, vähäisemmissä rikoskokonaisuuksissa esitutkintaa koskevat ratkaisut on tehty ainakin osittain kunnianloukkausrikoksen perusteella.

Toinen samanlaisuutta koskevaan analyysiin valittu teema on työhön, virkaan ja ammattiin liittyvät loukkaukset. Nämä osoittautuivat aineistoa läpikäydessä kiinnostaviksi, koska niitäkin on aineiston koko huomioiden kohtalaisen paljon ja koska vaikuttaa siltä, että niissä esitutkinta on toimitettu poikkeuksellisen usein. Lisäksi aiheeseen liittyy lain tulkintaan liittyviä jännitteitä. Ensinnäkin kunnianloukkaustunnusmerkistön soveltamisalaa rajoittavat vastuuvapauslausekkeet (säännöksen 3 ja 4 momentti) tulevat usein arvioitaviksi nimenomaan työhön, virkaan ja ammattiin liittyvissä loukkauksissa. Toisaalta työhön, virkaan tai ammattiin liittyvät loukkaukset ovat myös omiaan aiheuttamaan mainehaittaa ja taloudellista vahinkoa, jotka puolestaan voivat viitata teon aiheuttamaan suurempaan kärsimykseen tai vahinkoon.

Useimpia tässä luvussa käsiteltäviä tapauksia voidaan pitää suhteellisen vähäisinä ja aika tyyppillisinä kunnianloukkauksina: tarkoitus on vertailla saman kaltaisissa tapauksissa ilmeneviä teon vähäisyyteen ja vakavuuteen viittaavia piirteitä suhteessa tapauksissa tehtyihin esitutkintapäätöksiin. Kun huomioidaan, että vain murto-osa kunnianloukkausepäilyistä ylipäänsä tutkitaan, on yllättävää, kuinka useassa selvästi vähäiseltä vaikuttavassa tapauksessa esitutkinta on kuitenkin toimitettu.

pureita, tai he tunsivat toisensa erilaisten palveluiden asiakassuhteiden tai järjestöissä toimimisen kautta.

4.2.2 Tuttujen ja naapureiden väliset konfliktit

Aineistossa on kaksi Itä-Suomen poliisilaitoksella kirjattua hyvin saman tyyppistä kunnianloukkausepäilyä (tapaukset I-S/166 ja I-S/177), joista toisessa on toimitettu esitutkinta ja toisessa esitutkintaa on rajoitettu vähäisyyserusteella. Kummassakin tapauksessa väitteet tai loukkaukset on esitetty paikallisten yhdistysten tilaisuuksissa, joissa on ollut alle kymmenen henkilöä paikalla. Tilanteet ovat olleet riittäviä, ja kiistan yhteydessä toisen tapauksen asianomistajaa on hänen mukaansa nimitelty ”rosvoksi” ja toisessa on otettu esiin asianomistajaan liitetty vanha rikos. Ensiksi mainituksa tapauksessa paikalla olleita on kuulusteltu, esitutkinta on toimitettu loppuun ja asia on edennyt syyteharkintaan. Jälkimmäisessä tapauksessa on tehty esikäsittelytoimenpiteitä olemalla puhelimitse yhteydessä asianosaisiin, minkä jälkeen on tehty päätös esitutkinnan lopettamisesta vähäisyyserusteella. Näissä hyvin saman tyyppisissä tapauksissa on päädytty esitutkinnassa eri lopputulokseen, mutta jälkimmäisessäkin tapauksessa on poikkeuksellista, että asiaa on selvitetty ja selvityksen tulokset kirjattu tietojärjestelmään. Useimmissa tapauksissa, joissa esitutkintaa on rajoitettu, ei ole tietoa minkäänlaisista esiselvitys- tai esitutkintatoimenpiteistä. Ratkaisut ovat siis kiinnostavia myös siitä näkökulmasta, että niihin on suhtauduttu vakavasti, vaikka niissä ei ole esimerkiksi mitään törkeän kunnianloukkauksen piirteitä. Toisaalta kummassakin tapauksessa väitetyt kunnianloukkaukset on esitetty osana yhdistysten toimintaan ja osapuolten rooliin liittyvää keskustelua ja kritiikkiä eikä loukkauksia voida välttämättä tulkita pelkästään tai ensisijaisesti loukkaamistarkoituksessa esitettyinä.

Aineistoomme kuuluu myös tapaus (I-S/153), jossa on esitetty aivan vastaavanlaisia ”rosvo”-väitteitä internetin keskustelupalstalla. Asia on jätetty tutkimatta vähäisyyden perusteella, vaikka väitteet eivät ole millään tavalla vähäisempiä kuin edellä mainituissa tapauksissa. Pikemminkin tekoja voitaisiin pitää vakavampina, koska loukkaukset levisivät laajemman joukon tietoon eivätkä ne liittyneet edellä mainittujen tavoin mihinkään osapuolten väliseen ja heille merkitykselliseen keskusteluun tai provosoivaan tilanteeseen. Tapaus olisi mahdollisesti voitu jättää tutkimatta myös kustannuserusteella, kuten keskustelupalstoilla esitettyjen loukkausten kohdalla yleensä tehdään.¹²⁶ Erilaiseen ratkaisuun päätyminen kertoo myös osaltaan päätöskäytännön sattumanvaraisuudesta ja toisaalta siitä, että saman tyyppisissä tapauksissa saatetaan päätyä (joskus toki sääntelyn kanalta perustellustikin) erilaisiin lopputuloksiin.

¹²⁶ Tätä tarkastellaan lähemmin jäljempänä luvussa 4.4.3.

Myös Sisä-Suomen poliisilaitokselta saatuun aineistoon kuuluu kaksi hyvin samankaltaista tapausta, joista toisessa esitutkinta on toimitettu ja toisessa esitutkintaa on rajoitettu vähäisyysperusteella. Tapauksissa oli kyse suusanallisista loukkauksista ja (lievistä) pahoinpitelyistä. Ensimmäisessä rikosilmoituksessa (S-S/120) oli kyse siitä, että asianomistajan naapuri oli nimitellyt tätä loukkaavalla tavalla, seurannut, käyttäytynyt uhkaavasti, tunkeutunut asianomistajan kiellostä huolimatta tämän kodin taloyhtiön pihalle ja iskenyt pihaportin auki niin, että se oli osunut asianomistajan käteen ja aiheuttanut kipua. Sama mies oli seurannut asianomistajaa aiemminkin ja käyttäytynyt uhkaavasti. Asianomistaja kertoi olleensa järkyttynyt ja peloissaan tilanteen jälkeen, ja hän oli pyrkinyt välttämään epäiltyä rajoittamalla liikkumistaan kotinsa lähistöllä. Ilmoituksesta kirjattiin tiedot kunnianloukkauksena ja lievänä pahoinpitelyinä, ja esitutkintaa rajoitettiin vähäisyysperusteella perustellen vähäisyyttä sillä, että kyse oli yksittäisestä tilanteesta ja että molempia tekoja voidaan pitää rikoslajissaan vähäisinä. Lisäksi teoista aiheutunutta kärsimystä pidettiin ”yleisen elämäkokemuksen mukaan vähäisenä”.

Toisessa tapauksessa (SS-119) oli kyse kiistatilanteesta ennestään toisilleen tuttujen henkilöiden välillä ruokakaupassa. Kunnianloukkaustapa oli poikkeuksellinen, kun epäilty oli sylkenyt asianomistajaa kohti. Lisäksi asianomistajan mukaan epäilty oli potkaissut häntä kaksi kertaa jalkaan, mistä oli aiheutunut kipua, mutta ei mustelmia. Tilanteesta kirjattiin kunnianloukkaus ja pahoinpitely, ja osapuolten kuulusteluiden jälkeen asia eteni syyteharkintaan.

Tapaukset ovat samanlaisia sen suhteen, että kunnianloukkauksen lisäksi toissa on ollut kyse suhteellisen lievistä väkivallasta ja aggressiivisesta käytöksestä. Ensimmäisessä tapauksessa, jossa esitutkintaa on rajoitettu vähäisyysperusteella, epäilty oli mies ja teon kohde nainen, ja jälkimmäisessä tapauksessa epäilty oli nainen ja kohde mies. Käytetty väkivalta vaikuttaa tapauksista saatujen tietojen perusteella hyvin samanlaiselta: teot ovat aiheuttaneet kipua mutta eivät ole vaatineet lääkärin hoitoa, ja jälkimmäisessä on erikseen mainittu, että potkuista ei aiheutunut edes mustelmia. Tästä näkökulmasta on epä johdonmukaista, että jälkimmäisestä tapauksesta on kirjattu perusmuotoinen pahoinpitely ja ensimmäisestä lievä pahoinpitely, ja ensimmäisen tapauksen vähäisyyttä on perusteltu yleisellä elämäkokemuksella, jonka mukaan teko on aiheuttanut vain vähäistä kärsimystä. Asioista kirjatuissa tiedoissa ei ole otettu kantaa henkilöiden fyysisiin voimiin tai ominaisuuksiin eikä tilanteen uhkaavuuteen (jälkimmäisessä tapauksessa on hieman erikoinen maininta siitä, että epäillyllä oli korkokengät jalassaan), mutta nimenomaan päätöksessä viitatus ”yleisen

elämänkokemuksen” näkökulmasta voitaisiin pitää miehen naiseen kohdistama väkivaltaa ja aggressiivista käytöstä lähtökohtaisesti vakavampana ja uhkaavampana kuin päinvastaista tilannetta. Myös tekopaikat voisivat perustella (yleisen elämänkokemuksen mukaan) päinvastaista ratkaisua: ruokakaupassa saattaa olla uhkaavassa tilanteessa helpommin ja nopeammin saatavissa apua kuin oman kotipihan portilla. Tekopaikka vaikuttaa teon aiheuttamaan kärsimykseen myös siinä mielessä, että oman kodin lähetyvillä tapahtuva loukkaus ja väkivalta saattaa olla pelottavampaa ja häiritsevämpää erityisesti silloin, kun häiritseminen on ollut toistuvaa tai jatkuvaa. Nämä tekotapojen arvioimiseen vaikuttavat seikat ja niille esimerkiksi ”yleisen elämänkokemuksen” perusteella annettavat merkitykset ovat kuitenkin joka tapauksessa hyvin tulkinnan- ja arvostuksenvaraisia, ja ne ilmentävät osaltaan vähäisyyden arvioimisen ja päätöskäytännön yhtenäisyyden ylläpitämisen haasteita sääntelyn asettamisessa hyvin väljissä raameissa.

Ensimmäisen tapauksen tiedoista kävi myös ilmi, että sama henkilö oli häirinnyt ilmoittajaa aiemminkin ja tapahtuman jälkeen tämä pelkäsi ja rajoitti liikkumistaan kotinsa lähetyvillä pyrkien välttämään epäillyn kohtaamista, mutta tästä huolimatta päätöksen mukaan loukkausta pidettiin yksittäistapauksena ja osittain myös sen vuoksi vähäisenä.

Tutkimusaineistossa on useita naapureiden välisiin riitoihin liittyviä kunnianloukkauksia, joista osassa on ollut edellisiä tapauksia vastaavalla tavalla kyse kunnianloukkausten lisäksi lievästä pahoinpitelyistä.¹²⁷ Yhdessä tapauksessa (S-S/133) naapurissa vierailulla ollut nainen oli haukkunut asianomistajaa (mies) varkaaksi sekä uhkaillut ja tönäissyt tätä. Tämäkään tilanne ei eronnut merkittävästi edellisistä, mutta tapaus tutkittiin ja se eteni syyteharkintaan. Tässä asiassa tosin oli mukana myös epäily laittomasta uhkauksesta, mikä on saattanut vaikuttaa siihen, ettei tekoa ole pidetty kokonaisuutena arvioiden vähäisenä. Toisaalta aineistossa on myös tapaus (S-S/129), jossa vanhaan naapuririitaan liittyvä yksittäinen haukkumasanan huutaminen pihalla tutkittiin kunnianloukkauksena ja asia eteni syyteharkintaan, vaikka tapauksessa on viitteitä siitä, että taustalla oli myös asianomistajan puolelta provosoimista, ja tapausta olisi voinut pitää jo tälläkin perusteella vähäisenä. Huutelulla ei ollut myöskään useita kuulijoita. Samoin syyttäjälle on edennyt tapaus (S-S/112), jossa epäilty on puhunut asianomistajasta loukkaavasti muutamalla tutulle taloyhtiössä, jossa asianomistaja ja epäilty kumpikin asuivat. Loukkaukset itsessään eivät olleet

¹²⁷ Tässä käsiteltyjen lisäksi vastaavanlainen tapaus on I-U/47, jota käsitellään myöhemmin rasismia ja vähemmistöihin kohdistuneita loukkauksia käsittelevässä luvussa 4.5.3.

erityisen vakavia (haukkunut asianomistajaa ”narsistiksi” ja väittänyt, että tämä on saanut potkut työstään, vaikka on irtisanoutunut), ja tapauksessa on myös viitteitä molemminpuolisesta provosoimisesta.

Sen sijaan pitkittynyttä naapuririitaa (I-U/12), jossa tietoja ja loukkauksia on esitetty myös internetissä ja väitteet ovat levinneet laajalle, on pidetty ”rikoslajinsa sisällä varsin lievänä” ja ”yksittäisenä loukkauksena”. Esitutkintaa on rajoitettu vähäisyysperusteella. Tapauksen tiedot viittaavat molemminpuoliseen provosointiin, mikä sinänsä perustelee loukkauksen pitämistä vähäisenä. Asia on kuitenkin selvästi vakavampi kuin edellä mainitut sen vuoksi, että loukkauksia on esitetty internetissä niin, että asiat ovat löytyneet myös tehtäessä Google-haku asianomistajan nimellä ja ne ovat siksi olleet myös kiistan ulkopuolisten nähtävillä, ja erilainen häirintä oli jatkunut jo pidempään. Päätöksen perusteluissa ei oteta kantaa tähän eikä siihen, että asianomistaja oli jo aiemminkin tehnyt epäillystä rikosilmoituksen. Sen sijaan päätöksen perustelut ovat ristiriitaiset: perusteluissa on todettu, että riitoja on ollut useita, mutta loukkaamisen on kuitenkin todettu olleen yksittäinen ja siksi vähäinen.

4.2.3 Työhön, virkaan ja ammattiin liittyvät loukkaukset

Tunnistimme koko aineistosta yhteensä 21 sellaista loukkausta, jotka liittyvät jollain tavalla asianomistajan virkaan, ammattiin tai työhön.¹²⁸ Vaikuttaa siltä, että tämän tyyppiin kunnianloukkauksiin suhtaudutaan vakavammin kuin muihin, koska näistä jopa 57 % (12 tapausta) on tutkittu ja edennyt syyteharkintaan. Tämä on kiinnostavaa, koska muilta osin teot poikkeavat toisistaan muun muassa siinä, kuinka laajalle loukkaukset ovat levinneet ja onko loukkauksia esitetty suullisesti vai kirjallisesti ja internetin sovellusta tai palvelua hyödyntäen vai ei. Rajoitetuista esitutkinnoista neljässä esitutkintaa on rajoitettu kustannusperusteella. Näistä kolmessa tapauksessa on kyse anonyymeistä internetissä esitetystä loukkauksista, jotka eivät vaikuta poikkeuksellisen vakavilta, ja osassa tapauksista loukkaavaksi koetut ilmaisut oli poistettu jo ennen esitutkinnan rajoittamispäätöksen tekemistä. Neljäs tapaus (I-U/77) on itsenäiseen ammatinharjoitta-

¹²⁸ Tähän on otettu mukaan vain ne tapaukset, joissa loukkaus selvästi liittyy toimintaan virassa, ammatissa tai työssä. Osassa aineistoon kuuluneista tapauksista loukkauksen yhteydessä on mainittu esimerkiksi asianomistajan ammatti, mutta tapausten tiedoissa ei ole muita viitteitä siitä, että työ tai ammatti olisi ollut loukkauksen syynä tai kohteena tai että loukkaus muuten liittyisi asianomistajan työhön, joten näitä ei ole laskettu mukaan. Virkaan, työhön tai ammattiin liittyviä loukkauksia saattaa siten olla enemmänkin, mutta aineiston tietojen puutteellisuudesta johtuen näitä ei ole pystytty tunnistamaan varmuudella.

jaan kohdistunut häirintä- ja loukkaamisviestittely, jossa yksityisen ammatinharjoittajan yhteistyökumppaneille ja asiakkaille oli lähetetty tietystä sähköpostiosoitteesta viestejä, joissa oli tapauksen tietojen mukaan kyseenalaistettu hänen ammattitaitonsa ja haukuttu häntä asiakkaitaan hyväksikäyttäväksi narsistiksi. Aiempien kokemustensa perusteella asianomistaja uskoi tietävänsä, kuka häiritseviä viestejä oli lähettänyt, mutta poliisi ei saamiemme tietojen perusteella ollut edes yhteydessä oletettuun tekijään, vaan esitutkintaa rajoitettiin sillä perusteella, että asian tutkiminen pidemmälle olisi edellyttänyt kansainvälisen oikeusapupyynnön tekemistä. Perustelu on epä johdonmukainen, koska asiaa olisi voitu lähteä selvittämään ilman oikeusapupyynnöäkin. Kun tapausta tarkastellaan virkaan, työhön ja ammattiin liittyvien loukkausten kontekstissa, ratkaisu vaikuttaa poikkeavalta, koska tämän tyyppisistä rikosepäilyistä jopa suurin osa etenee syyteharkintaan. Lisäksi epäillyn kerrotunlainen toiminta voi olla hyvin vahingollista yksittäiselle ammatinharjoittajalle, jolle luottamussuhde asiakkaaseen on aivan olennainen liiketoiminnan ehto.

Työhön tai ammattiin liittyvistä loukkauksista vähäisyysperusteella rajoitetuissa viidessä esitutkinnassa on kyse loukkauksista, joista suurin osa on aineistomme tietojen perusteella selvästi vähäisiä, ja esitutkinnan rajoittamista voidaan pitää perusteltuna. Yhdessä tapauksessa, joka ei aivan ilmeisesti ollut vähäinen, oli kyse perättömistä väitteistä ja loukkauksista, jotka kohdistuivat yritykseen ja yrittäjään itseensä ja joita julkaistiin yrittäjälle ja tämän yritykselle tärkeissä yhteisöissä. Esitutkinnan rajoittamis päätöksessä on todettu, että ”[k]unnianloukkauksena ei lähtökohtaisesti pidetä arvostelua, joka kohdistuu toisen menettelyyn elinkeinoelämässä. Osa viesteistä on kuitenkin [asianomistajan] mukaan koskenut häntä myös henkilökohtaisesti.” Perustelu viitanee kunnianloukkaussäännöksen (RL 24:9) 3 momentin rajoitussäännökseen, mutta sen tulkinta ei ole tämän tyyppisissä tapauksissa aivan yksiselitteinen, ja joka tapauksessa loukkaus ei saa selvästi ylittää ”sitä, mitä voidaan pitää hyväksyttävänä”.¹²⁹ Säännöksen esitöissä on mainittu, että ”[v]astaavasti elinkeinonharjoittajan on siedettävä tarjoamiinsa tuotteisiin ja palveluksiin kohdistuvaa kärjekästä-

¹²⁹ Vrt. KKO 2007:70, jossa pienimuotoista yritystoimintaa pidettiin rajoitussäännöksen kannalta relevanttina elinkeinotoimintana, mutta tapauksessa huomioitiin myös elinkeinotoiminnan luonne sekä toisaalta loukkausten esittämistapa. Tuomion (kohta 7) mukaan ”[a] siakirjoista saatavan selvityksen mukaan B:n elinkeinotoiminta on pienimuotoista. Toiminta on kuitenkin luonteeltaan sellaista, että B:n voidaan edellä mainitun lainkohdan tarkoitamisissa rajoissa edellyttää sietävän sen arvostelua. A on lähettänyt nyt kysymyksessä olevat sähköpostiviestinsä vain B:lle. Tapa, jolla A on B:n toimintaa arvostellut, ei ole lähtökohteisesti ollut toiminnan laajuuteen nähden suhteetonta tai paisuteltua.” Ks. myös Tiilikka 2007, 560–567.

kin julkista arvostelua, kunhan arvostelu perustuu paikkansa pitäviin asiatietoihin”.¹³⁰ Tällaisesta arvostelusta ei kuitenkaan tapauksessa tai aiemmin mainitussa sähköpostihäirintätapauksessa ollut ainakaan pelkätään kyse.

Rajanveto sen suhteen, millaista virkaa tai tehtävää pidetään lainkohdassa tarkoitettuna julkisena virkana tai tehtävänä ja milloin loukkaus liittyy pikemminkin henkilöön itseensä kuin tämän toimintaan julkisessa virassa tai tehtävässä, on tulkinnanvarainen. Lisäksi loukkaava ilmaisu saattaa liittyä yleiseltä kannalta merkittävän asian käsittelemiseen, jolloin se myös saattaa olla sallittu RL 24:9.4:n perusteella.¹³¹ Tämän tyyppisissä työhön tai ammattiin liittyvissä loukkauksissa on kuitenkin jännitteitä, jotka koskevat mainittuja rajoitussäännöksiä ja sitä, millaista arvostelua esimerkiksi julkisessa virassa on siedettävä¹³², ja toisaalta sitä, että tuotteita tai palveluita saa arvostella, mutta hyväksyttävyyden ylittävän loukkaamisen aiheuttama taloudellinen vahinko tai esimerkiksi mainehaitta huomioidaan säännöksessä tarkoitettuna vahinkona.¹³³ Loukkauksen liittyminen henkilön toimintaan virassaan, työssään tai ammatissaan saattaa siis merkitä sitä, ettei tekoa pidettäisi säännöksessä tarkoitettuna kunnianloukkauksena, ja toisaalta jos tekoa pidetään kunnianloukkauksena, tämän tyyppinen loukkaus voi nimenomaan johtaa mainehaitan ja vahingon aiheutumiseen helpommin kuin jossain muussa yhteydessä esitetty vastaava loukkaus (esimerkiksi väite, että henkilö on ”huijari” tai ”rosvo”). Teon vähäisyyttä arvioitaessa näillä kummallakin näkökulmalla on merkitystä.

Aineistomme perusteella vaikuttaa siltä, että viranomaisiin ja jossain määrin vastaavissa isoissa organisaatioissa (työterveyslääkäri ja työeläkevakuutusyhtiö) työskenteleviin kohdistuvat ja tavalla tai toisella työtehtäviin liittyvät mutta henkilöön menevät loukkaukset tutkitaan useammin kuin pienyrittäjiin ja yksittäisiin ammatinharjoittajiin kohdistuvat vastaavat loukkaukset. Kuten edellä on mainittu, aineistossamme on yhteensä 12 sellaista työhön tai ammattiin liittyvää kunnianloukkausepäilyä, joissa esitutkinta toimitettiin ja jotka etenivät syyteharkintaan. Näistä yhdeksässä asianomistaja toimi virassa (6) tai viranomaista vastaavassa suuressa organisaatiossa (3) ja vain kolmessa oli kyse pienempiin toimijoihin tai yksittäisiin ammatinharjoittajiin kohdistuneista loukkauksista. Puolestaan niistä

¹³⁰ HE 19/2013 vp, s. 48/I.

¹³¹ Esim. KKO 2011:71: ”Työntekijöitä koskevaa haastattelulausuman osaa pidettiin heitä halventavana. Se oli kuitenkin kohdistettu vastaanottokeskuksen työntekijöihin yleisesti ja esitetty julkisessa keskustelussa vastaanottokeskuksen tulevasta sijaintipaikkakunnasta.”

¹³² Esim. valtakunnansyyttäjän ratkaisu 315/21/18.

¹³³ HE 19/2013, s. 40–50.

yhdeksästä tapauksesta, joissa loukkaus liittyi asianomistajan työhön tai ammattiin ja joissa esitutkintaa rajoitettiin, vain kolmessa tapauksessa asianomistaja oli virkasuhteessa tai työskenteli edellä mainitussa vastavassa suuremmissa organisaatioissa ja kuudessa tapauksessa asianomistajana oli pienempi toimija. Tapauksia on vähän, mutta näyttää kuitenkin siltä, että julkisessa virassa toimivaan henkilöön kohdistuvaan kritiikkiin ja loukkauksiin suhtaudutaan vakavammin kuin pienempiin toimijoihin ja yksittäisiin ammatinharjoittajiin kohdistuviin loukkauksiin. Viimeksi mainittujen kohdalla loukkaavat ja halventavat väitteet saattavat aiheuttaa karsimyksen lisäksi muuta haittaa ja taloudellista vahinkoa elinkeinolle ja maineelle, ja näihin kunnianloukkaussäännöksen rajoitussäännökset eivät sovellu ainakaan yhtä selvästi ja usein kuin julkisessa virassa toimiviin.

Toisaalta päätöskäytäntö on epäjohdonmukainen myös siltä osin, *millaiset* tapaukset viranomaisiin ja toisaalta pienempiin ja yksityisiin toimijoihin kohdistuneista loukkauksista tutkitaan. Aineistossa on kaksi hyvin saman tyyppistä epäiltyä tekoa (I-S/173 ja S-S/99), joista toinen kohdistui lastensuojelun työntekijöihin ja toinen sosiaalityöntekijään. Kummassakin tapauksessa epäilty oli kirjoittanut omalle Facebook-sivulleen kritiikkiä, joka kohdistui kyseisiin viranomaisiin ja virassa oleviin henkilöihin. Kritiikki oli osittain epäasiallista, mutta ei erityisen loukkaavaa tai yksittäiseen henkilöön kohdistuvaa. Kummassakin tapauksessa kritiikin kohteen kuva oli lisätty viestiin. Toisessa tapauksessa esitutkintaa on rajoitettu viitaten RL 24:9.3:n rajoitussäännökseen ja siihen, että loukkaus olisi joka tapauksessa vähäinen, ja toisessa tapauksessa esitutkinta on toimitettu ja tapaus on edennyt syyteharkintaan.

Esitutkinta on toimitettu myös itsenäiseen elinkeinonharjoittajaan kohdistuneessa kunnianloukkausepäilyssä (S-S/117), jossa epäilty oli kommentoinut omalla nimellään Facebookissa asianomistajan ilmoitukseen, jossa tämä kyselee tarvetta tarjoamalleen palvelulle. Epäilty oli kommentoinut ilmoitukseen ”ei missään nimessä” ja lisännyt, että asianomistajalla ”on sellainen periaate, että yhteiskunta maksaa”. Asianomistaja oli puolestaan vastannut tähän asiallisesti, ja keskustelu ei ollut jatkunut tämän jälkeen eikä muita loukkauksia ollut esitetty. Tätä voidaan pitää selvästi vähäisempänä kuin useita tutkimatta jätettyjä tapauksia.

Lisäksi niistä tapauksista, joita emme ole luokitelleet ammattiperusteiseksi, on katsottu vähäisiksi useita sellaisia loukkauksia, joilla voi olla merkittävää vaikutusta asianomistajien mahdollisuuksiin ja kykyyn toimia ammatissaan tai ne voivat vakavasti uhata asianomistajan mainetta ja asemaa

yhteisössä.¹³⁴ Näin on esimerkiksi silloin, kun asianomistajan työ edellyttää julkisuutta; myös näennäisesti työhön tai ammattiin liittymättömän loukkauksen ja häirinnän tarkoituksena tai seurauksena saattaa kuitenkin olla asianomistajan työntekoa edellytysten tai aseman horjuttaminen. Esimerkiksi (I-U/76) sosiaalisessa mediassa aktiivinen toimittaja oli tehnyt rikosilmoituksen saamastaan Facebook-viestistä, jossa häntä loukattiin sukupuolta halventavalla tavalla ja niin, ettei viestillä ollut mitään muuta sisältöä tai tarkoitusta kuin asianomistajan loukkaaminen. Tapauksen tiedoista käy ilmi, että sama henkilö oli häirinnyt asianomistajaa aiemminkin. Tästä huolimatta esitutkinta on rajoitettu sillä perusteella, että teko on ollut yksittäinen ja jäänyt vähäiseksi. Tapauksen tiedoista ei käy ilmi sitä, että asiaa olisi selvitetty tai kysytty asianomistajalta lisätietoja tapauksesta ja kontekstista, jossa loukkaus esitettiin, tai sitä, millaista aiempi häirintä on ollut ja miten häirintä mahdollisesti vaikuttaa asianomistajan työntekomahdollisuuksiin.¹³⁵ On kuvaavaa, että viranomaiseen kohdistuvaa huomattavasti vähäisempää ja nimenomaan heidän virkatoimintaansa liittyvää kommentointia ei ole katsottu vähäiseksi kunnianloukkaukseksi tai edes rajoitussäännösten perusteella sallituksi kritiikiksi, vaan esitutkinta on toimitettu. Aineistossa on myös tapauksia (I-S/194 ja I-S/129), joissa vastaavan tyyppistä sukupuoleen liittyvää halventavaa kieltä oli käytetty kolmannelta henkilöstä kahden välisessä keskustelussa ja joissa esitutkinta on toimitettu.

Toisessa tapauksessa (I-U/16) tekoa pidettiin vähäisenä eikä esitutkinta toimitettu, vaikka asianomistaja itse koki ja ilmoitti loukkauksen vaikuttavan hänen työhönsä ja asemaansa kunnanvaltuutettuna. Tapauksessa asianomistajan nimi oli liitetty useisiin seksisivustoihin. Saamistamme tiedoista ei käy ilmi, mitä nimen liittäminen sivuille käytännössä tarkoittaa. Esitutkinnan rajoittamisesityksen mukaan ”[p]elkällä asianomistajan nimellä ei löydy Google-haulla linkkejä ilmoituksessa mainituille seksisivustoille. Asiassa ei voida katsoa, että teko olisi ollut omiaan aiheuttamaan asianomistajalle vähäistä suurempaa vahinkoa taikka häneen kohdistuvaa halveksuntaa.” Nimen liittäminen minkäänlaiselle seksisivustolle vastoin henkilön omaa tahtoa on loukkaavaa ja voi vahingoittaa erityisesti julkisessa tehtävässä toimivan henkilön mainetta ja työskentelymahdollisuuksia, ja seksuaalissävyytteisiä loukkauksia on useissa tapauksissa pidetty muun tyyppisiä loukkauksia vakavampina. Tämän lisäksi esitutkinnan toimitta-

¹³⁴ Vrt. HE 19/2013 vp, s. 50/II, jossa on todettu näiden seikkojen voivan tarkoittaa törkeän kunnianloukkauksen kokonaistörkeyden täyttymistä.

¹³⁵ Tätä tapausta emme ole luokitelleet työhön tai ammattiin liittyväksi loukkaukseksi, koska itse loukkaus ei millään tavalla viittaa asianomistajan työssään esittämiin asioihin tai näkemyksiin.

matta jättämistä tapauksessa voidaan pitää poikkeuksellisenä siitäkin syystä, että poliisi oli kuitenkin selvittänyt mahdollisen epäilyn henkilöllisyyden mutta ei toisaalta asian kontekstia ja vaikutuksia asianomistajalle.

4.3 Törkeää kunnianloukkausta koskeva päätöskäytäntö

Kunnianloukkaus voi olla RL 24:10:n mukaan törkeä silloin, kun kunnianloukkauksessa aiheutetaan suurta kärsimystä tai erityisen suurta vahinkoa ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Kriteerit ovat tulkinanvaraisia ja suhteellisia sekä osittain näyttökysymyksiä, eikä esitutkintavaiheessa voida tehdä varmoja päätelmiä kärsimyksen tai vahingon suuruudesta. Kuten edellä on esitetty, säännöksen esitöissä on kuitenkin otettu esille tilanteita, joissa kärsimystä tai vahinkoa voidaan pitää lähtökohtaisesti tavanomaista suurempana, ja toisaalta seikkoja, jotka tulee huomioida kokonaistörkeyttä arvioitaessa.

Koska törkeitä kunnianloukkauksia koskevia esitutkintapäätöksiä oli vuonna 2019 valituissa poliisilaitoksissa tehty niin vähän (8) ja näistä päätöksistä yhdessäkään ei ollut tehty esitutkinnan rajoittamispäätöstä, tapauksia ei ollut mielekästä tarkastella samojen muuttujien avulla kuin perusmuotoisina kunnianloukkauksina kirjattuja epäilyjä. Keskityimme arvioimaan törkeinä kunnianloukkauksina kirjatuista tapauksista pelkästään sitä, millä perusteella tai miksi ne on katsottu törkeiksi, ja sitä, onko tämä esitutkintavaiheen törkeysarviointi linjassa sen kanssa, millaiset tapaukset on kirjattu perusmuotoisina huolimatta niissä mahdollisesti olevista törkeän tekemuodon piirteistä. Tämän tyyppinen rikosprosessin alkuvaiheessa tehty arvio teon törkeydestä ei sinänsä ole sitova prosessin myöhemmissä vaiheissa, ja syyttäjät ja tuomioistuimet voivat tietenkin päätyä rikosprosessin edetessä toiseen ratkaisuun.

Esitutkintavaiheen arviolla on kuitenkin merkitystä erityisesti silloin, kun rikosepäily päädytään kirjaamaan tavallisena tekemuotona, vaikka siinä olisi törkeän kunnianloukkauksen piirteitä. Ensinnäkin törkeä tekemuoto vakavampana rikoksena tulee todennäköisemmin tutkituksi, ja toiseksi, jollei tekoa tarkastella ja tutkita törkeänä esitutkintavaiheessa, törkeysarvion kannalta olennaiset seikat ja teon vakavuus saattavat jäädä huomioidamatta eikä niistä myöskään hankita näyttöä mahdollista myöhempää prosessia varten. Lisäksi päätösten laatu toimii osaltaan oikeusturvatakeena, ja vaikuttaa siltä, että esitutkinnan päättämistä koskevat päätökset perustellaan huolellisemmin törkeissä kunnianloukkauksissa. Erityisesti kahdessa myöhemmin käsiteltävässä Itä-Uudenmaan poliisilaitoksella kirjatussa

törkeässä kunnianloukkausepäilyssä esitutinnan toimittamatta jättämistä koskevat päätökset ovat huomattavasti paremmin ja perusteellisemmin perusteltuja kuin esitutinnan rajoittamispäätökset perusmuotoisissa kunnianloukkausepäilyissä.

Niissä tapauksissa, joissa on törkeän kunnianloukkauksen piirteitä mutta joiden ei kuitenkaan katsota täyttävän törkeän kunnianloukkauksen tunnusmerkistöä, kvalifiointiperusteet ja kokonaistörkeysarvioon vaikuttavat tekijät pitäisi huomioida esitutkintavaiheessa teon vähäisyysarvioinnissa. Vähäisyyttä tulee arvioida nimenomaan teon haitallisuuden ja sen osoittaman syyllisyyden näkökulmasta,¹³⁶ ja kvalifiointiperusteet liittyvät näihin. Jollei törkeysarvioon kiinnitetä lainkaan huomiota, nämä seikat jäävät helposti huomiotta myös teon vähäisyyttä arvioitaessa.

Saamistamme poliisiasian tietojärjestelmään kirjatusta tiedoista tai esitutinnan rajoittamispäätöksistä ei yleensä käy ilmi, onko jossain vaiheessa rikosten kirjaamista, esikäsittelyä, esitutkintaa tai päätöksentekoa pohdittu sitä, pitäisikö kunnianloukkausepäilynä ilmoitettu tai kunnianloukkaukseksi tunnistettu teko kirjata törkeänä vai perusmuotoisena.¹³⁷ Yhdenkään perusmuotoisena kunnianloukkauksena kirjatun aineistoon kuuluvan tapauksen tiedoissa ei ole viitteitä siitä, että asiaa olisi harkittu, mikä ei tietenkään välttämättä tarkoita, etteikö harkintaa olisi tehty. Puolestaan törkeinä kunnianloukkauksina kirjatusta tapauksista vain kolmessa on aineiston tietojen perusteella viitteitä siitä, että rikosepäily on kirjattu törkeänä viranomaisen aloitteesta tai että asiaan on ylipäänsä kiinnitetty huomiota. Lopuissa neljässä asianomistaja on itse todennut, että kyse on törkeästä tekemuodosta.

Törkeinä kirjattuja kunnianloukkausepäilyjä on vuosittain äärimmäisen vähän verrattuna perusmuotoisina kirjattuihin. Vaikuttaa siis siltä, että kirjaus tehdään asianomistajan ilmoituksen perusteella lähtökohtaisesti perusmuotoisena ja vain poikkeuksellisesti törkeänä, mutta käytäntö ei kuitenkaan näyttäydä yhdenmukaisena sen suhteen, mitkä tapaukset ”valikoituvat” törkeiksi. Tunnuksmerkistön valintaa ei tarvitse kirjaamisvaiheessa perustella, joten emme voi tietää varmuudella, mitkä seikat ovat vaikuttaneet ratkaisuun kirjata tapaus törkeänä tai toisaalta kirjata se perusmuotoisena siitä huolimatta, että asianomistaja on nimenomaisesti ilmoittanut rikoksen olevan törkeä kunnianloukkaus tai että tapauksessa on törkeän tekemuodon piirteitä. Tästä syystä ja erityisesti törkeitä kunnianloukkauksia

¹³⁶ HE 79/1989 vp, s. 13/II; HE 82/1995 vp, s. 38–39. Ks. myös Lappi-Seppälä 1991a, s. 918–920; Lappi-Seppälä 1991b, s. 1213; Fredman ym. 2020, s. 318.

¹³⁷ Tutkinnanjohtajan tekemästä tunnusmerkistöjen täyttymistä koskevasta harkinnasta ja sen merkityksestä ks. Helesvirta 2020, s. 12–15.

koskevan aineiston hyvin pienen koon vuoksi johtopäätöksiin tulee suhtautua varauksella. Aineistossamme on tiedot vain seitsemästä törkeästä kunnianloukkauksesta, joten johtopäätökset eivät ole välttämättä yleistettävissä ja tietyt yhtäläisyydet saattavat olla pelkästään sattumaa.

Itä-Uudenmaan poliisilaitoksella törkeitä kunnianloukkauksia koskevia esitutkintapäätöksiä on tehty vuonna 2019 kaksi. Näistä kumpikin on sellaisia, joissa asianomistaja itse oli esittänyt teon olevan nimenomaan törkeä kunnianloukkaus¹³⁸ ja väitetty loukkaus oli esitetty joukkotiedotusvälineitä käyttäen. Nämä tapaukset on kirjattu törkeinä mahdollisesti siksi, että yhtenä nimenomaisena ankaroitamisperusteena törkeässä kunnianloukkauksessa oli ennen vuonna 2014 voimaan tulleita säännösmuutoksia kunnianloukkauksen tekeminen joukkotiedotusvälineitä käyttäen.¹³⁹ Joukkotiedotusvälineen käyttämisen ei pitäisi enää sellaisenaan merkitä kvalifointiperusteen täyttymistä.¹⁴⁰ Loukkauksen leviäminen laajalle tulee kuitenkin edelleen huomioida teon aiheuttaman kärsimyksen ja vahingon suuruutta arvioitaessa.¹⁴¹ Kummassakin tapauksessa on päätetty jättää esitutkinta toimittamatta sillä perusteella, että esitutkintakynnys ei ylity, koska rikosta ei ole tapahtunut (ETL 3:3). On kiinnostavaa, että juuri nämä tapaukset on päädytty kirjaamaan törkeinä kunnianloukkauksina, kun lakimuutoksista on kuitenkin jo useita vuosia, ja muutoksella nimenomaan haluttiin puuttua siihen, ettei hyvin vähäisiä joukkotiedotusvälineessä esitettyjä loukkauksia pidettäisi aina lähtökohtaisesti törkeinä.¹⁴² Aiempi sääntely vaikuttanee vielä esitutkintavaiheessa tehdyn teon törkeysarvion taustalla: riippumatta siitä, että väitetyt loukkaukset olivat niin vähäisiä, ettei niiden katsottu edes täyttäneen kunnianloukkauksen tunnusmerkistöä, ne oli kirjattu törkeinä tekoina.

Sisä-Suomen ja Itä-Suomen poliisilaitosten törkeinä kunnianloukkauksina kirjatut tapaukset puolestaan liittyvät väitteisiin seksin myymisestä tai tarjoamisesta (2 tapausta), raiskausväitteisiin (2 tapausta, joista toinen esitetty joukkotiedotusvälineitä käyttäen) ja väitteeseen lapsen seksuaalisesta

¹³⁸ Itä-Uudenmaan poliisilaitokselta saadussa aineistossa on ainakin kaksi muuta sellaista tapausta, joissa asianomistaja oli ilmoittanut, että teoissa on kyse törkeästä kunnianloukkauksesta, mutta nämä oli kirjattu perusmuotoisina. Tapauksia saattaa olla enemmänkin, mutta alkuperäiset rikosilmoitukset eivät olleet osana aineistoamme, joten olemme sen tiedon varassa, mitä viranomainen on kirjannut ilmoituksesta.

¹³⁹ HE 184/1999 vp, s. 36–37; HE 19/2013 vp, s. 49/II.

¹⁴⁰ Törkeän kunnianloukkauksen tunnusmerkistön täytyminen edellytti toki aiemminkin voimassa olleen säännöksen mukaan kvalifointiperusteen täyttymisen lisäksi teon kokonaistörkeyttä.

¹⁴¹ HE 19/2013 vp, s. 49/II.

¹⁴² HE 19/2013 vp, s. 49/II.

hyväksikäytöstä (1 tapaus). Seksin tarjoamiseen liittyvistä loukkauksista toisessa on kyse siitä, että asianomistajan nimellä, kuvalla ja kotiosoitteella oli tehty valeprofiili Facebookiin, jossa ilmoitettiin asianomistajan tarjoavan seksiä. Profiili kuitenkin poistettiin pian asianomistajan pyynnöstä. Poliisi on poikkeuksellisesti pyytänyt profiilin tekijän tietoja palveluntarjoajalta, mutta niitä ei ollut pystytty antamaan, koska profiili oli jo poistettu. Asian esitutkinta keskeytettiin niin, että jos tietoja vielä ilmaantuu, sitä voidaan jatkaa. Toisessa seksin myyntiin liittyviä väitteitä sisältäneessä loukkauksessa epäilty oli vuosien ajan lähettänyt asianomistajan puolisolle, sukulaisille ja tutuille tätä herjaavia viestejä ja alastonkuvia. Asiaa tutkittiin myös törkeänä yksityiselämää loukkaavana tiedon levittämisenä ja vainoamisena. Jälkimmäisessä esitutkinta toimitettiin loppuun ja asia eteni syyteharkintaan.

Näistä ensiksi mainittu on poikkeuksellinen, koska aineistossa oli muita aivan vastaavia tekoja (I-U/18, I-U/87, S-S/97), joissa oli luotu sosiaalisen median palveluun valeprofiili ja esitetty seksuaalissävyytteisiä ja seksin myymiseen liittyviä väitteitä ja loukkauksia, mutta ilmoitukset oli kirjattu perusmuotoisina kunnianloukkauksina ja niissä on rajoitettu esitutkintaa kustannusperusteella siitä huolimatta, että kahdessa asianomistaja oli alaikäinen. Lisäksi aineistossa on myös muulla tavoin kuin valeprofiilin välityksellä esitettyjä seksuaalissävyytteisiä vakaviakin loukkauksia, jotka on kuitenkin kirjattu perusmuotoisina kunnianloukkauksina ja joista osassa esitutkinta on toimitettu ja osassa tutkintaa on rajoitettu.

Raiskausväitteen sisältäneet tapaukset ovat puolestaan kiinnostavia siitä näkökulmasta, että raiskausväitteisiin suhtaudutaan aineiston perusteella erityisen vakavasti.¹⁴³ Kahdesta törkeänä kunnianloukkauksena tutkitusta raiskausväitteestä toisella on ollut poikkeuksellisen vakavia seurauksia asianomistajalle, kun tämä on menettänyt joukkotiedotusvälineessä esitettyjen väitteiden ja niistä aiheutuneen ”luottamuspuolan” vuoksi työpaikkansa eikä ole samasta syystä onnistunut saamaan uutta työtä. Toisessa törkeänä kunnianloukkauksena kirjatussa ja tutkitussa tapauksessa epäilty oli levittänyt kaveripiirissä väitteitä siitä, että asianomistaja olisi raiskannut hänet. Epäilty oli kiistänyt teon, mutta asiassa ei ollut esimerkiksi kuultu todistajia vaan esitutkinta oli lopetettu, koska epäilty oli alle 15-vuotias eikä

¹⁴³ Korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 45:2021 vahvistanee tätä käytäntöä entisestään. Tekijä tuomittiin törkeästä kunnianloukkauksesta rangaistukseen hänen levitettyään tietoa siitä, että asianomistaja oli raiskannut hänet. Tekijän oman käsityksen mukaan väite oli totuudenmukainen. Hän oli tehnyt raiskauksesta rikosilmoituksenkin, mutta poliisi oli katsonut, ettei hänen kuvailemansa teko täyttänyt raiskauksen tunnusmerkistöä, eikä raiskauksesta siksi aloitettu esitutkintaa.

häntä siksi olisi voitu asettaa rikosoikeudelliseen vastuuseen teostaan (ETL 10:2.2).

Aineistoomme kuuluu lisäksi kaksi perusmuotoisena kunnianloukkauksena tutkittua raiskausväitettä, joista kummassakin on toimitettu esitutkinta, vaikka toinen vaikuttaa rikosilmoituksen perusteella suhteellisen vähäiseltä ja toisessa olisi ollut perusteita rajoittaa esitutkintaa sekä vähäisyys- että kohtuusperusteella. Ensimmäisessä (S-S/136) epäilty oli julkaissut Facebookissa hyvin sekavan viestin, jossa muiden henkilöiden halventamisen lisäksi vihjataan asianomistajan raiskanneen vaimonsa. Teko vaikuttaa rikosilmoituksen perusteella vähäiseltä väitteen kontekstin vuoksi,¹⁴⁴ ja vastaavia mutta muita kuin raiskausväitteitä on jätetty tutkimatta sekä vähäisyys- että kustannusperusteella. Ilmeisesti vasta esitutkinnassa on käynyt ilmi epäillyn kirjoitelleen usealle eri sivustolle eri nimimerkeillä sekavia ja halventavia kommentteja asianomistajasta ja muistakin henkilöistä. Tapauksessa on kiinnostavaa ensinnäkin se, että tällainen tutkinta on aloitettu ja toimitettu, koska yleensä yksittäistä ja vähäistä loukkausta koskevan rikosilmoituksen perusteella tällaiseen ei ryhdytä etenäkään silloin, kun on kyse internetissä häiriköimisestä vieläpä hieman eri nimillä tai nimimerkeillä. Päinvastoin useassa tapauksessa on virheellisesti todettu olevan kyse yksittäistapauksesta, vaikka asianomistaja on selvästi tuonut esille toiminnan olevan jatkuvaa. Toiseksi on kiinnostavaa, että huolimatta paljastuneesta laajemmasta toiminnasta ja muista halventavista kommenteista asianomistaja mainitsee vielä kuulustelussakin pelkän raiskausväitteen loukanneen häntä.

Toisessa raiskausväitteen sisältäneessä perusmuotoisessa kunnianloukkaustapauksessa (I-S/154) epäilty oli vihjannut asianomistajan jollain tavalla painostaneen häntä seksiin. Väite raiskauksesta oli epäsuora ja se oli esitetty vain neljälle asianomistajan läheiselle, joista osa kertoi kuulusteltaessa arvanneensa jo alun perinkin, etteivät väitteet pitäneet paikkaansa. Väitteitä ei ollut esitetty loukkaamistarkoituksessa vaan epäilty kertoi uskottavan motiivin teolleen, ja lisäksi epäilty oli myöhemmin korjannut tiedot kaikille, joille oli väitteen esittänyt. Tekoa voidaan siis jo itsessään pitää vähäisenä, mutta esitutkintaa olisi voitu rajoittaa myös kohtuusperusteella siksi, että asianomistaja oli ROL 1:8.1:n 1 kohdassa tarkoitettulla tavalla pyrkinyt poistamaan tekonsa vaikutukset, mutta kohtuusperusteella

¹⁴⁴ Toisessa vastaavanlaista sekavaa ilmaisua koskevassa päätöksessä (I-U/2) valheellisten väitteiden vähäisyyttä on perusteltu niin, että ”[k]aikilla kirjoituksen lukijoilla on itsellään lisäksi mahdollisuus tehdä tämän kaltaisista väitteistä omat kriittiset arvionsa sen suhteen pitävätkö ne paikkaansa”. Tapauksessa väitteet eivät kuitenkaan olleet yhtä ilmeisellä tavalla paikkansapitämättömiä kuin raiskausväitteessä.

rajoittaminen olisi ollut saman säännöksen perusteella mahdollista myös hänen henkilökohtaisten olojensa sekä mahdollisesti terveydenhuollon toimien vuoksi. Tämä olisi linjassa sen kanssa, että kaikissa kolmessa aineistoomme kuuluvassa kohtuusperusteella rajoitetussa epäilyssä esitutkintaa oli rajoitettu epäillyn terveysongelmien vuoksi ja perusteltu päätöstä muun muassa niin, että ”on mahdollista”, että epäilty on ollut ”terveydellisten syiden vuoksi kyvytön toimimaan asianmukaisesti eikä ole kyennyt arvioimaan tekonsa seurauksia”.

Vaikuttaisi siis siltä, että perätön väite raiskaukseen syyllistymisestä arvioidaan poikkeuksellisen vakavaksi loukkaamistavaksi tai -tyypiksi. Yhdessäkään aineistoomme kuuluneessa raiskausväite-tapauksessa esitutkintaa ei ole rajoitettu, ja toisaalta vaikuttaa siltä, että raiskausväitteet arvioidaan helpommin törkeäksi kunnianloukkaukseksi. Toinen törkeyden peruste vaikuttaisi olevan seksuaalisävytteiset loukkaukset ja väitteet seksin myymisestä, joskin vastaavanlaisia on myös kirjattu perusmuotoisina ja katsottu jopa vähäisiksi, joten käytäntö on hyvin vaihtelevaa. Kolmas törkeän teon kriteeri on käytännössä ollut edelleen lakimuutoksista huolimatta loukkauksen esittäminen joukkotiedotusvälinettä käyttäen.

4.4 Laajan henkilöpiirin tietoon saatetut loukkaukset

4.4.1 Loukkauksen levinneisyyden merkitys ja laajalle levinneet loukkaukset koko aineistossa

Ennen vuoden 2014 muutoksia kunnianloukkaussäännöksiin törkeän kunnianloukkauksen yhtenä ankaroitamisperusteena oli se, että kunnianloukkaus on tehty joukkotiedotusvälinettä käyttäen tai muuten toimittamalla tieto lukuisten ihmisten saataville.¹⁴⁵ Tästä luovuttiin säännöksiä muutettaessa, jotta mediassa esitetyt hyvin vähäpätöiset kunnianloukkaukset eivät tulisi aina lähtökohtaisesti arvioiduiksi törkeinä kunnianloukkauksina.¹⁴⁶ Kunnianloukkauksen saattaminen lukuisten ihmisten saataville voi kuitenkin esitöiden mukaan edelleen merkitä teon suurta vahingollisuutta, jolloin se tulee huomioida teon aiheuttamaa kärsimystä ja vahingon suuruutta arvioitaessa.¹⁴⁷

¹⁴⁵ HE 184/1999 vp, s. 36–37.

¹⁴⁶ Laajalle levinnyt loukkaus ei tietenkään välttämättä tarkoita, että loukkaus olisi luonteeltaan erityisen loukkaava, Ollila 2011, s. 381–383. Ja toki jo ennen lakimuutostakin joukkotiedotusvälineen käyttämisen lisäksi edellytettiin teon kokonaistörkeyttä, jotta törkeän kunnianloukkauksen tunnusmerkistö täyttyi.

¹⁴⁷ HE 19/2013 vp, s. 49. Ks. myös käytännöstä ennen lakimuutosta, Ollila 2011.

Loukkauksen leviäminen laajalle saattaa siis tarkoittaa, että se aiheuttaa törkeää kunnianloukkausta koskevassa säännöksessä (RL 24:10) tarkoitettua suurta kärsimystä tai erityisen suurta vahinkoa, mutta esitöissä viitataan siihen, että tällainen loukkaus saattaa olla myös ”vähäpätöinen”. Luokusten ihmisten saataville saatettu eli laajalle levinnyt loukkaus voi siis olla vähäinen, mutta arvioitaessa vähäisyyttä esitutkinnan rajoittamisperusteena on huomioitava myös loukkauksen laajalle leviämisestä aiheutuva mahdollinen suurempi kärsimys tai vahinko. Esitöiden lausumassa on kyse siitä, etteivät mediassa esitetyt tai muuten laajalle levinneet loukkaukset aina sellaisenaan tarkoita kvalifointiperusteen täyttymistä. Toisaalta esitöiden perusteella on selvää, että silloin kun loukkaus itsessään ei ole vähäinen ja se on levinnyt laajan henkilöpiirin tietoon tai saataville, loukkaus voi pelkästään sillä perusteella aiheuttaa suurempaa kärsimystä tai vahinkoa kuin pienemmän joukon saatavilla oleva loukkaus. Siksi on perusteita pitää tällaista laajalle levinnyttä loukkausta toimenpiteistä luopumissääntösten näkökulmasta lähtökohtaisesti muuna kuin vähäisenä silloinkin, kun törkeän kunnianloukkauksen tunnusmerkistö ei täyty.

Emme siis väitä, että kaikki ne teot, jotka ovat levinneet laajalle tai joissa on muita yksittäisiä kvalifointiperusteiden tai kokonaistörkeyden täyttymiseen vaikuttavia piirteitä, täyttäsivät välttämättä törkeän kunnianloukkauksen tunnusmerkistön. Tällaiset seikat tulisi kuitenkin esitutkintavaiheessa huomioida ja harkita ensinnäkin sitä, olisiko teko syytä kirjata törkeänä kunnianloukkausepäilynä. Toiseksi esitutkinnan toimittamista harkittaessa tulisi kiinnittää huomiota siihen, että tekoa ei välttämättä voida pitää perusmuotoisen kunnianloukkauksen vähäisenä tekemuotona ainakaan silloin, kun siinä on useita esitöissä mainittuja suurempaan kärsimyksen tai vahinkoon viittaavia piirteitä.

Loukkauksen levinneisyydelle esitöissä annetun merkityksen kannalta on kiinnostavaa ensinnäkin se, että tutkimusaineistossamme on eniten juuri niitä tapauksia, joissa loukkaukset ovat levinneet laajan henkilöpiirin tietoon. Levinneisyyden arvioimiseksi olemme luokitelleet tapaukset kolmiportaisesti Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan seuraavassa lainattua luokittelua noudattaen:

Esitetty valheellinen tieto tai vihjaus tai halvennettu toista muulla tavoin

- 1) kahdenkeskisessä kanssakäymisessä tai siten, että teko tulee vain vähäisen henkilöpiirin tietoon;
- 2) siten, että se tulee tai on omiaan tulemaan rajoitetun, mutta ei aivan vähäisen henkilöpiirin tietoon;

3) siten, että se tulee tai on omiaan tulemaan laajan henkilöpiiriin tietoon.¹⁴⁸

Aineistossamme on yhteensä 95 perusmuotoista kunnianloukkaustapausta, joissa loukkaus on levinnyt laajan henkilöpiiriin tietoon. Puolestaan pelkkiin kunnianloukkauksiin ja niiden ohella muihin sakkorikoksiin rajatun aineiston 143 tapauksesta laajalle levinneitä loukkauksia on 74. Aineistoon kuuluvista laajalle levinneistä loukkauksista vain kaksi tapausta on sellaisia, joissa ei ollut hyödynnetty internetiä loukkauksen esittämisessä ja välittämässä muiden tietoon.¹⁴⁹

Taulukko 2. Esitutkintaa koskevat päätökset suhteessa loukkauksen levinneisyyteen.

	Ei tietoa levinneisyydestä	Kahdenkeskises- sessä kanssa- käymisessä tai tullut vähäisen henkilöpiiriin tietoon	Tullut rajoitetun, mutta ei aivan vähäisen henkilöpiiriin tietoon	Tulee tai on omiaan tulemaan laajan henkilöpiiriin tietoon	Yhteensä
Lähetetty syyttäjälle	0	10	13	14	37
Esitutkinta lopetetaan kustannus- perusteella	1	2	1	25	29
Esitutkinta lopetetaan harkinnan- varaisella perusteella	1	24	12	31	68
Esitutkintaa ei toimiteta harkinnan- varaisella perusteella	0	5	0	4	9
Yhteensä	2	41	26	74	143

¹⁴⁸ Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksia 2020, s. 37. Näiden vaihtoehto- jen lisäksi omassa luokittelussamme oli mukana vaihtoehto ”ei tietoa levinneisyydestä tai levinneisyys epäselvä”. Tapauksia, joissa väitteen levinneisyys jäi epäselväksi, on koko ai- neistossa yhteensä neljä.

¹⁴⁹ Toisessa tapauksessa asianomistajan mainetta loukkaavia tekstejä oli jaettu usean paikka-

Toiseksi on kiinnostavaa, että huolimatta laajalle levinneiden loukkausten suuresta määrästä ja lähtökohtaisesta luonteesta enemmän kärsimystä tai vahinkoa aiheuttavana tekona syyteharkintaan edenneissä tapauksissa on lähes sama määrä tapauksia kustakin kolmesta levinneisyysluokasta. Tapaukset, joissa on kunnianloukkausten lisäksi mukana myös muita, vankeudenuhkaisia rikoksia, liittyvät usein fyysiseen kontaktiin riitatilanteessa. Muiden, vakavampien rikosten vuoksi näissä tapauksissa syyttäjälle edeneitä on suhteessa suurempi osa kuin muissa tapauksissa, ja fyysisen kontaktin vuoksi näissä yhteyksissä esitetyt loukkaukset eivät myöskään ole levinneet yhtä usein laajan henkilökunnan tietoon. Tästä syystä on mielekkäämpää arvioida levinneisyyttä niissä tapauksissa, joissa on kyse pelkästään kunnianloukkauksesta tai kunnianloukkausepäilyn lisäksi muista sakkorikosepäilyistä (yhteensä 143). Edellä olevasta taulukosta näkyvät näissä tapauksissa tehdyt päätökset suhteessa esitetyn loukkauksen levinneisyyteen.

Tarkasteltaessa esitutinnan rajoittamisesta ja toimittamisesta tehtyjä päätöksiä levinneisyyden näkökulmasta vaikuttaa siltä, että vakavimmin suhtaudutaan niihin tapauksiin, joissa loukkaus on tullut rajoitetun, mutta ei aivan vähäisen henkilöpiirin tietoon. Näissä aineistoon valikoituneista tapauksista 50 %:ssa (13 kpl) esitutkinta on toimitettu loppuun, yhdessä esitutkinta on lopetettu kustannusperusteella ja 12 tapauksessa vähäisyysperusteella. Sen sijaan laajalle levinneissä tapauksissa esitutkinta on toimitettu loppuun vain reilussa 14 tapauksessa, vaikka tapauksia on yhteensä moninkertainen määrä verrattuna niihin, joissa loukkaus on tullut rajoitetun joukon tietoon. Osittain tämä selittyy sillä, että laajalle levinneissä loukkauksissa esitutkintaa rajoitetaan huomattavasti useammin kustannusperusteella kuin muissa loukkauksissa, mutta hieman yllättäen laajalle levinneissä loukkauksissa on myös paljon tapauksia, joissa esitutkintaa on rajoitettu vähäisyysperusteella.¹⁵⁰

4.4.2 Vähäisyysperusteella rajoitetut esitutkinnat

Tapauksissa, joissa loukkaus on levinnyt laajan henkilöpiirin tietoon ja joissa on tehty päätös esitutinnan rajoittamisesta vähäisyysperusteella, on mukana sisällöltään ja vakavuudeltaan hyvin erityyppisiä loukkauksia.

kunnan yleisille ilmoitustauluille (I-S/172), ja toisessa epäilty oli maalannut loukkaavan tekstin asianomistajan auton kylkeen, josta se oli lukuisten ihmisten luettavissa (I-S/188).

¹⁵⁰ Taulukossa harkinnanvaraisilla perusteilla rajoitetuissa laajalle levinneissä (yhteensä 35) on mukana 2 tapauksia, joissa esitutkintaa on rajoitettu kohtuusperusteella, loppuissa 33:ssa rajoittamisperusteena on ollut vähäisyys.

Osassa tapauksista loukkausten tarkempi sisältö ei selviä aineistomme perusteella, joten niiden osalta arviota teon vakavuudesta tai vähäisyydestä ei voi tehdä. Tapauksista selvästi vähäisimpiä olivat sellaiset, joissa loukkaus on internetissä käydyin keskustelun yhteydessä toisesta käytetty haukkumasana tai muuten toista halventava ilmaisu, kuten ”pöljä”, ”sairas” tai ”voi raasu”. Lisäksi joukossa oli toisilleen tuttujien, enimmäkseen entisten puolisoitten välisiin riitoihin liittyviä sosiaalisen median julkaisuja, joissa oli asianomistajan näkemyksen mukaan valehdeltu tapahtumista ja saatu hänet näin näyttämään huonossa valossa. Näissä itse ilmaisujen luonteesta mutta myös provosoimisen ja molemminpuolisen epäasiallisen kielenkäytön ja käyttäytymisen perusteella voi olla perusteltua pitää loukkauksia vähäisinä huolimatta siitä, että ne olivat levinneet laajalle. Toisaalta esitutkinta on myös joissain tämän tyyppisissä tapauksissa toimitettu. Yhdessä tällaisessa tapauksessa (I-S/199), jossa esitutkinta toimitettiin, on kyse vain pari tuntia epäillyn Facebook-seinällä olleesta kirjoituksesta, jossa väitettiin asianomistajan syyllistyneen rikokseen. Osapuolten välillä oli ollut perhesuhteisiin liittyvää riitaa jo pidempään. Loukkausta voidaan pitää jopa vähäisempänä kuin muita vastaavia siksi, että viesti oli näkyvillä vain poikkeuksellisen vähän aikaa. Epäilty itse oli poistanut viestin.

Osassa vähäisiksi katsotuista tapauksista (esimerkiksi I-U/29), joissa on kyse loukkaamisesta riidan yhteydessä julkisella sosiaalisen median tilillä tai keskustelupalstalla, loukkaavat ilmaisut olivat sisällöltään täysin samoja tai vastaavia kuin suullisesti kahden kesken tai vain muutaman ihmisen läsnä ollessa käydyissä riidoissa, joissa esitutkinta on kuitenkin toimitettu.¹⁵¹ Yhdessä tämän tyyppisessä tapauksessa (I-U/40) on myös päätöksen perusteluissa epälooginen maininta: ”Asianomistajien vastaanottamat haukkuma- ja nimittelyviestit ovat epäasiallisia ja niitä voidaan pitää loukkaavana ja halventavana. Viestit ovat tulleet internetissä sosiaalisen median kautta ja näin ollen viestintäkanavana ne ovat asianomistajan itsensä hallittavissa. Asianomistaja voi estää epäillyn.”¹⁵² Perustelu ei ole johdonmukainen, koska asianomistaja ei voi estää epäiltyä tai ketään muutakaan loukkaamasta kunniaansa ”estämällä” epäillyn sosiaalisen median kanavissaan ja koska loukkauksia ei ollut alun perinkään esitetty asianomistajan omalla sosiaalisen median ”sivulla” tai profiilissa.

Myös pitkään jatkunutta muun muassa vakavien rikosväitteiden esittämistä on pidetty vähäisenä, vaikka asianomistaja oli jo aiemminkin tehnyt

¹⁵¹ Esim. edellä luvussa 4.2.2 tarkastellut tapaukset.

¹⁵² Täsmälleen sama teksti on myös toisessa aineistoon kuuluvassa päätöksessä (I-U/53), jossa on kuitenkin kyse erityyppisestä loukkauksesta ja jossa esitutkintaa on rajoitettu kustannusperusteella.

asiasta rikosilmoituksen. Perustelut eivät millään tavalla vastaa asianomistajan kertomusta siitä, että loukkaukset olivat jatkuneet pitkään ja olivat osittain aivan ilmeisen loukkaavia:

[Asianomistaja] on kokenut [epäillyn] kirjoitukset asiattomiksi ja loukkaaviksi. Asiassa loukkaavat lausumat on tuotu julki [epäillyn] Facebook -profiilissa. Kirjoitukset näkevät vain ne henkilöt, jotka vierailevat kyseisessä profiilissa. Voidaan katsoa, että loukkaavat kirjoitukset tavoittanut henkilöpiiri on jäänyt hyvin rajalliseksi. [Epäillyn] toiminta on moitittavaa ja epäasiallista. [Epäillyn] kirjoitukset eivät ole kuitenkaan sellaisia, jotka olisivat omiaan aiheuttamaan [asianomistajalle] vähäistä suurempaa kärsimystä, vahinkoa tai häneen kohdistuvaa halveksuntaa. Kirjoitukset ovat olleet lähinnä epämääräistä syytelyä ja haukkumista, joiden ei voida katsoa aiheuttavan asianomistajalle vahinkoa.

Päätöksessä viitataan myös siihen, että loukkaukset ovat ”vain” epäillyn Facebook-profiilissa vierailevien nähtävänä. Tämä ei kuitenkaan ole linjassa sen kanssa, että paljon vähäisempiä loukkauksia on tutkittu silloin, kun ne on esitetty suusanallisesti kahden kesken tai vain muutaman henkilön läsnä ollessa.

Vähäisyysperusteella rajoitetuissa tapauksissa, joissa väite on levinnyt laajalle, on mukana myös tapauksia, joissa on levinneisyyden lisäksi muitakin sellaisia seikkoja, joiden perusteella niitä olisi voitu arvioida jopa törkeänä kunnianloukkauksena. Vähäiseksi on katsottu ainakin yksi rasis-tisen ilmaisun sisältävä vähemmistöryhmään kuuluvaan henkilöön kohdistuva loukkaus (S-S/124). Myös toisessa vähäisenä pidetyssä tapauksessa (I-S/193) asianomistajana oli vähemmistöryhmään kuuluva: vammaista henkilöä oli nimitelty ja haukuttu tämän näkyvän vamman vuoksi sekä esitetty perättömiä ja törkeitä väitteitä tämän terveydentilasta, seksuaalisesta suuntautumisesta ja käyttäytymisestä. Sen lisäksi, että vammaisuus on teon motiivina ja kohteena rasismien ohella törkeään kunnianloukkaukseen viittaava seikka, se on myös rangaistuksen koventamisperuste RL 6:5.1:n 4 kohdan mukaan. Näihin palataan rasis-tisia loukkauksia käsittelevässä luvussa 4.5.1.¹⁵³ Kun otetaan huomioon useat tekojen vakavuuteen viittaavat piirteet, ei olisi välttämättä ollut perusteltua rajoittaa rikosepäilyjen esitutkintaa ainakaan tekojen *vähäisyyden* perusteella. Jälkimmäisen päätöksen perustelut tosin viittaavat myös kustannusperusteeseen. Louk-

¹⁵³ Vaikuttaa siltä, että vammaisuus on yleisemminkin (sukupuoli-identiteetin ohella) sellainen motiivi, jota poliisi ei tunnista tai ainakaan riittävällä tavalla huomioi vihamotiivina. Juutinen 2021, s. 39.

kauksen vähäisyyttä on perusteltu ennen kaikkea sillä, että ylläpito on jossain vaiheessa poistanut osan viesteistä eikä kuka tahansa pysty tunnistamaan asianomistajaa tämän haukkumanimestä. Loukkaavissa viesteissä on kuitenkin mainittu myös asianomistajan oikea nimi, ja saadun aineiston perusteella käy ilmi, että asianomistajasta käytetty haukkumanimi, johon loukkauksissa viitataan, on paikkakunnalla yleisesti tunnettu.

Laajalle levinneitä loukkauksia on pidetty vähäisinä myös tapauksissa, jossa sosiaalisen median valeprofiilissa oli julkaistu asianomistajan nimi ja tekaistuja alastonkuvia hänestä (I-U/61), sekä useissa edellä työhön, virkaan ja ammattiin liittyvien tapausten yhteydessä käsitellyissä loukkauksissa¹⁵⁴. Lisäksi maalittamistyyppiseen tilanteeseen johtanut teko, jossa asianomistaja on saanut lukuisia loukkaaviksi kokemiaan viestejä useilta eri henkilöiltä, on katsottu vähäiseksi; tapauksesta (I-S/160) on kuitenkin hyvin vähän tietoa, koska esitutkintaa ei ole toimitettu eikä rikosilmoituksesta täysin selviä, mitä oli tapahtunut. Tapaukset kuitenkin viittaavat siihen, ettei väitteiden esittämiskontekstia selvitetä silloinkaan, kun on viitteitä siitä, että häirintä voi olla vakavampaa ja jatkuvaa.

4.4.3 *Kustannusperusteella rajoitetut esitutkinnat*

Internetissä laajalle levinneistä loukkauksista, joissa esitutkintaa on rajoitettu kustannusperusteella (pelkkiin kunnianloukkauksiin ja niiden lisäksi mahdollisiin muihin sakkorikoksiin rajatussa aineistossa yhteensä 25), suurimmassa osassa (15) tapauksista tekijä jäi tuntemattomaksi. Lopuissa (10) asianomistajalla on saattanut olla tieto tai vahva epäily siitä, kuka tekijä on, mutta asiaa ei ole selvitetty tai saamamme aineiston perusteella on jäänyt epäselväksi, tunsivatko osapuolet toisensa ja tiesikö asianomistaja tekijän henkilöllisyyden. Vaikka suurin osa tapauksista on selvästi sellaisia, joissa tekijä on jäänyt tuntemattomaksi ja tämän henkilöllisyyden selvittäminen oletettavasti edellyttäisi oikeusapupyynnön tekemistä, yllättävän suuressa osassa tapauksista epäilty saattaisi olla selvitettävissä ilman oikeusapupyynnöäkin, mutta tätä ei saatujen tietojen perusteella ole edes yritetty tehdä. Toisaalta joissain tapauksissa esitutkinta on toimitettu niin, että poliisi on joko selvittänyt epäillyn henkilöllisyyttä tai katsonut, että asiaa ylipäänsä voi ja kannattaa tutkia, ja asia on edennyt syyttäjälle.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Esim. I-U/67, jossa yrittäjästä levitettiin valheellisia väitteitä tämän liiketoiminnan kannalta tärkeälle henkilöpiirille; I-U/76, joka koskee toimittajaan kohdistuvia sukupuoleen liittyviä halventavia ilmaisuja; I-U/16, jossa kunnanvaltuutetun nimi liitettiin seksisivustoihin.

¹⁵⁵ Esim. tapaukset S-S/102, S-S/125 ja S-S/136, joissa loukkaukset oli esitetty ainakin

Yksi tällainen poikkeus on tapaus (I-S/186), jossa epäilty oli esittänyt ja jakanut YouTubeissa muiden nähtäväksi itse sanoittamansa kappaleen. Kappaleen sanoissa viitattiin asianomistajaan loukkaavalla tavalla mutta vain tämän etunimi mainiten. Se, että asiassa on toimitettu esitutkinta, on poikkeuksellista, eikä asiassa ole piirteitä, joiden vuoksi sitä olisi pidettävä vakavampana kuin muita anonyymisti internetissä esitettyjä loukkauksia. Sanoituksen perusteella vain muutama henkilö oli voinut tunnistaa epäillyn viittaavan kappaleen sanoissa nimenomaan asianomistajaan, eivätkä loukkaukset olleet mitenkään poikkeuksellisen vakavia.

Esitutkintaa ei yleensä toimiteta (loppuun) silloin, kun kunnianloukkaus on esitetty anonyymisti internetissä – esitutinnan toimittaminen edellyttäisi oikeusapupyynnön tekemistä maahan, jossa sijaitsee se palveluntarjoaja, jonka välityksellä loukkaus on tehty.¹⁵⁶ Lisäksi useissa päätöksissä on perusteltu esitutinnan rajoittamista sillä, että palvelimen ylläpitäjän velvoittaminen luovuttamaan viestin kirjoittajan tunnistamistiedot eli IP-osoite ei vielä tarkoita, että epäillyn henkilöllisyys selviäisi, koska usea käyttäjä voi käyttää samaa IP-tunnusta. Yhdessä päätöksessä on mainittu, että kirjoittaja ei ole selvitettävissä silloinkaan, jos hän on käyttänyt yleistä internet-yhteyttä esimerkiksi kahvilassa tai kirjastossa tai jos hän on käyttänyt vpn-salausta tai TOR-verkkoa. Oletus siitä, etteivät anonyymit internet-loukkaukset ole kohtuudella tai lainkaan selvitettävissä, on vahva, eikä mainitussa tapauksessa ole toimitettu esitutkintaa pelkän salauksen tai TOR-verkon käyttämisen mahdollisuuden vuoksi. Joissain päätöksissä on viitattu Poliisihallituksen antamaan ohjeeseen, joka koskee poliisin kansainvälistä yhteistoimintaa rikoksen selvittämiseksi. Sen mukaan oikeusapupyynnön tekemistä harkittaessa

on otettava huomioon pyynnön täyttämisestä aiheutuva työmäärä suhteessa saavutettavaan hyötyyn. Esimerkiksi yksittäisen internetpetoksen selvittäminen oikeusapumenettelyllä tai rikosasian siirrolla voi olla hyvin epätodennäköistä tilanteissa, joissa tekijät ovat anonyymejä ja/tai pankkitilien avaustiedot ovat tekaistuja ja teosta on jo kulunut aikaa. Erityisesti oikeusapupyynnön tarpeellisuutta on harkittava vähäisissä asioissa eli sellaisissa jutuissa, joista ei ole odotettavissa ankarampaa

osittain omalla nimellä. Tapauksessa I-U/16 täysin anonyymisti esiintyneen epäillyn henkilöllisyys selvitettiin, mutta esitutkintaa ei kuitenkaan toimitettu loppuun.

¹⁵⁶ Yhdessäkään täysin anonyymisti (eli niin, ettei asianomistajalla ole edes epäilyä siitä, kuka tekijä voisi olla) tehdyssä perusmuotoisessa kunnianloukkausepäilyssä esitutkintaa ei ole toimitettu eikä oikeusapupyynnöä tehty. Yhdessä törkeänä kunnianloukkauksena tutkitussa tapauksessa oikeusapupyynnön sijaan oli tehty, mutta se ei johtanut tietojen saamiseen siksi, että sosiaalisen median profiili, jolla loukkaus esitettiin, oli jo poistettu.

rangaistusta kuin sakkoa. Rikoksen vähäisyys ei kuitenkaan aina ole oikeusapupyynnön tekemisen este, sillä perusteltu, yksittäinen sinänsä vähäinen teko voi liittyä isompaan kokonaisuuteen.¹⁵⁷

Ohjeessa pidetään oikeusapupyynnön kannalta vähäisinä asioina kaikkia niitä rikosepäilyjä, joista ei ole odotettavissa sakkoa ankarampaa rangaistusta. Näissä oikeusapupyynnö tulisi ohjeen mukaan tehdä vain silloin, kun rikosepäily liittyy laajempaan tekokokonaisuuteen. Internetissä tehtyjen kunnianloukkausten esitutkintojen rajoittamisessa kustannusperusteella suhteellisen automaattisesti on kuitenkin kaksi keskeistä ongelmaa. Ensinnäkin tulisi pohtia, milloin tapausta voidaan tai tulisi esitutkintakustannuksista huolimatta pitää kuitenkin niin vakavana, että sitä olisi syytä tutkia. Esimerkiksi lapsiin kohdistuvat kunnianloukkaukset saattavat joissain tilanteissa olla tällaisia. Kunnianloukkauksen kohdistuminen lapseen tulisi huomioida arvioitaessa törkeän kunnianloukkauksen kvalifiointiperusteiden mutta myös törkeyden kokonaisarvion täyttymistä.¹⁵⁸ Lapseen kohdistuneita loukkauksia voitaisiin siis perustellusti pitää *lähtökohtaisesti* törkeinä. Tämän lisäksi edellä mainitussa apulaisvaltakunnansyyttäjän ratkaisussa 93/21/19 on todettu, että lapseen kohdistuvissa rikoksissa tärkeä yksityinen etu voi edellyttää esitutkinnan toimittamista, vaikka taloudellinen intressi ei olisikaan suuri. Samassa päätöksessä on lisäksi todettu, että oikeusapupyynnön tekeminen on normaali esitutkintatoimenpide eikä esitutkintaa voi automaattisesti rajoittaa siksi, että tutkinnan jatkaminen edellyttäisi oikeusapupyynnön tekemistä.

Tutkimusaineistossa on kaksi sellaista tapausta, joissa alle 18-vuotiasta lasta oli loukattu Facebook- ja Instagram-sovelluksissa niin sanotun valeprofiilin takaa niin, että tekijät jäivät tuntemattomiksi. Lisäksi yhdessä vastaavassa tapauksessa asianomistaja oli juuri täyttänyt kahdeksantoista vuotta. Kaikissa oli kyse halventavista ja seksuaalissävytteisistä loukkauksista, joita jo yksityisinä lapseen kohdistuvina viesteinäkin voidaan pitää haitallisina ja häiritsevinä, saati laajan yleisön nähtävillä jaettuina. Kaikki tapaukset on kuitenkin kirjattu perusmuotoisina kunnianloukkauksina, ja kaikissa kolmessa tapauksessa esitutkintaa on rajoitettu kustannusperusteella eikä tärkeän yksityisen edun ole katsottu edellyttävän esitutkinnan toimittamista.¹⁵⁹

Toinen ongelma osassa kustannusperusteella rajoitetuissa internetissä tehdyissä loukkauksissa on se, ettei epäiltyyn olla yhteydessä tai asiaa sel-

¹⁵⁷ POL-2018-11061, s. 3.

¹⁵⁸ HE 19/2013 vp, s. 44–45, 49.

¹⁵⁹ Tapaukset I-U/18, I-U/87 ja S-S/97.

vitetä silloin, kun epäillyn henkilöllisyys on tiedossa tai asianomistajalla on hänen henkilöllisyydestään vahva epäily. Yhteensä seitsemässä tällaisessa aineistoon kuuluvassa tapauksessa esitutkintaa on rajoitettu oikeusapupyynnön kalleuden ja työläyden vuoksi.¹⁶⁰ Yhtä¹⁶¹ lukuun ottamatta kaikissa näissä loukkaukset oli saatettu laajan henkilöjoukon saataville. Siitä huolimatta, että tekijästä oli vahva epäily, esitutkinnan rajoittamista on perusteltu tapauksissa sillä, että asian tutkiminen pidemmälle edellyttäisi kansainvälisen oikeusapupyynnön tekemistä ja ”esitutkintatoimien käynnistämisestä ja suorittamisesta aiheutuvat kustannukset tulisivat olemaan varsin selvässä epäsuhteessa saavutettavissa olevaan hyötyyn nähden”. Usein olisi kuitenkin mahdollista toimittaa esitutkinta tai ryhtyä esitutkintatoimenpiteisiin myös ilman oikeusapupyynnöä tai muita internet-rikoksiin liittyviä epävarmoja tai työläitä esitutkintakeinoja. Toisin sanoen tällaisissa rikosepäilyissä on myös kyse siitä, millaiset esitutkintatoimet katsotaan tarkoituksenmukaisiksi ja mahdollisiksi.

4.5 Rasistiset ja vähemmistöön kohdistuvat loukkaukset

4.5.1 Kunniaa loukkaavaa vihapuhetta koskeva sääntely

Rasistista kielenkäyttöä sisältävät kunnianloukkaukset valikoituivat tutkimuksessa tarkasteltavaksi teemaksi, koska niihin liittyy poikkeuksellisen paljon sellaista sääntelyä, jonka perusteella niitä ei tulisi lähtökohtaisesti pitää vähäisinä tekoina. On siis vahvoja perusteita lähteä siitä, ettei esitutkintaa pitäisi rajoittaa teon vähäisyyden perusteella silloin, kun on kyse rasistisista ja vähemmistöön kohdistuvaa vihapuhetta sisältävistä kunnianloukkauksista.

Kunnianloukkauksen voidaan katsoa aiheuttavan törkeän kunnianloukkauksen tunnusmerkistössä (RL 24:10) tarkoitettulla tavalla enemmän kärsimystä silloin, kun vihapuhetta sisältävä loukkaus kohdistuu vähemmistöryhmään kuuluvaan henkilöön. Toisaalta kokonaistorkeyttä arvioitaessa on huomioitava muun muassa se, että loukkaus sisältää rasistista ja vihapuheen kaltaista kielenkäyttöä.¹⁶² Näiden lisäksi rikoksen tekeminen rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskon-

¹⁶⁰ Tapaukset I-U/4, I-U/37, I-U/63, I-U/77, S-S/89, S-S/118 ja S-S/134.

¹⁶¹ Jo aiemmin työhön ja ammattiin liittyviä loukkauksia käsiteltäessä mainittu tapaus I-U/77.

¹⁶² HE 19/2013 vp, s. 49–50. Rasistisen rikoksen ja viharikoksen määrittelemisestä ks. esim. Neuvonen 2012, s. 411.

toon tai vakaumukseen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta on rangaistuksen koventamisperuste RL 6:5.1:n 4 kohdan mukaan. Nämä asiat tulisi huomioida jo rikosepäilyn kirjaamis- ja esitutkintavaiheessa.

Törkeän kunnianloukkauksen kvalifointiperusteena mainittuja vähemmistöryhmiä ei ole määritelty, mutta lienee selvää, että ainakin kaikki koventamisperusteena mainitut rodun, ihonvärin, syntyperän, kansallisuuden tai etnisen alkuperän, uskonnon tai vakaumuksen, seksuaalisen suuntautumisen tai vammaisuuden perusteella vähemmistöön kuuluvat henkilöt muodostavat esitöissä tarkoitetun vähemmistön. Esitöiden perusteella kvalifointiperusteena voidaan huomioida ”vihapuhe”, joka kohdistuu vähemmistöryhmän edustajaan.¹⁶³ Loukkauksen sisältö, rasistinen tai muu vihapuheen kaltainen kielenkäyttö, tulee huomioida kuitenkin myös kokonaisuutena, josta¹⁶⁴ joutuessaan arvioitaessa, joten vähemmistöryhmään kuuluvaan henkilöön kohdistuvaa, vähemmistöryhmää loukkaavaa vihapuhetta tulisi esitutkintavaiheessa aina arvioida siitä näkökulmasta, olisiko rikosepäily syytä kirjata ja tutkia törkeänä kunnianloukkauksena perusmuotoisen sijaan.

Rangaistusta määrättäessä samaa perustetta ei pitäisi käyttää sekä kvalifointiperusteena että koventamisperusteena.¹⁶⁵ Rasistinen motiivi tai muulla tavoin vähemmistöön kohdistuva vihamotiivi¹⁶⁶ rangaistuksen koventamisperusteena tulisi kuitenkin huomioida myös esitutkinta- ja syyteharkintavaiheessa, koska teon vähäisyyttä arvioitaessa on huomioitava siitä odotettavissa oleva rangaistus ja teon osoittama syyllisyys.¹⁶⁷ Tällä on merkitystä erityisesti silloin, kun tapausta ei ole kirjattu ja tutkittu törkeänä kunnianloukkauksena. Koventamisperuste viittaa myös siihen, että sen tarkoittamaa tekoa on pidettävä erityisen moitittavana. Tällaiseen teon motiiviin liittyvään moitittavuuteen on kiinnitettävä huomiota esitutkinnan rajoittamiseen liittyvässä vähäisyys- ja kustannusharkinnassa syyllisyyden näkökulmasta, mutta mahdollisesti myös tärkeää yksityistä tai yleistä etua arvioitaessa. Rasistisen motiivin tai vihamotiivin moitittavuuden ohella

¹⁶³ HE 19/2013 vp, s. 49/I.

¹⁶⁴ Ibid., s. 50/I.

¹⁶⁵ Ns. kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellosta ks. HE 44/2002 vp, s. 193; HE 317/2010 vp, s. 38. Ks. myös esim. Matikkala 2021, s. 223; Saarinen 2021.

¹⁶⁶ RL 6:5.1:n 4 kohdan mukaan vihamotiivi tarkoittaa rikoksen tekemistä rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta. Vihamotiivi on rangaistuksen mittaamiseen vaikuttava tekijä riippumatta siitä, kehen tai mihin rikos kohdistuu (HE 317/2010 vp, s. 13/II).

¹⁶⁷ Ks. esim. HE 79/1989 vp, s. 13/I, jonka mukaan ”[s]yyllisyyden arviointiin vaikuttavat muun muassa syyksiluettavuus eli tahallisuuden ja tuottamuksen eri asteet sekä useat rikoslain 6 luvussa mainituista rangaistuksen koventamis- ja lieventämisperusteista”.

rangaistuksen koventamisperusteiden esitöissä on korostettu vähemmistöryhmiin kohdistuvien rikosten keskimääräistä vakavampaa luonnetta seuraavasti:

Rikokset, jotka kohdistuvat suojaa kaipaaviin vähemmistöryhmiin, ovat keskimääräistä moitittavampia, sillä ne vaarantavat näihin ryhmiin kuuluvien asemaa, oikeuksia ja turvallisuutta tavalla, joka usein ylittää vastaaventyypisen keskimääräisrikoksen edustaman haitan. Rasistisista motiiveista tehty rikos saattaa herättää uhrissaan vakavia pelkotiloja, koska hän ei ole joutunut rikoksen uhriksi sattumalta, vaan sellaisen yleensä näkyvän ominaisuutensa vuoksi, joka altistaa hänet mahdollisesti jatkossakin rikoksen kohteeksi. Samoin kuin liigoittumista koskevan koventamisperusteen yhteydessä kovennus olisi myös perusteltavissa rasistisen väkivallan kasvun uhalla.¹⁶⁸

Rasististen rikosten ja vihapuheen sääntelyn taustalla on Euroopan neuvoston tietoverkkorikoksia koskevan yleissopimuksen (SopS 60/2007) rasistisia rikoksia koskeva lisäpöytäkirja (ETS 189) ja neuvoston puitepäätös rasismien ja muukalaisvihan tiettyjen muotojen ja ilmaisujen torjumisesta rikosoikeudellisin keinoin (neuvoston puitepäätös 2008/913/YOS). Instrumenttien katsottiin edellyttävän Suomessa tiettyjä täsmennyksiä erityisesti rangaistuksen koventamisperusteita (RL 6:5) sekä kiihottamista kansanryhmää vastaan (RL 11:10) koskeviin säännöksiin,¹⁶⁹ mutta niillä on merkitystä myös kunnianloukkauksessa silloin, kun puitepäätöksessä ja lisäpöytäkirjassa tarkoitettujen tekojen kohteena on yksi tai useampi yksilöitävissä oleva henkilö tai tällaisella teolla on vihamotiivi.¹⁷⁰

Puitepäätös velvoittaa muun muassa pitämään muukalaisvihamielisiä ja rasistisia vaikuttimia raskauttavina asianhaaroina tai huomioimaan ne tuomioistuimissa rangaistusta määrättäessä (4 artikla). Lisäksi puitepäätöksen johdannon 11 kohdan mukaan jäsenvaltioiden olisi varmistettava, että rikosten, joihin liittyy rasismia ja muukalaisvihaa, tutkinta ja syytetoimet eivät edellytä tekojen uhrien tekemää rikosilmoitusta tai heidän vireille panemaansa syytettä, sillä he ovat usein erityisen haavoittuvaisia ja haluttomia oikeustoimiin. Tästä huolimatta kunnianloukkaus on Suomessa asianomistajarikos.¹⁷¹ Hallituksen esityksessä on todettu, että ”[e]situtkin-

¹⁶⁸ HE 44/2002 vp, s. 192/II.

¹⁶⁹ HE 317/2010 vp.

¹⁷⁰ Ibid., esim. s. 36/I; HE 19/2013 vp, s. 21/I.

¹⁷¹ Puitepäätöksen rikoksesta ilmoittamista ja syytetoimia koskeva 8 artikla on kuitenkin rajattu vain kaikkein vakaviimpiin tapauksiin ja julkiseen yllyttämiseen väkivaltaan tai vihaan sekä muun muassa ihmisyyttä vastaan kohdistuvien rikosten vähättelyyn (8 artiklan

nan toimittaminen ja syytteen nostaminen voi kuitenkin poikkeuksellisesti tulla mahdolliseksi, vaikkei asianomistaja esittäisikään syyttämispyyntöä. Kunnianloukkausrikosten osalta valtakunnansyyttäjä voi rikoslain 24 luvun 12 §:n 2 momentin nojalla antaa määräyksen syytteen nostamisesta, jos rikos on tapahtunut joukkotiedotusvälinettä käyttäen ja erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista.”¹⁷² Käytännössä tämän merkitys on kuitenkin vähäinen, ja Suomi on saanut vuonna 2021 Euroopan komissiolta muistutuksen asiasta. Komission mukaan Suomessa ei ”ole kriminalisoitu vihapuhetta, joka kohdistuu rodun, ihonvärin, uskonnon, syntyperän taikka kansallisen tai etnisen alkuperän mukaan määräytyvän ihmisryhmän yksittäiseen jäseneseen. -- Suomessa ei myöskään ole varmistettu, että rasismiin ja muukalaisvihaan liittyviä rikoksia voidaan tutkia ja niistä voidaan nostaa syytteet ilman uhrin tekemää ilmoitusta tai syytöstä.”¹⁷³

Puitepäätös on huomioitu törkeää kunnianloukkausta koskevan sääntelyn taustalla ja Suomen rikoslainsäädännön on todettu täyttävän näiltä osin puitepäätöksen ja lisäpöytäkirjan vaatimukset, minkä lisäksi EU-oikeuden tulkintavaikutus edellyttää joka tapauksessa huomioimaan puitepäätöksen säännöksiä sovellettaessa. Puitepäätös korostaa rasististen ja vihaa lietsovien ilmaisujen vakavuutta, tällaisten rikosten kohteeksi joutuneiden haavoittuvuutta ja haluttomuutta oikeustoimiin sekä tarvetta huomioida rikosten rasistiset vaikuttimet raskauttavina asianhaaroina rangaistusta määrättäessä. Nämä kaikki seikat korostavat sitä jo sinänsä törkeää kunnianloukkausta koskevan sääntelyn perusteella selvää lähtökohtaa, että rasistiseen ja muuhun vähemmistöön kohdistuvaan vihapuheeseen on suhtauduttava erityisen vakavasti. Rasististen rikosten moitittavuutta korostaa kuitenkin lisäksi se, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuin hyväksyy vankeusrangaistuksen käytön kunnianloukkausrikoksissa tietyissä tapauksissa, joista yksi on nimenomaan vihapuhe ja väkivaltaan yllyttäminen.¹⁷⁴ Ilmaisurikosten uudistamiseen liittyvässä hallituksen esityksessä on mainittu puitepäätökseen ja lisäpöytäkirjaan viitaten, että perustekomuotoisessa kunnianloukkauksessa ei tarvita vankeusrangaistuksen uhkaa, koska törkeässä tekemuodossa se kuitenkin on, ja rasistiset rikokset voivat täyttää törkeän kunnianloukkauksen tunnusmerkistön.¹⁷⁵

viittaus 1 ja 2 artikloihin). Yksittäisiin henkilöihin kohdistuvat loukkaukset eivät siksi kuulu mainitun artiklan sääntelyvelvoitteiden alaan, eikä sitä pidetty ongelmallisena, että kunnianloukkaukset ovat asianomistajarikoksia. HE 317/2010 vp, s. 36/I.

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Euroopan komissio 18.2.2021, Viralliset ilmoitukset, Rasismin ja muukalaisvihan torjuminen.

¹⁷⁴ Päätöslauselma 1577/2007. Ks. myös HE 19/2013 vp, s. 20–21.

¹⁷⁵ HE 19/2013 vp, s. 20–21.

Sääntelyn perusteella on siis poikkeuksellisen vahvat ja yksiselitteiset perusteet pitää rasistista tai vähemmistöön kohdistuvaa vihapuhetta sisältäviä kunnianloukkauksia keskimääräistä vakavampina tai jopa törkeinä kunnianloukkauksina. Silloin kun tällaisia rikosepäilyjä pidetään ja ne kirjataan perusmuotoisina kunnianloukkauksina, tulisi esitutinnan toimittamista koskevassa harkinnassa huomioida tällaisten tekojen suurempi moitittavuus. Toisin sanoen tulisi olla hyvin vahvoja perusteita katsoa tällainen loukkaus esitutkintavaiheessa *perusmuotoisena kunnianloukkauksena vähäiseksi* teoksi niin, ettei edes tärkeän yleisen edun katsottaisi puoltavan esitutinnan toimittamista. Muussa tapauksessa sääntelyssä painotettu vakava suhtautuminen tämän tyyppisiin rikoksiin ja näiden rikosten uhrien oikeuksien turvaaminen tai yleisempi tavoite ja tarve paheksunnan ilmaisemisesta vihapuhetta kohtaan ei voi käytännössä toteutua.

4.5.2 Valtakunnansyyttäjän toimiston ratkaisuja

Osana syyttäjän toimien laadun ja yhdenmukaisuuden valvontaa (laki Syyttäjälaitoksesta 11.1.2019/32, 2:11–12), valtakunnansyyttäjän toimisto käsittelee syyttäjien menettelystä ja ratkaisuista tehtyjä muutoshakintapyyntöjä ja kanteluita.¹⁷⁶ Esitutinnan rajoittamista koskevia valtakunnan- ja apulaisvaltakunnansyyttäjän ratkaisuja on aika paljon, ja olemme käyneet tätä tutkimusta varten läpi vain joitain valikoituja tutkimusaiheeseen liittyviä ratkaisuja. Vaikka syyttäjän toimien laadun ja yhdenmukaisuuden valvonta on valtakunnansyyttäjän toimiston nimenomainen tehtävä, vaikuttaa siltä, ettei sen omakaan käytäntö ole ainakaan rasismiin ja vihapuheeseen liittyvissä kysymyksissä aivan yhdenmukaista.

Valtakunnansyyttäjän kunnianloukkausasiaa koskevassa päätöksessä 315/21/18 on osittain kyse rasismista ja sen merkityksestä teon vähäisyyttä arvioitaessa. Tapauksessa epäilty oli lähettänyt poliisille sähköpostiviestin, jossa arvosteli poliisin toimintaa yleisesti osittain epäasiallisia ilmaisuja käyttäen ja esitti myös henkilöön meneviä loukkauksia kyseistä poliisia kohtaan. Viesti liittyi tuolloin näkyvästi julkisuudessa käsiteltyyn rasistisista rikoksista epäillyn henkilön laajaan rikostutkintaan. Kyseinen poliisi toimi asiassa tutkinnanjohtajana. Kihlakunnansyyttäjä teki päätöksen esitutinnan rajoittamisesta vähäisyysperusteella perustellen vähäisyyttä sillä, että viesti liittyi pikemminkin loukkauksen kohteen työhön ja julkiseen virkaan kuin häneen yksityishenkilönä eikä ylittänyt sitä, mitä julkisessa

¹⁷⁶ Ks. myös Syyttäjälaitoksen työjärjestys, Dnro 78/14/19.

virassa olevan on siedettävä. Lisäksi perusteluiden mukaan kyse oli yksittäisestä, kahdenvälisestä sähköpostista eivätkä osapuolet tunteneet toisiaan.

Asianomistajan tehtyä muutosharkintapyynnön valtakunnansyyttäjälle valtakunnansyyttäjä otti asian uudelleen ratkaistavakseen ja arvioi sitä toisin kuin kihlakunnansyyttäjä. Epäillyn lähettämässä sähköpostiviestissä ei ollut käytetty rasistisia tai vihapuheeseen viittaavia ilmaisuja eikä viitattu millään tavalla siihen, että tutkinnan kohteena olevaa henkilöä epäiltiin nimenomaan rasistisista rikoksista ja että kritiikki kohdistuisi tutkintaan ja tutkinnanjohtajaan siitä syystä, että tutkinnan kohteena oli rasistisia rikoksia.¹⁷⁷ Valtakunnansyyttäjä kuitenkin antoi asialle ratkaisussaan merkitystä ja perusteli muiden syiden ohella oletetun rasistisen motiivin vaikuttavan siihen, ettei tekoa voida pitää vähäisenä ja esitutkintaa rajoittaa vähäisyysperusteella. Ratkaisussa huomioitiin puitepäätöksen tulkintavaikutus sekä se, että rasistisia vaikuttimia on pidettävä raskauttavana asianhaarana rikoksen laatuun katsomatta ja riippumatta siitä, keneen tai mihin rikos kohdistuu. Ratkaisussa on todettu hallituksen esitykseen (HE 317/2010 vp) viitaten, että rasistisesta vaikuttimesta tehty rikos voi olla yhtä moitittavaa kohdistuessaan johonkin muuhun henkilöön, kuten esimerkiksi rasistista kiihottamista ja väkivaltaa vastustavaan henkilöön tai rasistiseksi epäiltyä rikosta selvittävään viranomaiseen. Ratkaisussa tämän on todettu olevan teon vähäisyyttä vastaan vahvasti puhuva seikka.

Lisäksi valtakunnansyyttäjä katsoi tärkeän yleisen edun puoltavan esitutkinnan jatkamista kyseisessä tapauksessa osittain oletetusta rasismista johtuen. Tapausta pidettiin osana niin sanottua rasistista maalittamista, ”jonka laajeneminen ja yleistyminen on pelättävissä. Siinä rasistisia rikoksia käsittelevät poliisit, syyttäjät ja tuomarit joutuvat erilaisten viestinnällisten hyökkäysten, esimerkiksi sosiaalisessa mediassa toteutettujen parjauuskampanioiden [sic] kohteeksi. Tämän kaltaisen vaarallisen ilmiön torjumiseksi ja voimistumisen ehkäisemiseksi tärkeä yleinen etu vaatii esitutkinnan jatkamista.”

Sen sijaan kaksi vuotta tämän ratkaisun jälkeen annetussa apulaisvaltakunnansyyttäjän ratkaisussa (270/21/20) rasismia ei ole huomioitu lainkaan, vaikka siihen olisi ollut ilmeiset perusteet. Tapauksessa asianomistajaa kohti oli heitelty pieniä esineitä ja hänelle oli huudeltu rasistisia loukkauksia. Asia tutkittiin kunnianloukkauksena ja vaaran aiheuttamisena, mutta aluesyyttäjän päätöksen mukaan esitutkintaa rajoitettiin ETL 3 luvun 10 §:n 2 momentin kustannusperusteella. Apulaisvaltakunnansyyttäjän

¹⁷⁷ Tapaus sisältyy myös tutkimuksen aineistoon, joten käytettävissämme on ollut asiasta laajemmat tiedot kuin pelkästään se, mitä valtakunnansyyttäjän ratkaisusta käy ilmi.

ratkaisun mukaan esitutinnan rajoittaminen olisi tullut tehdä ROL 1 luvun 7 §:n 1 kohdan vähäisyysperusteella, mutta kumpikin viranomaisen argumentoi joka tapauksessa sen puolesta, että rikokset olivat vähäisiä tai poikkeuksellisen lieviä.

Tapauksen tiedoista käy ilmi, että huutelu oli ollut avoimen rasistista. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että tapauksessa ei ole tunnistettu tai huomioitu lainkaan teon rasistisen motiivin, vähemmistöön kohdistumisen tai ilmaisen sisältämän rasistisen vihapuheen oikeudellista merkitystä. Näiden tunnistaminen ja huomioiminen olisi voinut tai sen olisi pitänyt vaikuttaa ratkaisun lopputulokseen. Edellisessä tapauksessa rasismia pidettiin vahvasti vähäisyyttä vastaan puhuvana seikkana sekä yleisen edun arvioimisen kannalta merkityksellisenä siitä huolimatta, että tapauksessa rasismi oli epäsuoraa tai pelkästään kontekstin perusteella oletettua eikä loukkaus kohdistunut vähemmistöryhmään kuuluvaan henkilöön.

Jälkimmäisessä tapauksessa on todettu vaaran aiheuttamisesta, että teko hädin tuskin täyttää tunnusmerkistön, ja puolestaan kunnianloukkausta on pidetty vähäisenä, koska tapauksessa oli kyse yksittäisestä huutelusta, jolla ei ollut laajaa yleisöä. Rasismi huomioiden tapaus olisi kuitenkin voinut tulla arvioiduksi lähtökohtaisesti jopa törkeänä kunnianloukkauksena, mutta tätä olisi puoltanut myös se, että huutelun yhteydessä teon kohdetta heiteltiin tavaroilla. Nimittäin vähemmistöön kohdistuvan vihapuheen lisäksi kunnianloukkauksessa ankaroitamisperusteen käyttö voi hallituksen esityksen mukaan tulla kyseeseen myös silloin, kun kunnianloukkaukseen sisältyy ilmaisu väkivallan käyttämisestä loukattua kohtaan.¹⁷⁸ Erityisesti kun katsottiin, että vaaran aiheuttamisteko (esineiden heitteleminen) oli niin vähäinen, että tunnusmerkistö ei välttämättä edes täytyisi, olisi ollut perusteita huomioida teko osana kvalifointiperusteita kunnianloukkaudessa. Joka tapauksessa teon pitäminen perusmuotoisena kunnianloukkauksena rikoslajissaan vähäisenä on vastoin edellä mainittujen EU-sääntelyinstrumenttien sekä RL 6 luvun 5 §:n rangaistuksen koventamisperusteiden ja yleisen edun sekä siihen liitettävän preventiotavoitteen tarkoitusta.

Tapaukset ovat hyvin erityyppisiä, eikä tarkoituksemme ole vertailla tekojen vakavuutta keskenään vaan kiinnittää huomiota rasismille ja vihapuheelle päätöksissä annettuun oikeudelliseen merkitykseen. Ratkaisujen perusteella edes valtakunnansyyttäjän toimiston linja rasististen rikosten esitutkintaa koskevissa tapauksissa ei ole yhtenäinen ja vihapuheen pahek-

¹⁷⁸ HE 19/2013 vp, s. 49/I. Mainittu kriteeri on kuitenkin epämääräinen ja tulkinnanvarainen, koska silloin kun on kyse avoimesta uhkauksesta, kirjataan yleensä myös laitton uhkaus tai jokin muu rikos (esim. vaaran aiheuttaminen), ja muissa tapauksissa ei ole ollenkaan selvää, onko kyse esitöissä tarkoitettusta väkivallan ilmauksesta.

suttavuutta korostavan sääntelyn kannalta perusteltu. On epäjohdonmukais-
ta, että rasismille on annettu harkinnassa merkittävä painoarvo tapaukses-
sa, jossa yksityiseen sähköpostiin sisältynyt ilmaisu ei sisältänyt mitään
avoimen rasistista ja loukkaus ei kohdistunut vähemmistön edustajaan
vaan virkatehtävää hoitavaan viranomaiseen, jonka on siedettävä kovem-
paa kritiikkiä ja arvostelua kuin muiden¹⁷⁹. Puolestaan toisessa, avoimen
rasistisessa, väkivallan uhkaa sisältäneessä ja vähemmistöryhmän edusta-
jaan kohdistuneessa teossa, jolla oli myös muita kuulijoita, rasismia ei ole
huomioitu lainkaan ja teko(j)a on pidetty vähäisenä. Esimerkit osoittavat,
että rasismia ja muuta vihapuhetta ei huomioida esitutkinnan rajoittamises-
tä päätettäessä järjestelmällisesti, vaan asian huomioimisessa ja sille an-
nettussa oikeudellisessa merkityksessä on vaihtelua jopa valtakunnansyyttä-
jän toimiston ratkaisuisissa, joiden tulisi kuitenkin ohjata syyttäjien toiminta-
ta päätöksentekoa.

4.5.3 Soveltamiskäytäntö tutkimusaineistoon kuuluvissa tapauksissa

Törkeinä kunnianloukkauksina kirjatuisissa kahdeksassa aineistoomme kuu-
luneessa tapauksessa ei ollut mukana yhtään rasistista tai vähemmistöön
kohdistuvaa vihapuhetta sisältävää loukkausta. Tunnistimme tutkimuksem-
me aineistosta perusmuotoisina kirjatuisista kunnianloukkauksista yhteensä
vain¹⁸⁰ yhdeksän tapausta, joissa loukkaukseen liittyi rasistinen ilmaus tai
motiivi. Tunnistamista vaikeuttaa ensinnäkin se, että poliisin kirjaamista
tiedoista saattaa puuttua tarkat tiedot ilmaisun sisällöstä. Teko on voitu kir-
jata esimerkiksi niin, että asianomistaja on ilmoittanut toisen haukkuneen
häntä ja hänen perhettään Facebookissa ilman, että kirjauksessa on tietoa,
millaisia ilmauksia haukkumisessa tarkalleen ottaen käytettiin. Toiseksi te-
oissa voi olla rasistinen motiivi, vaikka loukkaus itsessään ei sisällä rasistis-
ta ilmausta tai motiivi ei ilmauksesta itsestään käy ilmi, mutta näitä on käy-
tännössä mahdotonta tunnistaa esitutkinta-aineiston perusteella.

Aineistossamme on mukana tapaus (I-U/19), jossa esitetty ilmaus itses-
sään ei sisällä mitään rasistista tai rasistisiin motiiveihin viittaavaa kielen-

¹⁷⁹ Vrt. RL 24:9.3 ja säännöksen esityöt (HE 19/2013 vp, s. 47–48) sekä esim. KKO 2007:70.

¹⁸⁰ Rasistisista motiiveista tehdyt rikokset ovat ylipäänsä aliraportoituja, ks. esim. OM 7/2016. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että poliisin tietoon tulleiden vihapuhetta sisältävien kun-
nialoukkausten määrä on yli kaksinkertaistunut vuosien 2006 ja 2017 välillä ja samaan
aikaan näiden rikosten selvitysprosentti on laskenut 52 %:sta 17 %:iin. Selvityksen perus-
teella kunnianloukkaus on ollut toiseksi yleisin viharikos. Juutinen 2021, s. 19 ja 41.

käyttöä eikä asianomistaja tietävästi kuulu mihinkään etniseen tai kansalliseen vähemmistöryhmään, mutta asianomistaja on kuulustelussa ilmoittanut, että teko tehtiin rasistisista motiiveista. Kuulustelussa häneltä ei ole pyydetty asiaan tarkennusta tai perusteluja. Epäilty puolestaan on kiistänyt rasistisen motiivin. Tapaus ei ole mukana rasistisiksi tunnistamissamme loukkauksissa, koska väitteelle ei ole löydettävissä tukea tapauksen tiedoista. Teko saattaa kuitenkin olla tehty rasistisista motiiveista, ja samoin aineistossa voi olla muita tapauksia, joissa rasismi on jäänyt ilmoittamatta tai tunnistamatta joko asianosaisilta, poliisilta tai omassa analyysissämme.

Aineistosta tunnistetuista rasistisista loukkauksista kaksi liittyy asianomistajan todelliseen tai oletettuun kansallisuuteen ja seitsemän asianomistajan etniseen alkuperään tai ihonväriin (osassa kansallisuuden ohella). Yhdessäkään aineistoon kuuluneessa rasistiseksi tunnistetussa tapauksessa ei ole viitteitä siitä, että sen kirjaamista ja tutkimista törkeänä kunnianloukkauksena olisi harkittu. Esitutkinta on toimitettu vain kahdessa tapauksessa¹⁸¹, ja esitutkintaa on rajoitettu seitsemässä tapauksessa¹⁸². Toisessa tutkituista tapauksista (I-U/47–48) on kyse naapurusten välisestä pidempiaikaisesta kiistasta, jonka aikana molemmin puolin oli väitetysti loukattu toista ja tehty muuta kiusaa: toista osapuolta epäiltiin kunnianloukkauksesta ja toista lievistä pahoinpitelystä. Esitetyt loukkaukset olivat rasistisia, mutta asiaan ei kiinnitetty esitutkinnassa mitään huomiota eikä ole viitteitä siitä, että esitutkinta olisi toimitettu edes osittain rasismin vuoksi. Puolestaan toisessa tutkitussa tapauksessa (I-U/17) epäilty oli nimittellyt asianomistajaa rasistisesti ja läpsäissyt tätä julkisella paikalla. Osapuolet eivät tunteneet toisiaan. Tilanteesta on kirjattu kunnianloukkauksen lisäksi lievä pahoinpitely, ja epäilty oli ilmoittanut tekonsa motiiviksi sen, että hän on ”osittain rasisti”.

Ongelmallisempia ovat kuitenkin ne seitsemän tapausta, joissa rasismiin ja mahdollisesti muihinkaan teon vakavuuteen viittaaviin piirteisiin ei ole kiinnitetty huomiota ja esitutkintaa on rajoitettu. Tapaukset eivät ole selvästi vähäisempiä kuin edellä mainitut tapaukset, joissa esitutkinta on toimitettu; erityisesti ensin mainitussa tapauksessa provosoinnille olisi voitu antaa merkitystä teon vähäisyyttä arvioitaessa.

Kahdessa näistä aineistoon kuuluneista rasistisista loukkauksista, joissa esitutkintaa on rajoitettu, tekokokonaisuuksissa oli mukana kunnianloukkauksen lisäksi vakavampana rikoksena laitton uhkaus (RL 25:7) ja toisessa myös niskoittelu poliisia vastaan (RL 15:4). Toisessa tapauksessa esitut-

¹⁸¹ Näistä kumpikin on tutkittu Itä-Uudenmaan poliisilaitoksella.

¹⁸² Näistä neljä tapausta on kirjattu Itä-Uudenmaan, kaksi Sisä-Suomen ja yksi tapaus Itä-Suomen poliisilaitoksella.

kinnan rajoittamisperusteena oli nuoruus ja toisessa vähäisyys. Teoilla ei selvitysten perusteella ollut muuta tarkoitusta tai motiivia kuin toisen loukkaaminen ja rasismi, ja tilanteet olivat kohteilleen uhkaavia. Kumpaankin tekoon osallistui tunnistetun epäillyn lisäksi muitakin henkilöitä, mikä korosti tilanteiden pelottavuutta niissä yksin olleille asianomistajille. Vähäisyysperusteella rajoitetussa tapauksessa (I-U/45) epäillyt olivat miehiä, jotka uhkasivat naisasianomistajaa tapolla tämän kotitalon ovella estäen samalla asianomistajaa sulkemasta ovea. Yksi epäillyistä oli uhkaillut ja solvannut asianomistajaa rasistisesti ja sukupuolta halventavalla tavalla jo aiemminkin. Ainakin rasismi, ilmeinen loukkaamistarkoitus, tapolla uhkaaminen sekä toistuvuus huomioiden tekojen pitämistä vähäisenä ei voida pitää perusteltuna. Nuoruusperusteella rajoitetussa esitutkinnassa (I-U/11) puolestaan teon vakavana pitämistä olisi puoltanut rasismin, uhkaamisen ja loukkaamistarkoituksen lisäksi asianomistajan alaikäisyys. Asianomistaja oli 12-vuotias ja useita vuosia epäiltyä nuorempi. Kummassakaan tapauksessa näitä piirteitä ei ole tuotu esiin tekojen törkeyttä tai edes teon vakavuutta ja esitutkinnan toimittamista puoltavina seikkoina.

Lopuissa viidessä rasistiseksi tunnistetussa loukkauksessa, joissa esitutkintaa on rajoitettu, oli kyse pelkästä kunnianloukkauksesta tai sen lisäksi muista sakolla rangaistavista rikoksista. Näistä yhdessä tapauksessa esitutkintaa on rajoitettu kustannusperusteella ja neljässä harkinnanvaraisilla perusteilla. Harkinnanvaraisilla perusteilla tehdyistä rajoituspäätöksistä kolme on tehty vähäisyys- ja yksi nuoruusperusteella. Nuoruusperusteella rajoitetussa esitutkinnassa (I-S/150) on kyse tapauksesta, jossa 15-vuotias epäilty oli haukkunut asianomistajaa käyttäen rasistista ilmaisua sekä käyttäytynyt aggressiivisesti. Esitutkinnan rajoittamispäätöksessä huomioitiin myös epäillyn halukkuus sovitella asiaa, mihin asianomistaja ei kuitenkaan suostunut. Loukkauksessa, jonka esitutkintaa (I-U/27) rajoitettiin kustannusperusteella, oli kyse tuntemattomaksi jääneen henkilön YouTubeen lataamasta videosta, jolla esiintyvää asianomistajaa oli kuvailtu rasistisella ilmaisulla.

Vähäisyysperusteella rajoitetuista tapauksista yhdessä (I-U/9) oli kyse perheen sisäisestä riitatilanteesta, jossa yhtä perheenjäsentä oli haukuttu muun muassa rasistista ilmaisua käyttäen toisen perheenjäsenen kuullen. Toisessa tapauksessa (S-S/143) epäilty oli huutanut asianomistajalle tämän työpaikalla julkisessa tilassa rasistisia loukkauksia. Esitutkinnan rajoittamista vähäisyyden perusteella on jälkimmäisessä tapauksessa perusteltu sillä, että ”rikosta on sen haitallisuus ja siitä ilmenevä tekijän syyllisyys huomioon ottaen pidettävä kokonaisuutena arvostellen vähäisenä”. Lisäksi päätöksessä on mainittu, että loukkaukset tulivat vain asianomistajan ja

tämän esimiehen tietoon ja että teosta ei ole aiheutunut *konkreettista vahinkoa*¹⁸³ ja siitä mahdollisesti aiheutunut kärsimys on *yleisen elämäkokemuksen perusteella arvioituna* vähäistä. Perustelut ovat ristiriidassa sen hallituksen esityksen maininnan kanssa, että vähemmistöryhmiin kuului henkilöihin kohdistuvat rikokset usein ylittävät vastaaventyypin keskimääräisrikkoksen edustaman haitan.¹⁸⁴ Vastaavanlainen perustelu kärsimyksen vähäisyydestä yleisen elämäkokemuksen perusteella arvioituna on myös kolmannessa rasistisesta loukkauksesta vähäisyysperusteella tehdyssä esitutinnan rajoittamispäätöksessä. Tapauksessa (S-S/124) entinen puoliso oli haukkunut asianomistajaa Facebookissa rasistista ilmaisua käyttäen ja toivoen tämän sairastumista ja kuolemaa. Julkaisu oli poistettu, mutta se oli ehtinyt olla nähtävillä 23 päivän ajan ja asianomistaja katsoi tulleen helposti tunnistetuksi loukkauksen perusteella, vaikka siinä ei mainittu hänen nimeänsä.

Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että esitutkintavaiheessa esitutkintaviranomaiset eivät kiinnittä riittävästi huomiota rasismiin tai tunnista sitä ja sen merkitystä teon törkeyttä, vähäisyyttä ja kustannusten epäsuhtaisuutta sekä tärkeää yleistä ja yksityistä etua arvioidessaan.¹⁸⁵ Tähän viittaa esitutkinnan rajoittaminen suurimmassa osassa tapauksista ja loukkausten kirjaaminen säännönmukaisesti perusmuotoisina kunnianloukkauksina. Lisäksi puutteisiin tunnistamisessa ja huomioimisessa viittaa se, ettei esitutkinnan rajoittamispäätöksissä ole mainittu rasismia – päätöksissä saateen vedota yleiseen elämäkokemukseen ja kärsimyksen vähäisyyteen, vaikka rasistisissa ja vähemmistöihin kohdistuvissa loukkauksissa ei lähtökohtaisesti pitäisi olla kyse näiden arvioimisesta.

Rasismien oikeudellisen merkityksen puutteelliseen tunnistamiseen ja huomioimiseen viittaa myös se, että asia ohitetaan esitutkinnassa osapuolia kuultaessa. Tekoon liittyvä rasismi tulee esille kahdessa aineistoon kuuluvassa tapauksessa kuulustelujen yhteydessä. Ensinnäkin edellä mainitussa tapauksessa, jossa kuulustelussa epäilty itse ilmoitti tekonsa motiiviksi sen, että hän on ”osittain rasisti”, ei kuitenkaan ollut kyse siitä, että asiaa

¹⁸³ Ilmaus tai jopa edellytys ”konkreettisesta vahingosta” on erikoinen kunnianloukkausrikkoksen yhteydessä, eikä päätöksen perusteluista selviä, mitä sillä tarkoitetaan.

¹⁸⁴ HE 44/2002 vp, s. 192/II.

¹⁸⁵ Ks. myös Juutinen 2021, s. 21–23. Selvityksessä viharikoksiksi tunnistetuista kunnianloukkauksista poliisi oli merkinnyt viharikoksiksi vain 21 % (vuosi 2017). Toisaalta myös selvityksessä (esim. s. 10–11, 26) on hieman harhaanjohtavasti todettu, että koska vihamotiivi ei kuulu mm. kunnianloukkauksen tunnusmerkistöön, motiivia ja sen merkitystä on arvioitava lähinnä kovenantamisperusteen näkökulmasta. Siinäkin ei siis ole huomioitu sitä, että vihamotiivi saattaa olla peruste katsoa teko törkeäksi kunnianloukkaukseksi, jolloin se on myös tunnusmerkistön valintaan liittyvä kysymys.

olisi kysytty ja käsitelty viranomaisen aloitteesta. Toisessa edellä käsitellyssä tapauksessa, jossa asianomistaja väitti loukkauksen olleen rasistinen mutta rasismi ei millään tavalla käynyt ilmi käytetyistä ilmaisuista tai kontekstista, väitettä ei kyseenalaistettu tai pyydetty asianomistajaa tarkentamaan tai perustelemaan väitettään.¹⁸⁶ Väitteen jättäminen huomiotta viittaa siihen, ettei esitutkintaviranomainen ole pitänyt sitä tutkittavan asian kannalta relevanttina.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Esitutkinna rajoittamisen päätöskäytäntö kunnianloukkauksrikoksissa ei ole ennakoitavaa ja yhtenäistä tai yhdenvertaista vaan vaikuttaa ennen kaikkea sattumanvaraiselta. Tietty ja suhteellisen vakiintunut, joskin aika pieni osa perusmuotoisista kunnianloukkausepäilyistä etenee syyttäjälle vuosittain, mutta linja ei ole yhtenäinen siltä osin, millaiset tapaukset valikoituvat prosessissa eteenpäin, kuinka suuri osa tapauksista eri poliisilaitoksilla etenee prosessissa ja millä perusteella esitutkintaa rajoitetaan. Käytäntö on epäyhtenäinen myös sen suhteen, mitkä rikosepäilyt kirjataan ja tutkitaan törkeinä ja mitkä perusmuotoisina kunnianloukkauksina.

Päätöskäytännön sattumanvaraisuus ja epäjohtonmukaisuus johtunee osittain siitä, että lainsäädännössä on asetettu hyvin väljät raamit kunnianloukkausepäilyjen vähäisyyttä ja niiden esitutkintakustannusten epäsuhtaisuutta koskevalle arvioinnille. Sääntelyssä on paljon tulkinnan- ja harkinnanvaraisuutta, jolloin yksittäisessä tapauksessa voidaan päätyä perustelustikin hyvin erilaisiin lopputuloksiin. Tulkinnanvaraisuutta on niin kunnianloukkauksrikoksen vähäisyyden ja vakavuuden arvioimisessa kuin esitutkintaa koskevissa säännöksissäkin. Tämän lisäksi esitutkintalain systematiikka on osittain epäselvä, mikä saattaa myös osaltaan vaikuttaa käytännön epäyhtenäisyyteen.

Keskusteltaessa toimenpiteistä luopumisen sääntelystä rikosprosessissa on jo pitkään pohdittu sitä, ovatko legalistinen kulttuuri ja esitutkinta- tai syytepakkeriaate Suomessa murtumassa. Tämän tutkimuksen ja tutkimuksessa tarkastellun aineiston perusteella ei ole realistista puhua legalismista eikä esitutkintapakosta. Esitutkinna toimittamista ja rajoittamista koskeva sääntely sisältää niin paljon harkinnanvaraa erityisesti vähäisemmissä rikoslajeissa, että legalismin tai esitutkintapakon ajatus ei millään tavalla kuvaa edes sääntelyä, saati käytäntöä. Nykyinen sääntely ja ohjeis-

¹⁸⁶ Rikosten vaikuttimien selvittämisestä kuulusteluissa ks. myös Juutinen 2021, s. 25–28.

tus eivät selvästikään riitä takaamaan yhtenäistä päätöskäytäntöä esitutkintavaiheessa, ja näyttää siltä, että aiemmat havainnot ja viitteet esitutkinnan rajoittamista koskevan sääntelyn tulkinnanvaraisuudesta ja päätöskäytännön epäyhtenäisyydestä pitävät paikkansa tai ovat jopa pahentuneet.¹⁸⁷

Toisaalta aineistomme perusteella valtaosa perusmuotoisista kunnianloukkauksista todella on suhteellisen vähäisiä rikoksia, joiden käsittelemiseen pitkä ja kallis rikosprosessi ei välttämättä ole mielekäs. Ongelmat eivät kuitenkaan ole esimerkiksi siinä, että vähäisiä rikoksia pitäisi ”esitutkintapakon” vuoksi tutkia silloinkin, kun esitutkinta katsottaisiin epätarkoituksenmukaiseksi.¹⁸⁸ Vaikuttaa pikemminkin siltä, että ratkaisuja esitutkinnan rajoittamisesta tehdään osittain puutteellisilla tai hyvin vähäisillä tiedoilla rikosepäilyistä, jolloin saattaa jäädä tunnistamatta vakaviakin tekoja tai teon vakavampaan luonteeseen viittaavia piirteitä tai yksittäisen loukkauksen liittyminen laajempaan häirintään. Tähän viittaa myös esimerkiksi se, että esitutkinnan rajoittamista koskevien päätösten perusteissa on usein vedottu vähäisyyden tueksi siihen, että kyse on yksittäisestä teosta, vaikka rikosilmoituksen tiedoista käy selvästi ilmi, että loukkaukset ja erilainen häirintä on ollut jatkuvaa tai toistuvaa.

Esitutkintaa koskevan sääntelyn tulkinnanvaraisuus tai epäselvyys ei siten selitä käytännön epäjohdonmukaisuutta kokonaan, mutta sama koskee myös kunnianloukkausrikosten vähäisyyteen tai vakavuuteen liittyvää harkintaa. Kunnianloukkausteon vähäisyyden arvioimiseen sisältyy paljon harkinnanvaraa, mutta esitutkintavaiheessa ei aina huomioida aivan ilmeisäkään teon vähäisyyteen tai vakavuuteen viittaavia seikkoja, kuten provosoimista vähäisyyden perusteena tai kunnianloukkaukseen sisältyvää rasismia tai vihapuhetta teon vakavuuden puolesta puhuvana seikkana. Tarkoitus puuttua vihapuheeseen ja huomioida vihapuheen ja rasististen loukkausten erityinen paheksuttavuus on sääntelyn perusteella selvä, mutta tästä huolimatta vaikuttaa siltä, että asiaan kiinnitetään huomiota vain harvoin ja rasistisia loukkauksia pidetään usein vähäisinä kunnianloukkauksina. Esitutkinnan rajoittamiskäytäntö ei siten vastaa täysin rikoslain ja esitutkintaa koskevan sääntelyn asettamia edellytyksiä ja lain tarkoitusta.

Päätöskäytäntö näyttäisi olevan edes jossain määrin yhtenäinen vain anonymisti internetin keskustelupalstalla tai sosiaalisen median sovelluksissa esitetyissä loukkauksissa, joissa esitutkintaa ei yleensä toimiteta. Internet-loukkausten tutkimatta jättämiseen on kuitenkin syytä kiinnittää huomiota. Niiden osuus kaikista viranomaisten tietoon tulleista kunnian-

¹⁸⁷ Nissinen 2007.

¹⁸⁸ Vrt. Tolvanen 2020, s. 33.

loukkausepäilyistä on suuri, ja oletettavasti niiden tai muiden internetissä tehtävien rikosten määrä ja merkitys eivät ole jatkossakaan vähenemässä. Lisäksi se, että loukkaus on esitetty internetissä, tarkoittaa usein sen leviämistä laajan henkilöpiiriin tietoon, ja sitä kautta tämän tyyppiset loukkaukset ovat omiaan aiheuttamaan jo lähtökohtaisestikin suurempaa kärsimystä kohteelleen kuin muut loukkaukset. Toisaalta internetissä tehdyissä, mahdollisesti laajaakin julkisuutta saavissa rikoksissa myös yleiselle edulle tulisi antaa merkitystä esitutinnan toimittamista harkittaessa. Rikoksissa, joista suurin osa jää vähäisinä tutkimatta mutta jotka kuitenkin tehdään usein julkisesti, esitutkintakäytännöllä voi olla merkittävä rooli sen suhteen, millaista käyttäytymistä ja kielenkäyttöä siedetään ja pidetään yleisesti hyväksyttävänä. Tämä puolestaan vaikuttaa vähemmistöjen asemaan ja kohteluun sekä mahdollisuuksiin toimia julkisessa roolissa. Lisäksi yleisemminkin kokemus ja tieto siitä, että vakavaankaan loukkaamiseen ja häirintään ei välttämättä puututa, vaikuttaa ihmisten halukkuuteen osallistua julkiseen keskusteluun.¹⁸⁹

¹⁸⁹ Esim. Pöyhtäri – Haara – Raittila 2013, s. 132–137; Pöyhtäri 2015, s. 258–259.

LÄHTEET

Kirjallisuus

- Alvesalo-Kuusi, Anne – Kumpula, Anne, Oikeussosiologia, oikeustiede ja lainoppi, s. 34–51 teoksessa Kati Nieminen – Noora Lähteenmäki (toim.), *Empiirinen oikeustutkimus. Gaudeamus 2021*.
- Ervo, Laura, Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. WSOY 2005.
- Eskola, Jari – Suoranta, Juha, Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino 2014.
- Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko, Esitutkinta ja pakkokeinot. Alma Talent 2020.
- Frände, Dan – Wahlberg, Markus, Kunnianloukkaus, kirjan luku teoksessa Dan Frände – Jussi Matikkala – Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Pekka Viljanen – Markus Wahlberg, *Keskeiset rikokset. 4. uudistettu painos. Edita Publishing 2018*.
- Heiskanen, Sari – Ohisalo, Jussi, Talousrikosjuttujen rakentaminen esitutkinnassa – kohti tutkintakulttuurin murrosta? *Oikeus 3/2005*, s. 241–261.
- Helesvirta, Jussi, Esitutinnan aloittaminen – Syytä epäillä -kynnys ja siihen liittyvä harkinta. *Edilex 2020/24*.
- Hyttinen, Tatu, Vihapuhe ja oikeuksien väärinkäytön kieltö, s. 89–111 teoksessa Dan Frände – Dan Helenius – Heli Korkka – Raimo Lahti – Tapio Lappi-Seppälä – Sakari Melander (toim.), *Juhlajulkaisu Kimmo Nuotio 1959 – 18/4 – 2019. Forum Iuris 2019*.
- Illman, Mika, Järjestelmällinen häirintä ja maalittaminen – Lainsäädännön arviointia. *Valtioneuvoston selvitys 2020:3*.
- Jokela, Antti, Rikosprosessioikeus. 5. uudistettu painos. Alma Talent 2018.
- Jonkka, Jaakko, Syytekynnys – tutkimus syytteen nostamiseen vaadittavan näytön arvioinnista. *Suomalainen Lakimiesyhdistys 1991*.
- Juutinen, Marko, Viharikokset ja niiden käsittely rikosprosessissa. Oikeusministeriön julkaisuja, *Selvityksiä ja ohjeita 2021:18*.
- Jääskeläinen, Petri, Syyttäjätuomarina. Rikos- ja prosessioikeudellinen tutkimus seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen ja rangaistusmääräysmenettelyn ehdoista Suomessa ja Ruotsissa. *Suomalainen Lakimiesyhdistys 1997*.
- Kangasniemi, Tea, Rikosprosessin kustannukset syyttäjän näkökulmasta. *Defensor Legis 4/2006*, s. 650–665.
- Kivivuori, Janne – Aaltonen, Mikko – Näsi, Matti – Suonpää, Karoliina – Danielsson, Petri, *Kriminologia: Rikollisuus ja kontrolli muuttuvassa yhteiskunnassa. 2. painos. Gaudeamus 2018*.
- Koivukari, Kristiina, Voisiko maalittaminen olla rangaistavaa? *Lakimies 6/2021*, s. 963–992.
- Lahti, Raimo, Toimenpiteistä luopumisesta rikosten seuraamusjärjestelmässä – Erityisesti silmällä pitäen tuomitsematta jättämistä. *Suomalainen Lakimiesyhdistys 1974*.
- Lappi-Seppälä, Tapio, Rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista koskeva uudistus I. *Lakimies 7/1991*, s. 902–928. (1991a)

- Lappi-Seppälä, Tapio, Rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista koskeva uudistus II. Lakimies 8/1991, s. 1202–1232. (1991b)
- Launiala, Mika, Esitutkinna tuomioon – esitutkinta osana rikosprosessia ja rikosprosessin funktiot. Edilex 2010/3.
- Launiala, Mika, Esitutkinna tarkoitusperistä ja esitutkintaperiaatteista, s. 225–237 teoksessa Anssi Keinänen – Reima Kukkonen – Mia Kilpeläinen (toim.), Oikeustieteiden moniottelija – Matti Tolvanen 60 vuotta. Edita Publishing 2015.
- Linna, Tuula, Oikeudenmukaisen rankaisemisen ideaali ja reaali – tunnustaminen rangaistuksen lieventämisperusteena, s. 275–297 teoksessa Dan Frände – Dan Helenius – Heli Korkka – Raimo Lahti – Tapio Lappi-Seppälä – Sakari Melander (toim.), Juhlajulkaisu Kimmo Nuotio 1959 – 18/4 – 2019. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2019.
- Lönnroth, Kaarle – Rantaeskola, Satu, Esitutkinna toimittamisen yleiset säännökset, kirjan luku teoksessa Satu Rantaeskola – Kimmo Halme – Leo Kortessalmi – Kaarle Lönnroth – Johanna Parviainen – Teemu Saukoniemi – Sanna Springare (toim.), Esitutkintalaki – kommentaari. Poliisiammattikorkeakoulu 2014.
- Matikkala, Jussi, Onko ilmaisorikoksia koskeva sääntelymme kohdallaan?, s. 147–169 teoksessa Tatu Hyttinen – Antti Jokela – Jussi Tapani – Mikko Vuorenpää (toim.), Rikoksesta rangaistukseen. Juhlajulkaisu Pekka Viljanen 1952 – 26/8 – 2012. Turun yliopisto 2012.
- Matikkala, Jussi, Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. 2. uudistettu painos. Edita 2021.
- Melander, Sakari, Yhdenvertaisuus rikosoikeudessa. Oikeus 2/2011, s. 175–198.
- Mäkinen, Kari, Sanat ovat tekoja: Vihapuhe ja nettikiusaamisen vastaisten toimien tehostaminen.
- Nieminen, Kati – Lähtenmäki, Noora, Johdatus oikeuden empiiriseen tutkimiseen, s. 11–33 teoksessa Kati Nieminen – Noora Lähtenmäki (toim.), Empiirinen oikeustutkimus. Gaudeamus 2021.
- Nissinen, Matti, Esitutkinna rajoittaminen – mahdollisuuksien taidetta. Defensor Legis 1/2007, s. 54–69.
- Nuotio, Kimmo, Miten vihapuhetta tulisi rajoittaa?, s. 204–295 teoksessa Maija Aalto-Heinilä – Visa Kurki (toim.), Mitä oikeudet ovat? Filosofian ja oikeustieteen näkökulmia. Gaudeamus 2019.
- Nuutila, Ari-Matti – Majanen, Martti, RL 24: Yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkauksirikokset (päivitetty 2009), kirjan luku teoksessa Tapio Lappi-Seppälä – Kaarlo Hakamies – Dan Helenius – Pekka Koskinen – Martti Majanen – Sakari Melander – Kimmo Nuotio – Ari-Matti Nuutila – Timo Ojala – Ilkka Rautio, Rikosoikeus. Alma Talent 2004–, päivittyvä.
- Ollila, Riitta, Vankeutta kunnianloukkauksista. Lakimies 2/2011, s. 365–386.
- Pietikäinen, Sari – Mäntynen, Anne, Uusi kurssi kohti diskurssia. Vastapaino 2019.
- Pylvänen, Päivi, Arvostelua vai halventamista? Kunnianloukkaus internetissä vuosina 2013 ja 2014. Edilex 2015.
- Pöyhtäri, Reeta – Haara, Paula – Raittila, Pentti, Vihapuhe sananvapautta kaventamassa. Tampere University Press 2013.

- Pöyhtäri, Reeta, Vihapuhe haasteena uutismedialle ja journalismille, s. 241–266 teoksessa Riku Neuvonen (toim.), Vihapuhe Suomessa. Edita 2015.
- Saari, Ville A., Kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon vaikutus rangaistuksen määräämiseen. Edilex 2021/56.
- Silverman, David, Interpreting qualitative data. Sage Publications 2014.
- Tiilikka, Päivi, Sananvapaus ja yksilön suoja – Lehtiartikkelin aiheuttaman kärsimyksen korvaaminen. WSOY 2007.
- Tolvanen, Matti, Rikosketjun LEAN-hanke. Selvityshenkilön raportti. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2020:6.
- Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli, Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi 2009.
- Tuori, Risto, Rikosoikeudellisesta vähäisyydestä, s. 327–347 teoksessa Ari-Matti Nuutila – Elina Pirjatanniemi (toim.), Rikos, rangaistus ja prosessi. Juhlajulkaisu Eero Backman 1945 – 14/5 – 2005. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2005.
- Vatjus-Anttila, Jalo, Tunnustukseen perustuva esitutkinnan rajoittaminen ja syyttämättä jättäminen. Lakimies 6/2021, s. 1015–1047.

Virallislähteet

- HE 130/1964 vp. Hallituksen esitys n:o 130 (1964 vp) poliisilainiksi.
- HE 84/1980 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosten yhtymistä koskevan lainsäädännön uudistamisesta.
- HE 79/1989 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten uudistamiseksi.
- HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
- HE 82/1995 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 239/1997 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamista koskevien rangaistussäännösten uudistamiseksi.
- HE 184/1999 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamista koskevien rangaistussäännösten uudistamiseksi.
- HE 44/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 271/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä käräjäoikeudessa
- HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 19/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain, pakkokeinolain 10 luvun 7 §:n ja poliisilain 5 luvun 9 §:n muuttamisesta.
- HE 58/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi.

KM 1992:3. Perusoikeuskomitean mietintö.

LaVM 11/2013 vp. Lakivaliokunnan mietintö – Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain, pakkokeinolain 10 luvun 7 §:n ja poliisilain 5 luvun 9 §:n muuttamisesta.

LaVM 5/2014 vp. Lakivaliokunnan mietintö – Hallituksen esitys eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi.

OLJ. Rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen: työryhmän mietintö. Oikeusministeriö 1993.

OM 7/2016. ”Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä”. Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita.

PeVL 7/2014 vp – HE 58/2013 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi.

POL-2018-11061. Poliisihallituksen ohje poliisin kansainvälisestä yhteistoiminnasta rikoksen selvittämiseksi, 20.12.2018, voimassaoloaika 1.1.2019–31.12.2023.

Syyttäjälaitoksen työjärjestys, Dnro 78/14/19, 10.9.2019.

VKS:2016:5. Valtakunnansyyttäjän ohje esitutinnan rajoittamisesta, Dnro 22/31/15, 24.10.2016, voimassa toistaiseksi.

Muut lähteet

Euroopan komissio, Helmikuun kooste rikkomuspäätöksistä: tärkeimmät päätökset, Bryssel 18.2.2021. Viralliset ilmoitukset, Rasismin ja muukalaisvihan torjuminen. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fi/INF_21_441

Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen 25.7.2007 antama päätöslauselma 1577 Towards decriminalisation of defamation. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17588&lang=en>

Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksia. Vahingonkorvauslain 5 luvun säännösten nojalla kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta, pysyvästä haitasta sekä kärsimyksestä suoritettavien korvausten määristä. 5. painos, 2020. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162631/HEVA_suosituksia_sisus_5.painos_vedos_2.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Tilastokeskus, Rikokset ja niiden selvittäminen muuttujina Poliisilaitos, Rikos, Vuosi ja Tiedot. https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_oik_rpk_tiet/statfin_rpk_pxt_11cg.px/

OIKEUSTAPAUKSET

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Oberschlick v. Itävalta (23.5.1991)

Oberschlick v. Itävalta n:o 2 (1.7.1997)

Hertel v. Sveitsi (25.8.1998)

Steel ja Morris v. Yhdistynyt kuningaskunta (15.12.2005)

Lindon, Otchakovsky-Laurens ja July v. Ranska (suuri jaosto, 22.10.2007)

Mouvement raëlien suisse v. Sveitsi (13.7.2012)

Balaskas v. Kreikka (5.11.2020)

Korkein oikeus

KKO 1991:116

KKO 2005:137

KKO 2007:56

KKO 2010:88

KKO 2011:101

KKO 2013:15

KKO 2013:70

KKO 2013:100

KKO 2020:30

KKO 2020:68

KKO 2021:45

KKO 2022:1

Valtakunnansyyttäjän toimiston ratkaisut

Dnro 184/21/14 (10.7.2015)

Dnro 461/12/15 (11.7.2016)

Dnro 315/21/18 (25.10.2018)

Dnro 420/21/18 (25.3.2019)

Dnro 93/21/19 (31.10.2019)

Dnro 270/21/20 (17.6.2020)

THE PRAXIS ON WAVERING CRIMINAL INVESTIGATIONS IN SUSPECTED OFFENCES OF DEFAMATION – FORESEEABILITY OR INCONSISTENCY?

Defamation (Criminal Code chapter 24, section 10) is a common and petty offence, hence, most of the suspected offences of defamation (about 75% yearly) are not investigated. According to the Criminal Investigation Act, criminal investigations on petty offences such as defamation can be waived and discontinued on several different grounds. Some of the more common reasons for wavering or discontinuing investigations are the pettiness of the offence, and that the expense of continuing the investigation would clearly be disproportionate to the nature of the matter under investigation. However, both criteria are open to interpretation, value-laden and context-bound, and are therefore likely to cause inconsistency in the decision-making.

In the first part of this article, we studied the relevant legal provisions and the criteria they provide to evaluate the pettiness and disproportionate expense of the investigation in suspected offences of defamation. In the latter part of the article, we analysed the decisions on criminal investigation made by the investigation authorities. Our research material consists of 207 decisions on criminal investigation relating to defamation and seven decisions relating to aggravated defamation made in 2019 at three police departments.

According to our findings, the praxis is inconsistent. First, similar cases are not treated similarly. Second, in many decisions the pettiness of the offence is referred to as the reason for wavering or discontinuing the investigations even though the case at hand could even constitute the offence of aggravated defamation. Third, the disproportionate expense of the investigation is the reason for wavering the investigation in almost every offence committed in an online environment. Even some serious offensive and disturbing defamations aimed at children were not considered to be serious enough to require taking more expensive and labour-consuming investigation measures. This means that the decision-making is not foreseeable, while the inconsistency puts the parties of the cases in an unequal position.